

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

**Moderní architektura v Jaroměři
v letech 1900 - 1945**

Bakalářská práce

2008

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2006/2007

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Klára LUKÁŠOVÁ
Studijní program: B7105 Historické vědy
Studijní obor: Historicko-literární studia

Název tématu: Moderní architektura v Jaroměř v letech 1900 - 1945
Modern architecture in Jaroměř 1900 - 1945

Zásady pro vypracování:

Práce bude orientována na vyličení urbanistického a architektonického vývoje zástavby města Jaroměře v období pozdního historismu, secese, moderny a meziválečného období s přesahem až do roku 1945. Bude založena zejména na rešerži plánových materiálů a písemností z fondu archivu městského stavebního úřadu, podrobné rešerži lokálního novinového tisku, regionální literatury (slavnostní tisky k otevření veřejných budov aj.) a specializované literatury (rešerže odborných architektonických časopisů: Styl, Stavba, Stavitel, Stavitelské listy ad.) Zaměřím svoji pozornost nejen na reprezentativní veřejné stavby (museum, školy, sokolovna), ale povšimnu si aktivit privátních stavebníků (soukromé obytné domy, vilové čtvrtě) a případných uskutečněných architektonických soutěží (na stavbu krematoria aj.).

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Jaroměř 1948-1928. Jaroměř 1928.

Jaroměř kulturní a hospodářská. Jaroměř 1947.

Jaroměř 1126-1976. Sborník u příležitosti 850. výročí založení města. Jaromeř MěNV 1976.

Petr Wittlich, Česká secese. Praha 1982

Pavel Mertlík, Jaroměř na přelomu tisíciletí. Jaroměř: Městský úřad 1999.

Kol. aut.: Dějiny českého výtvarného umění IV/1,2. 1890/1938. Praha 1998

Rostislav Švácha, Od moderny k funkcionalismu. Praha 1994

Rostislav Švácha, Lomené, hranaté a obloukové tvary: Česká kubistická architektura 1911-1923. Praha 2001

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Pavel Panoch
Katedra historických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2007

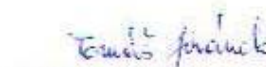
Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2008

prof. PhDr. Petr Vořel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2007

SOUHRN

Ve své práci se pokouším o stručný přehled stavebního vývoje Jaroměře v letech 1900 – 1945. Okrajově se věnuji také nedalekému Josefov, který byl do nedávné doby součástí Jaroměře. Svou pozornost jsem zaměřila nejen na veřejné stavby, ale také na privátní objekty. Jednotlivé stavby jsou ve výkladu zařazeny do kontextu vývoje české stavební kultury a také regionálních dějin města.

KLÍČOVÁ SLOVA

Jaroměř, architektura 20. století, urbanismus, regionální dějiny

TITLE

Modern architecture in Jaroměř 1900 – 1945

ABSTRACT

In my bachelor work I try on a brief overview of the building Jaroměř development in the years 1900 to 1945. Marginally deals also nedalekému Josefov, who was until recently a part of Jaroměř. I have your attention focused not only on public works, but also on private buildings. The buildings are in the interpretation placed in the context of the Czech culture and the construction of regional history of the city.

KEYWORDS

architecture 20th century, urbanism, regional history

Před uvedením vlastní práce bych chtěla poděkovat především svému vedoucímu práce Mgr. Pavlu Panochovi za poskytnutí odborného vedení a pomoci při vypracování této bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat městskému muzeu a městské knihovně v Jaroměři a také zaměstnancům stavebního úřadu v Jaroměři, zejména Radku Jezberovi, za pomoc a poskytnuté materiály. Můj veliký dík patří také Jindřichu Polákovi za poskytnuté informace a užitečné rady.

V České Skalici dne 25.6. 2008

Klára Lukášová

OBSAH:

ÚVOD	6
CÍL	7
I CHARAKTERISTIKA JAROMĚŘE A OKOLÍ	8
1.1 Osada Josefov.....	11
2 NEJSTARŠÍ DĚJINY JAROMĚŘE	12
2.1 Založení hradu a vznik města.....	13
2.2 Kostel sv. Mikuláše.....	15
2.3 Barokní Jaroměř.....	17
3 PEVNOST JOSEFOV	20
4 DEVATENÁCTÉ A POČÁTEK 20. STOLETÍ	23
4.1 Novorenesance.....	24
4.1.1 Radnice v Josefově.....	25
4.1.2 Chlapecká škola.....	27
4.1.3 Vila dr. Náhlovského.....	29
4.1.4 Sgrafitový dům.....	30
4.1.5 Fejtkova vila.....	30
4.1.6 Řemeslnická škola.....	31
5 JAROĚŘ V LETECH 1900 – 1918	33
5.1 Regotizace chrámu sv. Mikuláše.....	34
5.2 Secese.....	38
5.2.1 Fügnerova sokolovna.....	38
5.2.2 Etrichova vila.....	38
5.2.3 Dívčí škola.....	39
5.2.4 Náměstí B. Němcové 145.....	41
5.3 Individualistická moderna.....	42
5.3.1 Peking.....	42
5.3.2 Wenkeův dům.....	42
5.4 Kubismus.....	45
5.4.1 Josefovská vodárna.....	45
5.4.2 Čerychova vila.....	45
5.4.3 Činžovní domy.....	47

5.4.4 Obecní dům.....	47
6 PRVNÍ REPUBLIKA.....	48
6.1 Funkcionalismus.....	50
6.1.1 Eden.....	51
6.1.2 Obecní reálka.....	51
6.1.3 Nemocenská pojišťovna.....	53
6.1.4 Husův sbor.....	54
6.1.5 Boučkovo divadlo.....	55
6.1.6 Masarykův dům sociální péče.....	56
6.1.7 Spořitelna v Josefově.....	56
6.2 Třicátá léta.....	56
6.2.1 Palác spořitelny.....	57
6.2.2 Prodejna obuvi Baťa.....	58
6.2.3 Kaple sv. Jiljí.....	58
7 VILOVÁ ČTVRŤ NA PTÁKÁCH.....	59
8 OKUPACE.....	63
9 PO ROCE 1945.....	65
10 ZÁVĚR.....	68
11 SOUPIS BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ.....	70
12 SEZNAM PŘÍLOH, VLASTNÍ PŘÍLOHY.....	74
13 RESUME.....	90

ÚVOD

Ve své práci jsem se snažila o zachycení celkového stavebního vývoje města Jaroměře nejen v rozmezí stanovených let 1900 - 1945, ale pro lepší pochopení soudobé situace zde zmiňuji i starší historii města včetně několika nejvýznamnějších budov, které jsou dominantami Jaroměře do dnes. Stěžejní oblastí mého bádání je město Jaroměř, ale pro historickou souvislost se okrajově věnuji také architektuře a historii Josefova, který byl až do roku 1948 součástí Jaroměře.

Základním cílem mé práce není podat kompletní seznam všech staveb zbudovaných v rozmezí let, ale spíše souhrnné nastínění stavebního rozvoje od přelomu století do konce války a to z hlediska různých architektonických směrů, které se v Jaroměři a Josefově uplatnily a jež jsem se pokusila také stručně charakterizovat. Cílem mé pozornosti nebyly pouze veřejné budovy, ale také několik zajímavé stavby vil a rodinné domy. V kontextu vývoje české stavební kultury se zmiňuji také o architektech a stavitelích, kteří v Jaroměři působili.

Ve své práci jsem se snažila vycházet z dostupné literatury, která však nebyla příliš rozsáhlá, z dobového tisku a různých ročenek a almanachů. Moje práce je však především založena na terénním průzkumu a informacích získaných z archivních fondů stavebního odboru města Jaroměře.¹

¹ Protože však bohužel část archivních materiálů shořela a něco se ztratilo při převozu, některé podrobnosti se mi nepodařilo vyhledat.

CÍL

Cílem mé práce je souhrnné nastínění stavebního a urbanistického vývoje Jaroměře v kontextu uměleckých stavebních slohů v období pozdního historismu, secese, moderny a meziválečného období s přesahem až do roku 1945. Pokusím se zde zmapovat nejen důležité veřejné stavby, ale také soukromé objekty a činnost místních stavitelů a stavebních firem. Mou snahou je stavební dění v Jaroměři a okrajově také v Josefově vylíčit také na pozadí a v kontextu regionálních dějin města.

1. CHARAKTERISTIKA JAROMĚŘE A OKOLÍ

Starobylé město Jaroměř² leží na severním okraji roviny východočeského Polabí nedaleko Hradce Králové. Do Labe, které sem přitéká z královédvorské kotliny Podkrkonoší, zde ústí nejprve Úpa a po asi 1,5 km také Metuje. V Jaroměři se tedy stéká voda z celého severovýchodního pomezí Čech kromě Broumova. Území mezi Starou Metují a Úpou, dodnes bažinaté, odděluje úzký vyvýšený klín. Strategicky nejvýraznější terénní útvar však představuje úzká strmá ostrožna s jižním opukovým srázem nad labským obloukem před ústím Úpy. Tok Labe nyní doplňuje ve 20. století napuštěný Jaroměřský rybník. Mezi Jaroměři a Josefovem se nachází také nevýrazná vyvýšenina zvaná Na Ptákách.³

Jaroměř byla vždy národnostně česká a německá menšina mívala okolo sta obyvatel. V okolí byly ovšem obce s německou většinou např. Zaloňov, Litič, Heřmanice, Brod. Královská města mohla ve středověku vypovědět židovské obyvatelstvo, proto v Jaroměři nikdy nežila větší komunita Židů. Za nacistické okupace byli všichni Židé z Jaroměře a Josefova odvedeni do terezínského ghetta a koncentračních táborů. Většina se jich už nevrátila. Dnes má Jaroměř okolo třinácti tisíc obyvatel.⁴

Toto nevelké město, jehož jádro leží na úzkém ostrohu, obtéká ze tří stran Labe. Město s jádrem je ulicového půdorysu tvořeného táhlým náměstím, které se rozšiřuje na jižní straně. Původně bylo město obehnané hradbami, z nichž jsou však dnes zachovány pouze nepatrné zbytky. Za branami v podhradí vznikala předměstí (Pražské, Svatojakubské)⁵, která nebyla omezená hradbami a mohla se proto volně rozrůstat. Dominantou města je těsně za náměstím položený gotický kostel sv. Mikuláše, tvořící původně součást hradeb.

Podsíňové domy po obou stranách náměstí, přistavěné původně zadní stranou k hradbám (některé v jádře gotické a renesanční, většinou však jednopatrové barokní) byly v 19. století přestavěny. Ze dvorní strany si některé domy zachovaly bedněné štíty a pavlače. Tyto domy tak tvoří vzácně jednotný soubor, vrcholící dominantou kostela. Na severní straně

² Jaroměř leží v nadmořské výšce 255 m n. m. a rozloha města je asi 2 555 ha. Nejvýše položené místo se nachází u vodojemu nad nemocnicí. MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999, s. 104. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

³ Tamtéž. s. 96.

⁴ Tamtéž. s. 99.

⁵ *Jakubské Předměstí* se nazývalo také Horní nebo Náchodské. Začínalo hned za branou u chrámu sv. Mikuláše a jeho dominantou byl kostel sv. Jakuba se hřbitovem. Vedle domů s podsíňkami tvořily předměstí i jednotlivé dvory s polnostmi. Podobně vypadalo i Dolejší neboli *Pražské Předměstí*. Jeho dvory byly rozmístěny na Obci, na Ptákách, v Lužinách, na Klouzkově a v Jezbinách. Název na Ptákách je odvozen od střelby „k ptáku“, místa, kde spolek střelců cvičil střelbu. MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999, s. 12 – 13. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

náměstí se nachází souvislé loubí. Historické jádro města je památkově chráněné od roku 1987. Roku 1990 se potom jádro města stalo Městskou památkovou zónou.⁶

1.1. OSADA JOSEFOV

Jaroměř byla ve středověku královským věnným městem náležejícím k Hradeckému kraji. K městu patří také několik osad.⁷ Největší a nejvýznamnější osadou města byl Josefov, zaujímající polohu někdejší vsi Plesu. Josefov leží na okraji vyvýšené terasy nad soutokem Metuje a Labe, která lemuje jižní okraj dříve bažinaté nivy Metuje. Linii podél Labe nejpozději od založení města Hradec Králové (1225) sleduje důležitá cesta směrem k Jaroměři a Trutnovu. Dříve lesnaté území mezi Labem, Orlicí, Dědinou a Metují se za vlády Václava II. stalo dějištěm rozsáhlé kolonizace.

Kdy byl prostor nynějšího Josefova osídlen není zatím známo, osídlení však tvořilo součást středověké aglomerace kolem hradiště v Jaroměři. Jméno Ples je doloženo v listině z roku 1186 a samo jméno snad naznačuje, že sídlo bylo založeno na vymýceném prostoru. Ples byla dlouhá lánová vesnice a její výsledná délka dosahovala 5 km. Byla to také jedna z mála „jednostranných“ lánových vesnic, což vyplývalo z její polohy na dlouhé vyvýšené terase. Ves do výsledné délky narůstala snad postupně, dosáhla ji však nejpozději před třicetiletou válkou, kdy čítala celkem asi 70 usedlostí. Označení Starý Ples se začalo používat po založení Josefova a Nového Plesu.⁸

Ples se někdy ve 14. století stal samostatným vladyckým statkem a byla zde postavena tvrz, která je výslovně doložena roku 1495, roku 1535 pak jako zámek se dvorem a později opět jako tvrz. Někdy v první polovině 18. století byla přestavěna na panský dům a dvůr, který byl zbořen kvůli výstavbě pevnosti (1783). Areál stával v blízkosti Hradecké brány a zachovala se z něj údajně studna v pevnostních hradbách.

⁶ MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999, s. 97. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

⁷ *Cihelny* (osada na západním okraji města a oddělená od Pražského předměstí turnovskou železniční tratí), *Dolní Dolce* (nacházejí 2 km JZ od jádra města) Je to drobná víska územně oddělená Doneckým potokem, Horní dolce staly osadou obce Zaloňov. *Ježbiny* leží 2,5 km JZ při silnici do Černožic a Prahy. Od poloviny 20. století navazují v té době i na středověkou ves Semonice. *Polcovský Dvůr* leží 2.5 km S na východním břehu Běluňky nad Jaroměřským rybníkem. Dnes existuje jako samota. KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku II*, Praha: Libri, 1997, s. 580. ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

⁸ Tamtéž. s. 585.

Také východně od Starého Plesu na Kopečku vybudoval roku 1690 hrabě František Antonín Špork Lovecký zámek s kaplí sv. Huberta. Zámek byl spojen dlouhou alejí přes les Rasošky se zámekem ve Smiřicích. Zdivo zámku bylo rozebráno při stavbě pevnosti a dnes se zachovala pouze barokní kaple. Na Kopečku stávala také tvrz (doložena roku 1357), jejíž existence však nebyla dlouhá. Zanikla zřejmě již za husitských válek.⁹

2. NEJSTARŠÍ DĚJINY JAROMĚŘE A OKOLÍ

Území na soutoku řek Labe, Úpy a Metuje mělo velmi výhodné podmínky, a proto bylo osídleno již kolem roku 40 000 př. n. l. v období mladšího paleolitu. Kosterní pozůstatky ulovených zvířat a kamenné nástroje byly nalezeny například v Jaroměři na Cihelnách. Horní Polabí v té době bylo poměrně hustě osídleno, protože zdejší nížina byla velmi vhodná pro zemědělství. Na Jaroměřsku sídlili lidé téměř výlučně na pravém břehu Labe, jelikož se tu nacházejí úrodné sprašové a naplavené půdy (Smiřice, Černožice, Jaroměř). Sídlištní jámy dodnes vydávají četné nálezy.

V roce 1988 probíhal záchranný archeologický výzkum v místě budoucí nové silnice z Jaroměře do Hradce Králové. Při těchto pracích byl objeven hrob s kosterními pozůstatky z doby neolotické z období kultury lineární keramiky. Ostatky se ovšem dochovaly ve velmi pokročilém stádiu rozpadu. Kostra ležela na pravém boku, nohy mírně pokrčené a ruce složené u brady.¹⁰

Velmi hojně je na Jaroměřsku zastoupena kultura lidu popelnicových polí (Dolce, Jaroměř). Protože s rozvojem obchodu a používáním bronzu k výrobě nástrojů i šperků už lidé přestávali být závislí na půdních podmínkách, nalezneme jejich stopy i na těžších půdách levého břehu Labe. V pohřebním rituálu již zcela převládlo spalování mrtvých a popel s milodary byl ukládán do uren. V Jaroměři nálezy pocházejí z pohřebišť na Jakubském Předměstí a z prostoru nádraží a Na Ptákách.

Byly dokonce objeveny i zlaté poklady v podobě stočených zlatých drátků, jež se používaly jako velmi cenné platidlo. Roku 1857, při stavbě železnice z Pardubic do Liberce,

⁹ Tamtéž. s. 582.

¹⁰ HOVORKA, Josef. *Dvanáct kapitol z historie Jaroměřska*. Náchod: Okresní školský úřad, Jaroměř: Městská knihovna 1996, s. 7. ISBN – 80 – 901791 – 2 – 6.

byl poblíž strážního domku 45 nalezen, mimo jiné, zlatý spirálový drát z doby lidu popelnicových polí. Podobný nález byl učiněn při stavbě kasáren roku 1887.¹¹

V červenci roku 1929 pak bylo v Jaroměři objeveno prehistorické pohřebiště, ležící nedaleko rozcestí, jež tvoří silnice z Jaroměře do Jezbin. Na staveništi narazili dělníci na popelnicový hrob. Několik popelnic však bylo zničeno a pouze dvě se podařili zachránit pro jaroměřské muzeum. Obě jsou z černé hlíny, promísené s jemným pískem a bez ozdob. Až po hrdlo byly naplněny popelem a zlomky kostí. Ve větší z nich byla nalezena 9 cm dlouhá bronzová jehlice. Vše nasvědčuje tomu, že nález pochází ze staršího období doby lužické. Také v okolí stavby p. Jánského již dříve byly nalezeny četné střepy, svědčící, že tu byly kdysi popelnice.¹²

V Čáslavkách bylo nalezeno poměrně rozsáhlé germánské sídliště s pohřebištěm. Pozoruhodným nálezem je stočený meč, objevený v žárovém hrobu, v urně s popelem válečníka. Nálezy zbraní a kovových částí oděvů byly učiněny v Dolcích, Jezbinách a Semonicích.

Slovanská sídla jsou doložena Na Ptákách, kde byly nalezeny zbytky několika chat. První, snad dokonce hradiště, leželo v prostoru dnešního náměstí ČSA. Archeologické vykopávky dokládají slovanské osídlení v Dolních Dolcích i v prostoru dnešního závodu Juta. Nalezená keramika dokazuje jejich neznalost hrnčířského kruhu. V Jaroměři byly nalezeny i stříbrné poklady složené z mincí. Roku 1883 byly například objeveny denáry Na Vinicích. Podobný nález se podařil při odstraňování staré třešně v ulici Na Valech v roce 1912. V kořenech poraženého stromu se našla nádoba plná stříbrných denárů.¹³

2.1. ZALOŽENÍ HRADU AVZNIK MĚSTA

Na místě dnešního města založil počátkem 11. století opevněné hradiště zřejmě přemyslovský kníže Jaromír (syn Boleslava II.), případně pražský biskup Jaromír (syn Břetislava I.). „*Když Jaromír Hradecko držíeše, jedno městišče se mu ljubieše, na tom miestě dvór postavi, jmie Jaroměř mu ostavi.*“¹⁴ Tak líčí založení hradu Dalimilova kronika. První

¹¹ Tamtéž. s. 8.

¹² NOVÁK, Václav. Praehistorické nálezy na Jaroměřsku. In *Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři*. Jaroměř, 1930, s. 15 – 18.

¹³ HOVORKA, Josef. *Dvanáct kapitol z historie Jaroměřska*. Jaroměř: Městská knihovna, 1996, s. 9. ISBN – 80 – 901 – 791 – 2 – 6.

¹⁴ Tamtéž. s. 12.

historicky doložená zpráva o Jaroměři je až z roku 1126 a nachází se v letopise Kosmova pokračovatele tzv. Kanovníka Vyšehradského.¹⁵

Polohu původního hradu se pomocí archeologického průzkumu prováděného v sedmdesátých letech 20.století podařilo určit velmi přesně. Hrad zaujímal rozlohu dnešního chrámu sv. Mikuláše, v místě dnešní zvonice stála vstupní brána, na východní straně byl objekt zakončen kaplí a v místě domu č. p. 3 se stála věž. V místě děkanství se nacházely hospodářské objekty a od náměstí hrad odděloval příkop.¹⁶ Hrad existoval jen do počátku 15. století, neboť augustiniáni vestavěli do jeho areálu po roce 1404 trojlodní chrám. Hlavní východní část hradu je zčásti dochována ve hmotě kostela. Později, v 15. století za vlády Jiřího z Poděbrad byl vybudován v místě dnešní České spořitelny nový hrad. Stavba vznikla v letech 1446-48 přestavbou probošství, ale již od roku 1505 není o hradu ani zmínka. Byl zničen za třicetileté války. O podobě hradu není nic známo.¹⁷

Prvně je Jaroměř jako město připomínána až v roce 1298 za vlády Václava II. O jeho vzniku nevíme nic, protože vznik města není doložen žádnou zakládací listinou. Pravděpodobně však město vzniklo ve druhé polovině 13. století za panování krále Přemysla Otakara II. v místě původního hradiště. Roku 1307 je město připomínané jako královské věnné město. Z roku 1309 (na listině adresované královně Elišce Rejčce) je doložena městská pečeť – štít rozčtvrcený stupňovitým křížem. Do dějin města se zapsalo hned několik českých královen, kromě Elišky Rejčky např. Žofie Bavorská (manželka Václava IV.), Barbora Celská (manžel Zikmund Lucemburský) nebo Johana z Rožmitálu (manžel Jiří z Poděbrad). Z roku 1483 je doložena pečeť s novým znamením – lvice v trnové koruně. Stará pečeť byla městu odebrána jako výraz potrestání města za to, že se vzbouřilo roku 1444 právě proti královně Barboře.¹⁸

Významným letopočtem je také rok 1349, kdy pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic založil v Jaroměři na Pražském předměstí augustiniánský klášter u starého farního kostela Panny Marie (zanikl v husitském období). Zdejší klášter byl důležitým kulturním

¹⁵ „*Bracizlaus in arce Jaromír retrusus est*“ (Břetislav byl držen v zajetí v Jaroměři). Termín „in arce“, což vyjadřuje kobku či vězení je běžně vykládán jako hrad. Břetislav (syn knížete Břetislava II.) byl vězněn knížetem Soběslavem. Roku 1213 se připomíná ve vztahu k Jaroměři „*Rudolf de Jaromír, Nobilis*“. Tento muž byl uvedený mezi svědky listiny Přemysla Otakara I., týkající se újezdu v Polici nad Metují, mohl být jaroměřským kastelánem. Listina je však považována za falsum. MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999, s. 103. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

¹⁶ HOVORKA, Josef. *Dvanáct kapitol z historie Jaroměřska*. Náchod: Okresní školský úřad, Jaroměř: Městská knihovna, 1996, s. 12. ISBN 80 – 901791 – 2 – 6.

¹⁷ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II*. Praha: Libri, 1997, s. 574. ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

¹⁸ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II*. Praha: Libri, 1997, s. 571 - 573. ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

a hospodářským střediskem regionu. Existovala při něm jedna z nejstarších škol. Dokladem vyspělosti zdejšího kláštera je tzv. Jaroměřská bible (vzácný kodex francouzského původu ze 13. století, dnes je uložena v Památníku národního písemnictví v Praze) pocházející z knihovny tohoto kláštera. Klášter byl roku 1404 z prostoru dnešního závodu Juta pro časté záplavy přemístěn do města ke kostelu sv. Mikuláše, kde byl vybudován nový konvent (budova dnešního děkanství).¹⁹ Staré budovy měly být z příkazu arcibiskupa strženy. Klášter zanikl při dobytí Jaroměře husitským vojskem r. 1421.²⁰ Archeologický průzkum potvrdil v těchto místech také existenci hřbitova.

2.2. KOSTEL SV. MIKULÁŠE

Nejstarší zmínka o **kostelu sv. Mikuláše** pochází z roku 1325, ale ve skutečnosti se týká pravděpodobně Jaroměřic nad Rokytou. Na základě posledních poznatků je možno umístit založení chrámu do druhé poloviny 14. století. Se stavbou trojlodní stavby se začalo s největší pravděpodobností r. 1404, kdy sem augustiniáni přenesli své sídlo. Původní chrám byl stavěn jako stejnorodní s bohatým klenebním systémem, dnes zachovalým pouze v torzu. Stavba byla přerušena husitskými válkami, a proto byla zaklenuta až počátkem 16. století.²¹

Za různými účely byly v posledních desetiletích prováděny v okolí kostela sv. Mikuláše geologické sondy. Z jejich výsledků vyplývá, že most, po němž přecházíme od kostela k hospodě Na Mostě, se klenul umělý příkop. V době, kterou archeologie nedokáže určit, tu byla opuková šíje přerušena vylámaním skály. Vznikla tak průrva o délce přibližně 40 m sahající od místa zbořeného domu čp. 3 až k domu čp. 6. Tento zásah měl pravděpodobně znepřístupnit od východu ostrožnu, na níž se rozkládá náměstí. V těchto místech snad také býval most.

Z dvanáctého století pocházejí nejstarší doklady o existenci tamní podhradní osady, obklopující zřejmě kostel Panny Marie. Podle nepodložených tvrzení měla z jaroměřského

¹⁹ HOVORKA, Josef. *Dvanáct kapitol z historie Jaroměřska*. Náchod: Okresní školský úřad, Jaroměř: Městská knihovna, 1996. s. 17. ISBN 80 – 901791 – 2 – 6.

²⁰ Začátkem května 1420 obsadil císař Zikmund Lucemburský při první křižácké výpravě Jaroměř a svěřil ji Hynkovi z Červené Hory, který v prosinci přepadl husitské městečko Krčín (dnes součást Nového Města n. M.) a obyvatele, kteří se shromáždili na bohoslužbě, zákeřně přepadli a povraždili. Protože Jaroměř byla baštou Zikmundovy strany, stala se roku 1421 cílem tažení husitských vojsk v čele s Janem Žižkou a město se vzdalo. Při odchodu z města však byli mnozí měšťané utopeni a upáleni, na náměstí pak bylo upáleno 21 mnichů a kněží. Do Prahy byla také odvezena velká puška zvaná Jaromířka (z tohoto děla se metaly kamenné koule o váze 15 – 20 kg). Tamtéž. s. 19.

²¹ *Jaroměř 1126 – 1976. Sborník u příležitosti 850. výročí založení města*. Jaroměř: MěNV, 1976, s. 64.

hradu směřovat prostorem dnešní Havlíčkovy ulice ke Kladsku tzv. „polská cesta“. Představa o její existenci je odvozována od rekonstrukce platné až pro pozdně středověké město, které se k východu otevíralo soustavou bran severně od kostela sv. Mikuláše. Výkopy v Havlíčkově ulici také nezjistily žádné stopy lidských aktivit z doby před pokročilým 14. stoletím. První doklady využití vrcholu šíje představují zbytky budovy odkryté mezi domem čp. 30 a sochou sv. Jana Nepomuckého.

Výkopy při severní straně kostela odhalily zbytky základů věže, která se do svého zřícení v roce 1753 vypínala mezi 1. a 2. opěrákem. O její poloze dodnes svědčí zazděný portál v severní stěně kostela. Před severní předsíňkou se objevil základ její rozsáhlejší předchůdkyně.²²

Podobu chrámu poznamenaly četné destrukce, požáry a následné opravy. Například v roce 1548 vyhořela věž při jihozápadním průčelí kostela a celý kostel musel být opraven v roce 1562. Roku 1584 byly zesíleny pilíře hlavní lodi. V roce 1590 byla přistavěna před západní průčelí renesanční předsíň. V roce 1670 byl opět poškozen požárem a roku 1683 byly zesíleny pilíře na jižní straně kostela a snížena severní věž, zvonice byla dokončena roku 1707.²³

Chrám sv. Mikuláše patří mezi objekty mimořádné uměleckohistorické hodnoty a řadí se k památkám pozdně lucemburské architektury. Po slohové stránce stavba představuje zajímavou syntézu podnětů ze sousední slezské oblasti, s výraznou domácí tradicí prostorově sjednocených a poměrně krátkých trojlodních síní. Mistrně provedené architektonické články stavby, zejména vegetabilní klenební konzoly v závěru střední lodi a v podkruchtí, svědčí o vlivu dvorské huti Václava IV., působící v této době v Praze, Kutné Hoře aj. Dostavba kostela na počátku 16. století sice nedosahuje kvality starších částí, přesto však představuje vysokou úroveň vladislavské gotiky i mimo ohniska stavební činnosti. Chrám má dnes podobu pseudobaziliky se sedlovým zastřešením hlavní lodi a pultovým zastřešením bočních lodí. Z obvodového zdiva bočních lodí vystupují opěrné pilíře.

Podzemní krypta ukrývá mumifikované pozůstatky měšťanů z 18. století. Interiér chrámu má barokní vybavení, s oltářem a kazatelnou z roku 1772 od místního řezbáře Martina Krupky, značně umělecky cenné. Mimořádnou historickou hodnotu má také cínová

²² JEŽEK, Martin – SLAVÍK, Jiří. Archeologický výzkum Havlíčkovy ulice v Jaroměři. In *Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři IV*, 1999, Jaromeř, 2000, s. 56. ISBN 80 – 901791 - 7 – 7.

²³ POCHE, Emanuel - HOŘEJŠÍ, Jiřina. *Umělecké památky Čech I, A / J*. Praha: Academia, 1977, s. 570.

křtitelnice od Václava Tvrdocele z roku 1518. Historickou zajímavostí je náhrobek litevského knížete D. Sangušky zavražděného v Jaroměři roku 1554.²⁴

U kostela se také nachází budova děkanství. Je to barokně klasicistní stavba z let 1785 – 86, postavená na místě původní roubené budovy ze třicetileté války, jež vyhořela v roce 1780. Uvnitř najdeme obraz sv. Mikuláše z roku 1745 s pohledem na Jaroměř, který je připisován Petru Brandlovi, a barokní sochy sv. Jáchyma a sv. Anny (původně na oltáři v kapli sv. Anny na Pražském předměstí). Patrová hranolová zvonice a brána s barokní jezdeckou sochou sv. Václava byla původně součástí městského opevnění.²⁵

2.3. BAROKNÍ JAROMĚŘ

Jaroměř se díky svým stísněným terénním podmínkám na úzké ostrožně stala vůbec nejmenším královským městem v českých zemích. Jediným prostorem města se mohlo stát jen ulicové tržiště protáhlého tvaru, respektující okraje ostrožny. Na obou stranách bylo město uzavřeno branami, přičemž východní brána souvisela s hradem, který střežil přístup do města. Rovněž úzká šíje před hradem, zvaná Varta, byla jistě zajištěna opevněním a překopáním.²⁶

Město bylo opevněno zřejmě již ve 13. století jednoduchou hradbou a půlválcovými baštami. Hradby a valy byly opravovány roku 1505 a po roce 1550 byly rozprodány. U kostela chránily vstup do města dvě brány (vnější a vnitřní) a před nimi byla opevněná Malá a Velká Varta (příčné opevnění s příkopem a branou, s hradbou v čele a po stranách). Součástí hradeb byl i kostel sv. Mikuláše. Pražská brána uzavírala západní konec náměstí, před ní stávala vnější brána. Vstupy do obou předměstí střežily mohutné dvoupatrové věžové brány. Městské brány byly zbořeny v první polovině 19. století. Dodnes se zachovaly jen nepatrné zbytky hradeb.²⁷

O podobě města a zejména předměstí si můžeme udělat obrázek až od poloviny 16. století. V té době byla obě předměstí již mnohem lidnatější než vlastní město, které zahrnovalo pouze náměstí, kde bylo pouze 60 domů. Severní strana náměstí se původně nazývala stranou dřevěnou, jižní pak stranou kamennou. Celkem bylo v celé Jaroměři přes

²⁴ Jaroměř 1126 – 1976. *Sborník u příležitosti 850. výročí založení města*. Jaroměř: MěNV, 1976, s. 64.

²⁵ POCHÉ, Emanuel - HOŘEJŠÍ, Jiřina. *Umělecké památky Čech 1, A / J*. Praha: Academia, 1977, s. 572.

²⁶ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku II*, Praha: Libri, 1997, s. 577. ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

²⁷ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku II*, Praha: Libri, 1997, s. 574. ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

300 domů.²⁸ Uvnitř města byly masné krámy, mimo město sladovny, mlýny a vodárna. Po severní stranou náměstí vedl mlýnský náhon.

Renesance Jaroměř příliš výrazně nezasáhla. V tomto stylu zde najdeme pouze asi 5 měšťanských domů a radnici na náměstí.²⁹ Barokní kultura proti tomu je zde zastoupena velmi silně.

Na Jakubském předměstí, uprostřed volného návrší, stojí původně gotický **kostel sv. Jakuba**, prvně připomínaný roku 1374. Kostel působí jednoduše a jeho části pocházejí z různých slohových období. Například apside, jejíž klenba je křížová s lunetami, je ve stylu vladislavské gotiky, kdežto věž je už barokní. Věž má čtvercový půdorys a má z celého kostela nejvíce říms. A je zakončena cibulovitou bání s lucernou a menší bání. Okna jsou gotická, zakončená hrotitým obloukem. Loď je kryta sedlovou střechou. V 16. století byl pozdně goticky přestavěn a rozšířen. Jednolodní stavba s masivní hranolovitou věží byla silně poškozena při požáru v roce 1670 a následně opravena. Ve druhé polovině 18. století byl zrušen přilehlý hřbitov, na němž stával hodnotný náhrobek Anny Miseliusové, přemístěný na nový hřbitov.³⁰ V hlavním průčelí se nachází bohatý sedlový portál, který je však pouze kopií od A. Wágnera z roku 1946. Původní portál byl přenesen do muzea. Obdobný portál se nachází na jižní straně lodi. Je obdélníkový s ostěním s bohatě profil. přetínanými pruty a zdobenou římsou. Je datován rokem 1530. Presbytář je zaklenut hvězdovou klenbou s krouženými žebry. Sakristie je zaklenuta křížovou klenbou se štukovými pásy.³¹

²⁸ Jaroměř se nevyhnulo několik tragédií. Byla pustošena požáry, povodněmi i epidemiemi. První velký požár se připomíná roku 1448. Roku 1522 postihl požár předměstí. Další oheň pustošil město o sto let později, podlehla mu fara, kostel i radnice. V radnici shořel celý městský archiv, proto jsou zprávy z nejstarší historie města velmi kusé a neúplné. V 16. století město postihly tři vlny morové epidemie. První z nich přišla roku 1555 a vyžádala si na 1100 mrtvých. Další dvě morové rány následovaly po sobě v letech 1582 a 1599. HOVORKA, Josef. *Dvanáct kapitol z historie Jaroměřska*. Náchod: Okresní školský úřad, Jaroměř: Městská knihovna 1996, s. 23. ISBN – 80 – 901791 – 2 – 6. Také třicetiletá válka znamenala pro město velké škody. Po prohrané bělohorské bitvě tudy prchal zimní král Fridrich Falcký. Město bylo také několikrát vydrancováno Švédy, jejichž posádka byla v Jaroměři několikrát usazena a město ji muselo vyživovat. Roku 1639 město vydrancovali a zčásti i vypálili a roku 1644 při druhém vpádu Švédové poničili městský archiv a vypálili masné krámy. Dalšímu plenění byla Jaroměř vystavena v letech 1646 a 1648. Po skončení války bylo město poničeno a také zadluženo. Z 64 měšťanských domů jich bylo roku 1642 vypáleno 29. Kvůli víře Jaroměř i zemi opustilo 35 rodin a na konci války již bylo město katolické. MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999, s. 17 - 24. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

²⁹ Po požáru v roce 1670 byla barokně přestavěna a roku 1851 došlo ke klasicistní přestavbě na soud, při níž byly zbořeny štíty i věž, které nahradilo nové druhé patro. kolem nynější střední haly vzniklé zastřešením dvora. Po čtyřech stranách pavlače. V přízemí je sál je sál zaklenutý valenou klenbou se štukovými rámy a štukovým znakem města. KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku II*, Praha: Libri, 1997, s. 574. ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

³⁰ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku II*, Praha: Libri, 1997, s. 576. ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

³¹ POCHE, Emanuel - HOŘEJŠÍ, Jiřina. *Umělecké památky Čech I, A / J*. Praha: Academia, 1977, s. 572.

K nejhodnotnějším památkám patří **Mariánský sloup**, společné dílo sochařů Matyáše Bernarda Brauna, Ř. Thényho a J. Pacáka z let 1723 – 1727. Toto sochařské dílo spadá do vrcholu umělecké tvorby M.B. Brauna, a proto patří mezi jeho nejlepší práce. Objevený letopočet (1724) na vrchní části hlavice pod nejvýše postavenou Madonou, svědčí o tom, že hlavní sloup dospěl v tomto roce do té výše, aby na něj mohla být vztyčen Mariánská socha.

Sloup byl několikrát obnovován. První restaurace proběhla roku 1883 a byla provedena pražským sochařem Bernardem Seelingem nákladem jaroměřské spořitelny za 1200 zl. Seeling tehdy současně restauroval sochy v Kuksu v letech 1881 – 1885. Jeho restaurace spočívala v impregnaci očištěného kamene desinfekčním nátěrem.³²

Při restaurování v roce 1924, prováděné J. Kepčíkem, akademickým sochařem, ve spolku se zdejšími sochaři Václavem a Antonínem Vágnerem, se odstraňoval nátěr a obnažoval kámen až na zdravou vrstvu. Mariánský sloup byl podle dochovaných účtů původně barvený a některé detaily byly zlaceny. V této době se již od nátěrové konservace ustoupilo a proto se barva z kamene odstranila a kámen byl poté napuštěn impreg. prostředkem a následně došlo k vyspravení trhlin. V říjnu 1924 byly práce ukončeny a dne 11.10. 1924 sochař Křepčík požádal Státní památkový úřad o kolaudaci opravy.³³ Další oprava byla provedena roku 1940 bratry Wágnerovými. O další možné opravě sloupu Městský úřad uvažoval již za rok, ale během války k další opravě nedošlo.³⁴

Na trojbokém zábradlí se nachází trojboký obelisk završený sousoším P. Marie. V dolní části na nárožích zábradlí jsou pak sochy sv. Floriána, sv. Ignáce a sv. Jana Nepomuckého. Ve spodní části podstavce najdeme reliéf rakouské orlice se znakem jaroměře, dále reliéfy Sv. rodiny a sv. Mikuláše, nad nimi jsou na římsách sochy sv. Jana Křtitele, sv. Jakuba a sv. Štěpána. Výše uvidíme reliéfy Obětování v chrámě, Navštívení P. Marie a Nanebevzetí P. Marie a na římsě obelisku je alegorie Víry.³⁵

Jinou významnou barokní prací od Brauna je dílo všeobecně zvané **Plačící žena**. Tento náhrobek Anny Miseliusové se původně nacházel na hřbitově u kostela sv. Jakuba a kryl i původní hrob. Po otevření nového hřbitova v roce 1888 byl přeložen do jeho čela a soše byl opatřen nový, přes 1 m vysoký podstavec. Náhrobek sám zobrazuje rakev, na níž

³² PAUL, Vojtěch. *M. B. Braunův Mariánský sloup a Plačící žena v Jaroměři*, Jaroměř, 1925, s. 4 - 10.

³³ MAXOVÁ, Ivana, NEJEDLÝ, Vratislav, ZÁHRADNÍK, Pavel. *Mariánské, Trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okrese Náchod*, Praha, 2002, s. 83. ISBN 80 – 86234 – 24 – X.

³⁴ Tamtéž. 86 – 87.

³⁵ POCHE, Emanuel - HOŘEJŠÍ, Jiřina. *Umělecké památky Čech I, A / J*. Praha: Academia, 1977, s. 573.

pololežic a polosedíc kvílí ženská postava v životní velikosti. Žena jejíž roucho je rozprostřeno po rakvi, se pravou rukou opírá o hranu rakve a levou si přikrývá obličej, který představuje sochařovu manželku Marii Alžbětu Braunovou.³⁶

Celek je dobře zachován (prsty rukou jsou však již pouze naznačeny). Vlivem tepla a mrazu došlo také k odprýskání nátěru. Restaurátor Křepčík sochu moderním způsobem obnovil roku 1924.³⁷

Z dalších zajímavých barokních památek můžeme jmenovat sochu sv. Jana Nepomuckého v Havlíčkově ulici, kapli sv. Anny na Pražském předměstí z roku 1765 (obnovená roku 1925), výklenkovou kapličku P. Marie (z 18. století) na původním gotickém a barokně rozšířeném můstku na Jakubském předměstí. Kaple N. Trojice pod strání u kasáren v Josefově je již pozdně empírovou stavbou z roku 1834. U kasáren jsou i boží muka z roku 1686.³⁸

3. PEVNOST JOSEFOV

Výsledkem všech válek a územních ztrát habsburské monarchie bylo rozhodnutí postavit k obraně Čech několik nových pevností. Přeměna Hradce Králové na moderní pevnost, prováděná od roku 1766 nepřinesla ze strategického hlediska očekávaný výsledek, a tak došlo ke stavbě pevnosti u Jaroměře na místě vesnice Ples.³⁹ Dne 3. října 1780 byl položen základní kámen nové pevnosti později pojmenované na počest zakladatele Josefov.⁴⁰ Pevnost byla budována podle projektu generálmajora Claude – Benoita Duhamel Querlonde (francouz v rakouských službách) a v započatém díle pokračoval František Lauer, který pevnost dokončil.

³⁶ Marie Alžběta Josefína Milesiusová pocházela ze zámožné rodiny v Jaroměři a za Brauna se provdala roku 1719. Svému manželovi dala pět dětí a když roku 1738 zemřel, provdala se za doktora práv a profesora na Karlově univerzitě Mikoláše Ignáce Königsmanna, s nímž měla dvě děti. Zemřela roku 1746 ve 46 letech.

PAUL, Vojtěch. *M. B. Braunův Mariánský sloup a Plačící žena v Jaroměři*, Jaroměř, 1925, s. 19 – 20.

³⁷ PAUL, Vojtěch. *M. B. Braunův Mariánský sloup a Plačící žena v Jaroměři*, Jaroměř, 1925, s. 18 – 20.

³⁸ POCHE, Emanuel - HOŘEJŠÍ, Jiřina. *Umělecké památky Čech I, A / J*. Praha: Academia, 1977, s. 527.

³⁹ Vznik pevnosti znamenal ve vývoji Plesu i celé jaroměřské aglomerace předěl. Vesnice Ples byla i s kostelem a dvorem téměř celá zbořena, pouze její východní čtvrtina byla zachována jako nová osada *Starý Ples*. Stejně tak se zachoval malý úsek vsi, který se proměnil v osadu *Dolní (též Vodní) Ples*. Mezi ním, Labem, Hradeckou branou a hradeckou silnicí byl později založen velký park. Nutnost usídlení množství poddaných ze zbořené části Plesu vyvolala založení dvou úplně nových vesnic za hranicemi pevnostního pásma – *Nového Plesu a Rasošek* (pojmenovány podle sousedního lesa). KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku II*, Praha: Libri, 1997, s. 586 - 587. ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

⁴⁰ Přejmenování Plesu na Josephstadt bylo nařizováno císařem Františkem II. v roce 1793 a dostal své jméno po císaři Josefu II., který se přičinil o jeho vybudování. V české podobě se nejprve vyskytoval jako Jozefovo město, Jozefín, Josefov. Tamtéž. 96.

Součástí systému fortifikace byla rozsáhlá a ve světovém měřítku jedinečná soustava střeleckých galerií, spojovacích, naslouchacích a demoličních chodeb s minovými komorami (celkem 45 km). Nejníže položená chodba je v hloubce 23 metrů pod úrovní terénu. V úplnosti pevnostního vybavení a rozmanitosti řešení jednotlivých opevňovacích prvků neměl Josefův ve střední Evropě obdoby a spolu s modernějším Terezínem stál na špici evropského opevňovacího umění. K výstavbě pevnosti se používaly, prvně v Čechách, kamenným uhlím vypalované cihly. Cihly se pářily v Jaroměři (dnešní čtvrť Na Cihelnách).

Pevnost byla předána armádě roku 1789 a v následujících letech probíhaly ještě dílčí stavební práce. Celkové náklady dosáhly astronomické částky 10,5 milionu zlatých. Paradoxem je, že jediný válečný konflikt odehrávající se před jejími branami propukl roku 1866 (prusko-rakouská válka). Tato pevnost však nebyla ani dobývána ani obléhána. Roku 1888 Josefův ztratil statut pevnosti.⁴¹ Již v roce 1848 byl Josefův sloučen s Jaroměří a stal se tak pouhou osadou.⁴²

Nejzávažnějším důsledkem vzniku pevnosti Josefova bylo pro město omezení stavebního rozvoje v důsledku existence širokého pevnostního pásma v okruhu pevnosti.⁴³ Ulice byly vytyčeny podle jednotného plánu při stavbě pevnosti a proto se jejich uspořádání neměnilo. Vojenské objekty obvykle vyplňovaly celé bloky a pro měšťanské domy zůstala vyhrazena jen velmi malá plocha.⁴⁴

Josefův se stal z fortifikačního hlediska a jako slohově vzácně jednotný klasicistní celek jednou z nejdokonalejších bastionových pevností Evropy. Také z urbanistického hlediska představuje pozoruhodný útvar. Celé město je uzavřeno souvislým prstencem kasáren, v úrovni bastionů dvojíhých. Městský půdorys je komponován podél dvou os symetrie, s velkým obdélným náměstím a trojicí menších náměstí za branami.

⁴¹ Vojenské stavby bývalé pevnosti byly využívány jako zajatecké tábory. V letech 1878 a 1912 zde byli vězněni turečtí vojáci. V době I. světové války zde největší skupinu zajatců tvořili Rusové, kteří svým zemřelým druhům na zdejším vojenském hřbitově vytvořili zajímavý pomník. Byli zde drženi ale také Srbové a Italové. HOVORKA, Josef. *Dvanáct kapitol z historie Jaroměrska*. Náchod: Okresní školský úřad, Jaroměř: Městská knihovna, 1996. s. 28 - 29. ISBN 80 - 901791 - 2 - 6.

⁴² KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku II*, Praha: Libri, 1997, s. 587. ISBN 80 - 85983 - 14 - 1.

⁴³ Někdejší pevnost Josefův je dnes pouze torzem. Na přelomu století došlo k zboření všech čtyř pevnostních bran. Jako důvod byla uváděna potřeba uvolnit komunikaci při vstupu do města, ale výsledek nebyl takový, jak se očekávalo, a nijak nevyvážil škodu způsobenou zničením tak významných stavebních památek. Tamtéž. s. 584.

⁴⁴ Měšťanské domy byly stavěny od roku 1790 jako jednopatrové, s dvoutraktovou dispozicí a s pavlačí do dvora. Mívaly mansardovou nebo sedlovou střechu. V přízemí bývaly členěny rustikou či slepými arkádami. Později se uplatnilo pozdně klasicistní schéma fasád s okny zdůrazněnými římsami. MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999, s. 98. ISBN 80 - 85834 - 74 - X.

Kašna zdobící josefovské hlavní náměstí z roku 1816 je také umělecky cenná. Návrh pochází od Josefa Berglera a kašna je zdobena figurální výzdobou od Josefa Malínského, pražského sochaře a řezbáře.⁴⁵

Josef Berger byl od roku 1800 prvním ředitelem nové české akademie umění v Praze. Až do své smrti v roce 1829 udával tón ve výtvarném vkusu Čech. Byl významným představitelem českého empíru.

Kašna spočívá na dvou stupních a má kruhovitý tvar. Obruba je mírně zprohýbána, rozčlankována a dělena do několika polí. Uprostřed kašny se tyčí sloup ze čtyř stran zdobený motivy masky, jejichž otevřená ústa chrlí vodu. Masky jsou spojeny girlandami, stylizovanými z listů vodních rostlin. Na sloupu spočívá sousoší dvou mužů v životní velikosti nesoucí elipsovitou mísu a vyjadřující pózu mužů nesoucích těžké břímě.

Bergler snad chtěl vyjádřit myšlenku, že voják ve spojení s občanem nesou společně břímě státu.⁴⁶

Kostel Nanebevstoupení Páně je bývalý vojenský kostel a byl postaven v přísně empírovém slohu. V kostele se nachází ve zdi zazděný medailon z mramoru, který pochází z pomníku, jež roku 1787 dal postavit císař Josef II. svému příteli generálu Františku Mauriciu Lacymu, který vyhledal místo právě na stavbu pevnosti.⁴⁷ Kostel byl založen 22. 4. 1805. Stavba trvala šest let a byl vysvěcen dne 8. 9. 1811.

Celek má obdélníkový půdorys, na jehož východní straně je obdélná apsida, ve které je hlavní oltář. Za ní se nachází věž a sakristie. Hlavní fasáda do náměstí je strohá a typicky empírová. Čtyři mohutné lisény s ionskými hlavicemi nesou celé kladi, ukončené tympanonem, ve kterém je plastika představující symbol nejsvětější trojice, totiž oko v trojúhelníku s paprsky.⁴⁸

⁴⁵ *Jaroměřsko 1926*, Jaroměř: 1926, s. 39.

⁴⁶ PAUL, Vojtěch. Josefov. Kašna. In *Hradecký kraj V*, 1908, č. 5. s. 4 – 5.

⁴⁷ *Jaroměřsko 1926*, Jaroměř: 1926, s. 40.

⁴⁸ HOFMANN, J. Stil empire. Kostel Nanebevstoupení Páně v Josefově. In *Hradecký kraj V*, 1908, č. 1 – 2. s. 1 – 4.

4. DEVATENÁCTÉ A POČÁTEK 20. STOLETÍ

První větší změny ve vzhledu Jaroměře přineslo 19. století. Došlo k boření městských bran (1820, 1839), dláždění jaroměřského náměstí, budování silnice z Hradce Králové do Náchoda a stavbě nových mostů. Je například otevřen nový železný most přes Labe na železniční trati Josefov – Trutnov. U paty likvidovaných městských hradeb vznikaly nové ulice, například Ve Sladovnách a Na Valech. Většina dnešních ulic však vznikla až v druhé polovině 19. století a zejména v první polovině 20. století.⁴⁹

V této době také došlo k zřízení průchodu pro pěší ve zvonici u chrámu sv. Mikuláše a k prolomení jižní strany náměstí. Roku 1883 byly zbořeny domy č.p. 19, 20 a 21 a v proluce zřízena ulice z náměstí na Ostrov přes nový železný most.⁵⁰ Na náměstí byla v roce 1840-42 postavena škola (č.p. 3), která přestala sloužit svému účelu po dostavění dívčí školy v roce 1915 (dnešní ZŠ B. Němcové). Po určitou dobu tu byla přechodně škola pro záložní důstojníky, později tu byly učňovské pokračovací školy a učňovská besídka. Na náměstí byla také roku 1851 přestavěna už zmiňovaná renesanční radnice na dvoupatrovou budovu.⁵¹

Až do 90. let nebyl v Jaroměři na náměstí, vyjma radnice a sousedního domu (č.17), ani jeden dvoupatrový dům a také ani jeden modernější obchodní výklad. První dvoupatrový dům na náměstí byl postaven asi v roce 1881, kdy byl přestavěn hostinec U dvou jelenů na nynější hotel. Asi nejpronikavější změnou bylo otevření nové ulice na Ostrov. Tomuto úmyslu předcházela prudká kritika, ke které zavadalo příčinu vyhlédnutí místa pro stavbu nové chlapecké školy. Brzy poté byla předlážděna také levá půlka náměstí mimo silnice a na náměstí vykopána studna. Po velkém požáru v roce 1896 jsou na místě spáleniště budovány nové dvoupatrové domy s výzdobou fasád v nových tendenčních stylech (novorenesance, eklektismus).⁵²

V roce 1879 rozhodlo okresní zastupitelstvo o výstavbě Všeobecné veřejné okresní nemocnice císaře Františka Josefa. První budova nemocnice (pozdější Interna, od roku 1999 Dům s pečovatelskou službou, Národní ul. čp. 90) byla postavena koncem roku 1884. Budova byla postavená jako dvoupatrová, ve střízlivém slohu s prvky neorenesance. Areál nemocnice

⁴⁹ MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999, s. 97. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

⁵⁰ MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999, s. 107. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

⁵¹ TAUSCHOÁ, Eva. Domy na náměstí v Jaroměři. In *Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři VI*, Jaroměř: Městská knihovna a Městské muzeum, 2003, s. 19. ISBN 80 – 903131 – 3 – 2.

⁵² PÁCALT, V. Pražské předměstí a náměstí v Jaroměři v letech 70. XIX. století, In *Ročenka městského muzea v Jaroměři VI*, Jaroměř, 1935, s. 3 – 4.

se postupně rozrůstal o další budovy. V roce 1913 byl postaven infekční pavilon (od roku 1966 LDN), pitevna a kaple (zde bylo později zřízeno rehabilitační oddělení), v letech 1925 – 1928 chirurgický pavilon a hospodářská budova. V okolí chirurgického pavilonu byl v roce 1927 založen rozsáhlý park, téhož roku byla proti nemocnici dostavěna budova dispenzáře tzv. Masarykovy ligy proti tuberkulóze. Roku 1952 bylo otevřeno gynekologické oddělení, v roce 1955 dětské oddělení.⁵³

Rozvoj průmyslu a podnikání si vyžádal přebudování labského mostu (v této době měla Jaroměř pouze jeden most). Roku 1831 byl položen základní kámen řetězového mostu. Jednalo se o unikátní stavbu svého druhu. Byla uskutečněna podruhé v Čechách a potřetí ve střední Evropě.⁵⁴ Důležitá byla pro město také stavba železniční trati. V zimě roku 1856 se započalo s výstavbou Jiho-severoněmecké spojovací dráhy z Pardubic přes Hradec Králové a Jaroměř do Liberce s odbočkou do Malých Svatoňovic. První vlak přijel do Jaroměře, respektive do stanice Josefov v roce 1857. O dva roky později byla dána do provozu celá dráha Pardubice – Liberec. Tehdy byla také zahájena pravidelná doprava na trati Jaroměř – Malé Svatoňovice. Roku 1898 získal vynálezce a podnikatel ing. František Křížík povolení na přípravné práce ke stavbě elektrické místní dráhy z Jaroměře do Velichovek. Projekt se však neuskutečnil.⁵⁵

4.1. NOVORENESANCE

Období historických slohů v architektuře zabírá téměř celou druhou polovinu 19. století a zasahuje až do počátku 20. století. Posuzování historizujících slohů bylo vždy sporné, neboť je někteří považovali za pouhé kopírování starších uměleckých slohů. Tento názor navíc podporovala náhlá stagnace ve výtvarném umění, která se v tomto období začala náhle projevovat. Nová generace proto hledá inspiraci v předchozích slozích, vybírá si z nich jednotlivé motivy a prvky a snaží se je sestavit v nový celek.

Nejvíce u nás zdomácněl historizující sloh novorenesance, čerpající z pozdní italské renesance. Jakožto oficiální sloh se dostává do Čech s určitým zpožděním, přesto novorenesanční architektura záhy zaplavuje naše města a stavby reprezentativních veřejných

⁵³ MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999, s. 65. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

⁵⁴ HOVORKA, Josef. *Dvanáct kapitol z historie Jaroměřska*. Náchod: Okresní školský úřad, Jaroměř: Městská knihovna, 1996, s. 32. ISBN 80 – 901791 – 2 – 6.

⁵⁵ MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999, s. 54 - 55. ISBN – 80 – 85834 – 74 – X

budov tak v druhé polovině 19. století výrazně poznamenaly tvář i menších měst. Typickými motivy pro neorenesanci jsou například antické sloupové řády a balustráda⁵⁶. Jako materiál je hojně používán kámen nebo se alespoň napodobuje v kvádrování. Přízemí se většinou skládá z bosáže⁵⁷ hrubě tesaných kvádrů, někdy jen modelovaných v omítce.⁵⁸

4.1.1. Radnice v Josefově

S budovou radnice v Josefově se počítalo již po založení pevnosti v roce 1780, ale projekt byl realizován až o mnoho let později. Původně byla radnice umístěna v soukromém měšťanském domě, který navazuje na objekt školy z roku 1843.

Pro stavbu byl určen pozemek v bloku č. 39, přiléhající k hlavnímu náměstí. Purkmistrovský úřad v Josefově vypsal konkurs na podání plánů na stavbu obecní radnice až 10. dubna 1884. Přihlásilo se 21 uchazečů. Mezi nimi byl pravděpodobně též Arnošt Jenšovský⁵⁹, jeho dopis však nebyl nalezen. Vypracované návrhy doručilo do Josefova celkem osm konkurentů. První cenu obdržel 28. června právě projekt Arnošta Jenšovského. Ještě dva dny před rozhodnutím o vítězném projektu vyhlásila městská rada podmínky pro stavbu radnice a vyzvala stavební firmy k zaslání vlastních návrhů. Také v tomto případě dostal důvěru Jenšovský a jeho stavební kancelář.

Dne 6. srpna se začaly hloubit základy a v listopadu proběhlo svěcení a položení základního kamene. Budova byla hotova již 1. listopadu 1884. Podle dochovaných účtů prováděl Jenšovského podnik v Josefově v roce 1883 též některé další práce – úpravu městské školy a městské nemocnice.

Ze sedmdesátých let 19. století pocházejí první známé Jenšovského stavby v Praze, které jsou provedeny v neorenesančním slohu, stejně jako většina jeho budov dalšího desetiletí. Na přelomu let 1883 a 1884 zopakoval mnohé architektonické motivy z radnice v návrhu obecního domu na Ostrově v Jaroměři, postaveného v letech 1884 až 1885. Tato

⁵⁶ Zábradlí z kuželek (baluster). HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s. 119. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

⁵⁷ Bosáž plasticky ztvárňuje nebo napodobuje kvádrové zdivo (jednotlivý kvádr se nazývá bosa). Tamtéž. s. 125 – 126.

⁵⁸ HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás. Přehled stavebních slohů*. 4. vydání. Praha: Panorama, 1981. s. 259 – 266.

⁵⁹ Arnošt Jenšovský (1842 – 1904), architekt a stavitel v Praze, se podílel například na přestavbě Šlikovského domu na Hradčanech a spolu s Josefem Srdínkem projektoval Malostranské gymnázium. V letech 1901 – 1902 si pro sebe postavil čtyřpatrový novorenesanční dům, který byl pak zbořen po leteckém náletu v roce 1945. Dnes jej nahradil známý „Tančící dům“. VLČEK, Pavel (ed.). *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia, 2004. s. 281 – 282. ISBN 80 – 200 – 0969 – 8.

budova vzbudila veliké nadšení místních patriotů. Nová radnice v Josefově je jednou z pouhých dvou nesporných Jenšovského staveb, situovaných mimo Prahu.

Její autor přinesl do pevnostního města, dosud sevřeného mohutným opevněním a vybaveného převážně objekty v přísném klasicistním slohu, ohlas vznešených neorenesančních staveb, včetně doplňující sochařské a štukové výzdoby. Ostatní zdejší domy v neorenesančním stylu se s předchozími nemohou srovnávat ani v měřítku, ani v náročnosti výtvarného pojetí. Josefovskou radnici je proto možné, vedle budovy na „Ostrově“, považovat za nejvýznamnější projev architektury přísného historismu na Jaroměřsku. Svému účelu sloužila radnice do roku 1948, kdy byl Josefov sloučen s Jaroměří.

Plastiky na hlavní fasádě v průčelí této monumentální obdélníkové budovy Důstojnost a Spořivost vytvořil sochař a restaurátor Bernard Seeling z Prahy. Na středu průčelí je také umístěn oválný vchod a nad ním balustrádový balkon. Na mohutnosti dodávají radnici tři velká oválně zakončená okna v prvním patře, která jsou členěna sdruženými pilastry⁶⁰. Fasáda přízemí je tvořena pásovou rustikou⁶¹ a v patře jsou obdélná okna zdobena šambránou⁶² a nadokenní trojúhelnou římsou. Nad balustrádovou atikou⁶³ je umístěn znak pevnosti a města Josefova.⁶⁴

V parku naproti radnici nalezneme **Fortifikační památník**, který je sestavený z fragmentů zrušených pevnostních objektů. Pomník byl sestaven v závěru roku 1923 z pískovcových součástí pevnostních staveb. Autory myšlenky na postavení pomníku byli Antonín Hofmeister a Bedřich Janko. Na jeho sestavení se podíleli žáci jaroměřské průmyslové školy a autorem pomníku je ing. arch. Hynek Schneider.

Samotný pomník tvoří kvádr s jehlancem na vrcholu, pata pomníku je obložena nejrůznějšími kamenickými prvky a celek uzavírá symbolické ohrazení. Tělo pomníku o čtvercovém půdorysu je složeno z pískovcových kvádrů a dvou překladů kasematních dělostřeleckých střílen. Vrchol tvoří osmiboký zužující se odrazník, osazený na dvou nízkých

⁶⁰ Pilastr je svislý architektonický článek, vystupující mírně z líce stěny a opatřený hlavicí a patkou. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s. 226 - 227. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

⁶¹ Rustika zpravidla označuje kvádrování stěn, pilířů apod. nebo pásování spárami v ploše (tzv. pásová rustika). Tamtéž. s. 249.

⁶² Profilované a různě zdobené orámování okenních a dveřních otvorů, zpravidla štukové, na rozdíl od kamenného ostění. Tamtéž. s. 274.

⁶³ Zeď nad hlavní římsou stavby, kryjící pohled na střechu. Končí rovně, zubatým cimbuřím, malými štítky apod. Tamtéž. s. 117.

⁶⁴ HORÁČEK, Martin. Soutěž na plány josefovské radnice a její vítěz – architekt Arnošt Jenšovský. In *Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři IV*, 1999, Jaroměř: Městská knihovna a Městské muzeum v Jaroměři, 2000. s. 48 – 52. ISBN 80 – 901791 – 7 – 7.

blocích s nápisem „Svědkové bývalé pevnosti 1788 – 1888“ na čelní straně a s pravděpodobně dodatečně tesaným povrchem.

Čtyřboký kvádrový podstavec památníku obklopují nárožní armatury⁶⁵ a části ostění včetně půlkruhových záklenků portálek kasematních prostor, či galerií. K čelní straně je přiložena hlavice polosloupu z vnějšího průčelí Hradecké brány, k zadní straně dva bloky o stejné profilaci, které tvořily kout mezi stěnou brány a pilířovým podkladem polosloupu. K nároží soklu jsou přisazeny tři patníky, jež označovaly jednotlivé prvky opevnění. Celý pomník obklopuje osm kamenných silničních patníků, spojených kovanými řetězy s obdélnými články. Dva z patníků mají osmiúhelný profil, ostatní jsou válcové.

Do tělesa pomníku byly použity nejen běžné nárožní armatury a ostění, ale i architektonické části Hradecké brány a vojenskotechnická označení jednotlivých hradebních objektů, které se na původních místech v Josefově již nedechovaly. Zvláštnost pomníku spočívá i v tom, že se jedná o jediný pomník tohoto typu na území Čech.⁶⁶

4.1.2. Chlapecká škola

Typickým příkladem novorenesanční reprezentativní stavby v Jaroměři je reprezentativní budova chlapecké školy Na Ostrově⁶⁷, která se stala dominantou a nedílnou součástí obrazu městského centra. Za zbudováním této školy stál na tehdejší dobu odvážný a finančně náročný plán a také mnoho sporů a potyček místních zneprátených stran.

V letech 1882 - 1883 se jaroměřská obec chystala ke stavbě chlapecké školy, protože stará budova školy u kostela už nestačila pro vzrůstající počet žáků. Nová škola měla být zároveň „obecním domem“, ve kterém měla být umístěna také zasedací síň obecního zastupitelstva. Budova měla stát ve středu města a bylo pro ni vyhlédnuto místo „Na Ostrově“. Ostrov, nynější park, byl tehdy loukou a ovocnými zahradami.

V městské radě bylo usneseno, aby se ostrov za účelem stavby vykoupil a aby byl učiněn přístupný tím, že se na náměstí vykoupí domy č. 18, 19 a 20, které se zboří a v ose nové dominanty bude vybourán průhled, zajišťující přístup z města. Počítalo se s tím, že na

⁶⁵ Zpevnění nároží a opěrných pilířů kvádry. Často se malbou, sgrafitem nebo omítkovou bosází jen naznačuje. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s. 116. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

⁶⁶ SLAVÍK, Jirí. Fortifikační památník a hraniční kameny josefovské pevnosti. In *Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři I*, Jaroměř: Městská knihovna a Městské muzeum v Jaroměři, 1996. s. 50 – 52. ISBN 80 – 901791 – 3 – 4.

⁶⁷ Dnešní ZŠ Na Ostrově.

místě zbouraných domů se zřídí nová ulice a přes Labe se postaví nový železný most (na Ostrov se dříve chodilo fortnou pod radnicí a zní se šlo na dřevěnou lávku) a Labe se rozšíří tak, aby nehrozily časté záplavy. Ostrov, který býval při každé větší povodni zatopen, musel být také celý o jeden metr zvýšen.

Přes obavy obecního zastupitelstva z příliš vysokých nákladů byl po dlouhé debatě návrh městské rady schválen a bylo přikročeno k jeho realizaci. Ihned byly zakoupeny domy a započato s jejich bouráním, úpravou ulice a stavbou mostu. Úpravu ulice a stavbu mostních pilířů prováděl stavební inženýr Řezníček. Plány a rozpočet na školu dodal stavební rada Arnošt Jenšovský z Prahy. Stavba školy byla ofertním řízením přidělena stavitelům Čermákovi a Brücknerovi z Nymburka. Na jižním ostrově mezi Labem a mlýnským náhonem vyrostla stavba v letech 1884-85. Dokončena byla chlapecká škola 15.8.1885 a 6.9. téhož roku byla slavnostně vysvěcena děkanem P. Bedřichem Landrockem a vystoupil také pěvecký sbor „Jaroměř“. Tím byl zahájen školní rok 1885 – 86. V budově byla umístěna chlapecká škola obecná, měšťanská, městské muzeum a obecní knihovna.⁶⁸

Kolem nové školní budovy byl vybudován park, který měl obklopovat školu. Byl založen podle návrhu opočenského knížecího zahradníka Hanse Liehma v letech 1885 – 1886. Park byl zbudován v nepravidelném anglické slohu, pouze část přiléhající ze západu ke školní budově měla pravidelné rysy francouzského slohu. Byla zde vysázena řada vzácných dřevin.⁶⁹

Monumentální čtyřpodlažní budova má půdorys ve tvaru písmene E a fasádu bohatě členěnou architektonickými články. U vchodu se nacházejí plastiky J. A. Komenského a J. Jungmanna.⁷⁰ Na středovém křídle budovy se nachází hlavní vchod před nímž je přistavěn s portikus.⁷¹ Od něho se na obě strany se rozbíhá po celé délce budovy pásová rustika. Okna v přízemí jsou obloukově zakončená. Na stavbě najdeme také mnoho jiných stavebních prvků typických pro neorenesanci jako nárožní bosáž, pět dominantních obloukově zakončených oken na středu budovy je (stejně jako ostatní okna) členěno pilastry. Okna jsou navíc zdobena šambránami a v horním patře je doplňuje také trojúhelná nadokenní římsa. Spíše secesní je

⁶⁸ PÁCALT, Václav. Červení a bílí. Kousek naší historie. In *Ročenka městského muzea v Jaroměři I*, Jaroměř, 1930. s. 31 – 33.

⁶⁹ HOVORKA, Josef. *Dvanáct kapitol z historie Jaroměřska*. Náchod: Okresní školský úřad, Jaroměř: Městská knihovna, 1996. s. 32. ISBN 80 – 901791 – 2 – 6.

⁷⁰ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku II*. Praha: Libri, 1997. s. 579. ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

⁷¹ Sloupová předsíň nebo jen sedlová stříška s nízkým štítem na dvou sloupech před vchodem. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s. 235. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

potom květinový motiv na fasádě. Budova je horizontálně členěna několika římsami a působí velmi mohutně. Také na postranních křídlech najdeme motiv pilastrů a navíc jsou doplněny sochařskou a plastickou výzdobou po stranách oken.

4.1.3. Vila dr. Náhlovského

Za pozornost stojí také malebná vila dr. Náhlovského z roku 1888, stojící v parku nedaleko chlapecké školy. Autorem projektu je František Hellman. Tento inženýr a stavitel z Jaroměře v roce 1890 opravil zvonici u kostela sv. Mikuláše a později vystavěl řemeslnickou školu v Jaroměři.⁷²

Vila⁷³ má zjednodušené formy italské venkovské vily. Je to přízemní, třítraktá budova se suterénem s členitým symetrickým půdorysem. Po stranách budovy mírně vystupují do popředí dva rizality⁷⁴ zakončené trojúhelníkovým štítem s malým kulatým okénkem. Stavba je členěna několika římsami.⁷⁵ Na středové ose stavbě dominuje vysoký obloukový vchod zakončený trojúhelným frontonem.⁷⁶ Okna se šambránami jsou zdobena segmentovou nebo přímou nadokenní římsou a pod nárožními okny vidíme navíc balustrádu. Střecha je valbová.⁷⁷

⁷² VLČEK, Pavel (ed.). *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia, 2004. s. 228. ISBN 80 – 200 – 0969 – 8.

⁷³ Dnes slouží stavba jako veřejná knihovna. Na počátku jejího zrodu stály spolkové knihovny. Roku 1896 předala Občanská beseda svou knihovnu veřejnému užívání a poté následovaly další spolky. Veřejnosti také odkázal svou knihovnu Judr. Ludvík Lederer. Před první světovou válkou měla veřejná knihovna pře 11 000 svazků a koncem 30. let měla knihovna již 30 000 svazků a byla jednou z největších v Čechách. Knihy a půjčovna byly umístěny na náměstí v domě čp. 46, veřejná čítárna pak ve staré škole u kostela. Do Náhlovského vily pak byla přemístěna v roce 1949, kde sídlí dosud. MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999. s. 76. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

⁷⁴ Část architektury vystupující z líce průčelí až na hloubku jedné osy (při více osách je to již křídlo). Rizalit může být také polygonální nebo cylindrický (část válce). Jde-li přes roh, je to nárožní rivalit. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s. 245. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

⁷⁵ Vodorovný architektonický článek, který člení nebo ukončuje architekturu nebo její část. Podle umístění se rozeznávají římsy: nadokenní, podokenní, korunní (okapní) atd. Tamtéž. s. 257 – 258.

⁷⁶ Je to štítový nástavec zejména nad oknem, nad portálem nebo nad rizalitem různých tvarů, např. trojúhelný, segmentový apod. Tamtéž. 145.

⁷⁷ Trojúhelné zkosení střechy. Tamtéž. 288.

4.1.4. Sgrafitový dům

Z roku 1888 je také Sgrafitový dům (čp. 105) v Husově ulici. Jednopatrový dům postavený v neorenesančním slohu má fasádu zdobenou sgrafity⁷⁸ a barevnými lunetami,⁷⁹ které navrhl a maloval prof. Josef Šíma, otec moderního malíře Josefa Šímy. Sgrafita jsou tvořena v duchu lidového ornamentu a čerpají z Šíмова obdivu ke Slovákku (Slovácké kroje v lunetách). K neorenesanci se budova hlásí také pásovou rustikou, nárožní bosáží a lunetovou římsou na drobných ozdobných konzolách.⁸⁰ Ze střechy vyrůstají také čtyři volutové atiky.⁸¹

4.1.5. Fejtkova vila

Jižně od historického jádra města, mezi řekou Labe a bývalými městskými hradbami stojí další zdobná privátní stavba. Neorenesanční Fejtkova vila, byla postavena na počátku minulého století nejspíše Josefem Čermákem. Stavební povolení bylo uděleno panu Františku Fejtkovi, rolníkovi, dne 4. 9. 1905. V roce 1934 pak byla přistavěna zasklená veranda, kterou projektovala firma Kubeček – Steklík. V roce 1936 byl přistavěn plot.⁸²

Stavba sice není kulturní památkou, ale nachází se v městské památkové zóně a je nedílnou součástí historického vývoje města. Objekt je hodnotný svým architektonickým ztvárněním pohledových proporcí jednotlivých prvků, dále řemeslným zpracováním konstrukcí a jednotlivých stavebních prvků. Fasáda je okrové barvy bohatě štukovaná a zdobená sgrafitem (rustika v přízemí, dekorativní medailony v patře). Vila nese typické neorenesanční znaky jako nárožní bosáž, kladí s vlysy⁸³ a triglyfem⁸⁴, sgrafita nebo šambrány s ušima kolem oken. Dominantním prvkem stavby je především štít se slunečními hodinami a s motivy sluncí v obloučcích štítu. Z nároží stavby vystupuje čtyřboký arkýř. Vedle vily se

⁷⁸ Je to rýsovaná technika pro členění a výzdobu užívaná v renesanci. Omítka pro sgrafito má dvě vrstvy: svrchní se za vlhka proškrabuje na zaschlou spodní. Má buď geometrický vzor (obdélníky, psaníčka) či figurální nebo ornamentální. Tamtéž. s. 261 – 262.

⁷⁹ Plocha stěny, vymezená vodorovnou základnou a půlkruhovým, stlačeným nebo segmentovým obloukem, vznikající v klenební výseči (včetně lunetové římsy), ve slepých arkádách apod., vyplněná malbou nebo sgrafitem. V přeneseném smyslu také výseč v lunetové klenbě. Tamtéž. s. 199.

⁸⁰ Architektonický nosný článek, vystupující ze stěny a nesoucí klenební žebro, sochu, římsu (při hustém rytmu vzniká konzolová římsa) nebo balkon. Tamtéž. s. 175 – 176.

⁸¹ Jaroměř 1126 – 1976. *Sborník u příležitosti 850. výročí založení města*. Jaroměř: MěNV 1976. s. 61.

⁸² Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí: 11 – 15/III, č. 12.

⁸³ Viz. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s. 111. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

⁸⁴ Trojřez – deska s vystupujícími třemi svislými díly. Tamtéž. s. 281.

nachází přízemní zahradní domek na kterém je použito stejných motivů výzdoby, včetně obloučkového štítu se slunci.⁸⁵

4.1.6. Řemeslnická škola

Již z pozdější doby (z počátku 20. století) je neorenesanční stavba, nepůsobící již tak monumentálním ale o to více harmonickým dojmem, budova řemeslnické školy. C. k. státní řemeslnická škola založená v roce 1886 byla umístěna celých 20 let v Obecním domě Na Ostrově společně s obecnou a měšťanskou chlapeckou školou. Takovéto umístění školy dlouhou dobu vyhovovalo, když byla ale roku 1902 výuka rozšířena o zimní stavitelské kursy, město se rozhodlo pro řemeslnickou školu vystavět novou budovu.

Správa obce zamýšlela původně postavit novou školu vedle bývalého podkostelního mlýna, s částečným použitím budov zrušené továrny bratří Stárků. Proti tomuto umístění však veřejnost i část obecního zastupitelstva protestovala a to z důvodů, že místo zdravotně nevyhovuje, má špatný přístup, že by tam škola dost nevynikala a i náklad pro nutnou úpravu okolí by byl značně vyšší. Od tohoto plánu město tedy upustilo a bylo vyhledáno místo jiné, které bylo v sezení obecního zastupitelstva dne 24. května 1904 schváleno a zároveň byl povolen stavební náklad (asi 220.000 – 240.000 Kč).⁸⁶

Z finančních důvodů však trvalo celé tři roky než se ke stavbě přikročilo. Ke dni 18. 8. 1905 bylo vypsáno ofertní řízení na provedení stavby. Jelikož však žádný z došlých návrhů nevyhovoval, bylo usneseno zadat provedení definitivních plánů bez veřejné soutěže a od místních stavitelů byly požadovány nové návrhy. Vyžádané plány byly přiděleny k posouzení ustavené komisi, která se jednomyslně vyslovila pro návrh Františka Hellmana. Následně bylo vypsáno nabídkové řízení na zadání stavby. Na schůzi obecního zastupitelstva dne 28. 8. bylo zadání stavby přiřčeno J. Laoubouřkovi a J. Novotnému, stavitelům z Hradce Králové s podmínkou, že některé řemeslnické práce přenechají místním živnostníkům za ceny jimi určené. Stavba byla zahájena hned v září roku 1905 a ještě než byla „stavba nádherné a monumentální budovy pro c. k. státní řemeslnickou školu“ dokončena, již *Stavitelské listy* o

⁸⁵ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 11 – 15, č. 12/III.

⁸⁶ Nová budova c. k. státní řemeslnické školy v Jaroměři. In *Stavitelské listy. Věstník společenstva stavitelů pro obvod obchodní a živnostenské komory v Praze IV*, 1908, č. 5, s. 88 – 92.

škole psaly jako o budoucí „okrase města.“⁸⁷ Dokončena byla budova koncem srpna roku 1906.⁸⁸

Do budoucna se také počítalo s tím, že kolem řemeslnické školy vyroste nová vilová čtvrť. *“Parková scenerie v boku, před jedním čelem kypré lučiny, v příštích letech snad olesněné, siluety štíhlých topolů, vlnitost pahorků a konečně majestátní pozadí Orlických hor, před druhým čelem čistě moderní domky se zahrádkami, kupící se kol nové školy řemeslnické, přímo vábí k budování ladných, čistých vilových objektů, jež nalézají tu dosti prostoru, vzduchu i slunce.“*⁸⁹

Již během stavby nastalo jednání o přeměnu ústavu ve Stavební školu řemeslnickou a tomu byly také přizpůsobeny plány. Po dostavbě nové budovy se změnil i název školy na Průmyslovou školu pokračovací, v roce 1910 byl název změněn na školu pro stavební řemesla a následně roku 1914 změněn na státní školu průmyslovou. Rozvoj školy byl přerušena válkou, přesto po celou dobu působila. Velikým zklamáním pro město bylo, když 22. 12. 1924 vláda tuto školu zrušila a přenesla ji do Hradce Králové. V srpnu 1930 bylo započato s přebudováním státní průmyslové školy pro vojenské účely. Dne 19. 10. 1930 byla budova odevzdána novému ústavu. Byla to nyní škola pro výchovu důstojnického dorostu.

Tato jednopatrová stavba s dvěma bočními křídly leží na jižním okraji města Na Ptákách a sestává z přední jednopatrové části, která je průčelím obrácena na východ a ze zadní přízemní části a v půdorysu má tvar písmene U. Vchod do budovy je umístěn ve středu hlavní fronty a je půlkruhově zaklenutý po stranách s pilastry nesoucí profilovaný oblouk, který je zdoben štukovou výzdobou a maskaronem.⁹⁰ Přízemí stavby je ztvárněno pásovou rustikou a na nárožích rizalitů je nárožní bosáž. Budova je členěna římsami a kolem oken v prvním patře jsou profilované šambrány a nad okny rovná římsa. Na střeše se nachází atika se segmentovými otvory. Střechy jsou sedlové. Před budovou byl zřízen park, který se táhne i podél severní části budovy.

⁸⁷ Nová budova řemeslnické školy. In *Staviteleské listy. Věstník společenstva stavitelů pro obvod obchodní a živnostenské komory v Praze* II, 1906, č. 1, s. 64.

⁸⁸ VOLŠIČKA, Karel. *Almanach Středního odborného učiliště v Jaroměř: 115 let učňovského školství 1886 – 2001*. Jaroměř: SOU Jaroměř u příležitosti 115 let učňovské školy a 50 let zemědělské učňovské školy v Jaroměř, 2001, s. 24 – 29.

⁸⁹ Jaroměř. Stavební ruch. In *Staviteleské listy. Věstník společenstva stavitelů pro obvod obchodní a živnostenské komory v Praze* III, 1907, č. 3, s. 5.

⁹⁰ Zdobný motiv v podobě lidské tváře, často stylizované a napůl vytvořené ornamentikou. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s. 201. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

5. JAROMĚŘ V LETECH 1900 – 1918

Teprve po roce 1900 začal plošný růst města, který pak vyvrcholil ve dvacátých a třicátých letech. Soustředil se do dvou lokalit. Od chlapecké školy byla jižním směrem vytyčena přímá ulice až k trutnovské trati, směřovaná na josefovský most přes Labe. Protála Zadní obec, kde na vyvýšené poloze začaly vznikat pravoúhlé bloky reprezentativní vilové čtvrti, propojené přímou pěší trasou a novou lávkou přes Labe i se západním okrajem Jakubského předměstí. Při ní vznikl na břehu Labe také městský park (1885). Celé toto pravobřežní území jižně od historického centra se stalo nejhodnotnějším výsledkem novodobého urbanistického vývoje města. Vilová čtvrť měla v pravoúhlé uliční kompozici zaplnit celé území směrem ke trutnovské trati, což se však do 2. světové války nepodařilo. Mezi secesní vilovou čtvrtí a meziválečnou čtvrtí severně od této trati zůstalo poměrně velké nezastavěné území.

Menší obdobně řešená čtvrť, vznikla také jižně odtud, ale již na katastru Josefova (skupina domů *Na Ptákách*). Zde se teprve projevil negativní vliv vedení železnice, která znemožnila propojení obou obytných souborů. Současně jde o doklad nekoordinovanosti urbanistického vývoje dvouměstí. Kompaktnější pravoúhle řešená čtvrť rodinné výstavby vznikla také na vyvýšené poloze *Na Vrších* severně od Jakubského předměstí a zčásti i podél náhodské silnice. Spíše doplňující význam měla výstavba na *Cihelnách*, západně od silnice.⁹¹

Další oblastí, která po válce zaznamenala rozvoj byl průmysl. Podniky v Jaroměři byly vesměs založeny na podnikání jednotlivce nebo rodiny, takže jaroměřský průmysl nesl vždy pečeť podnikatelovy osobnosti. Světová válka, která tak rušivě zasáhla do průmyslového podnikání, postihla obzvláště kožařský průmysl. Surová kůže byla vzata ke zpracování pro vojenské účely. Jedním z největších závodů v republice na zpracování kůže byla právě firma Polický-Popper v Jaroměři.

Druhou význačnou složkou jaroměřského průmyslu bylo textilnictví. První česká přádelna juty Josefa Etricha zaměstnávala ve dvacátých letech nejvíce dělníků v Jaroměři. Po požáru cukrovaru r. 1898 Antonín Čerych zřídil roku 1907 přádelnu bavlny. Dalším velkým textilním závodem se stala tkalcovna Jakuba Bondyho založená roku 1908 na Jakubském předměstí. Roku 1900 se z řemeslné výroby vypracovala na tovární produkci také Stárkova

⁹¹ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II*, Praha: Libri, 1997, s.579. ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

provazárna, která se později rozšířila o přádelnu sisalového konopí. Před první světovou válkou založil pak Alois Krčmář na Jakubském předměstí továrnu na drát a nábytkové pružiny.⁹²

Bylo také započato se stavbou elektrárny a nového náhonu, která byla zadána staviteli Janu Čermákovi. V roce 1910 byla konečně ve městě zavedena kanalizace. Návrh vypracoval profesor Hráský.⁹³

5.1. REGOTIZACE CHRÁMU SV. MIKULÁŠE

Významným počinem z počátku 20. století byla regotizace jedné z nejstarších a historicky nejcennějších dominant města. V letech 1905 - 1909 byla provedena gotizující **úprava chrámu sv. Mikuláše**. Již koncem 19. století byl chrám ve vážném stavu ohrožení a bylo nutné na něm zahájit rozsáhlé opravy. V důsledku terénních příčin a zvětvávání došlo totiž k sednutí a posunutí celé stavby a objevily se velké trhliny. Především na jižní straně došlo k popraskání soklových kvádrů. Velmi nutná byla také důkladná oprava základů. Dále bylo třeba opravit poškozené klenby jižní boční lodě a provést opravy také v kryptě.

Okresní hejtmanství ve Dvoře Králové nařídilo dne 8. 7. 1892 provedení neodkladných prací vzhledem k vadnému stavebnímu stavu chrámu a v roce 1895 byly pak konány nejnutnější opravy. Pilíře na jižní straně, které hrozily zřícením, byly v základech podchyceny a zvětralé zdivo vyměněno. Také byly zřízeny na jižní straně podél kostela kamenné rigoly.⁹⁴

Jelikož se stav kostela v důsledku stále odkládaných dalších oprav horšil, byl dne 28. 7. 1903 na komisním jednání konečně vysloven jednoznačný souhlas, aby se započalo s další rekonstrukcí. Konservátor profesor Emil Pippich odůvodňuje nutnost zachování této památky tím, že *„rekonstrukce tak památné historické stavby není výlučně jen důležitostí lokální, ale náleží její trvalé zachování v původním slohu též mezi zájmy všeobecně osvětové, o kteréž pečovatí přísluší zajisté i kompetenci správy státní.“*⁹⁵

⁹² MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999, s. 45. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

⁹³ Jaroměř. Ku provedení kanalizace. In *Stavitelské listy. Věstník společenstva stavitelů pro obvod obchodní a živnostenské komory v Praze V*, 1909, č. 20, s. 126.

⁹⁴ PAUL, Vojtěch. Chrám sv. Mikuláše v Jaroměři. In *Hradecký kraj III*, 1906, č. 3, s. 95 – 99.

⁹⁵ Tamtéž. s. 99.

Posudek a návrh na záchranu chrámu provedl již roku 1889 architekt Josef Mocker. Roku 1904 pak bylo zahájeno restaurování s arch. Janem Čermákem, stavitelem z Jaroměře,⁹⁶ který v roce 1888 kostel zaměřil a následně sestavil rozpočet na jeho opravu. V roce 1895 provedl opravu jeho interiéru. Do let 1904 – 1905 je datována rekonstrukce krovu chrámu a oprava části fasády podle starších plánů Josefa Mockera.

Střecha chrámu byla původně sedlová, ze železnobrodské břidlice a zakrývající všechny tři lodě najednou. Tato střecha svým tlakem nejvíce zatěžovala obvodní zdi. Proto s částečným použitím starého krovu byla upravena tak, že střední loď je opatřena vlastní samostatnou střechou, spočívající na podezdívce 80 cm vysoké.⁹⁷

Josef Mocker, který se významně podílel například na dostavbě dómu sv. Štěpána ve Vídni a po Krannerovi byl jmenován stavitelem chrámu sv. Víta v Praze, byl hlavním představitelem novogotického puristického směru v české architektuře v druhé polovině 19. století. Při restaurování památek využíval jednotného gotického schématu doby Karla IV. a odstraňoval ze staveb mnohé pozdější, i když ceněné vlivy. Pod jeho vedením probíhala například také přestavba hradu Karlštejna.⁹⁸

Naštěstí se puristický zásah Josefa Mockera pro nedostatek finančních prostředků na chrámu sv. Mikuláše neprojevil záporně, protože stavební práce se zaměřily především na obnovu poškozených částí a na statické zabezpečení, které spočívalo v podezdění části základů a ve snížení váhy střešní konstrukce. Jednotná sedlová těžká střecha byla nahrazena pultovými na bočních lodích a sedlovou nad hlavní. Toto jemné rozdělení střech spolu s ukončením pilířů v hlavní lodi dalo vznik „jihofrancouzskému“ dojmu.⁹⁹

V letech 1905 – 08 restaurování pokračovalo, ale již podle pozdějších plánů **Kamila Hilberta**¹⁰⁰, který se prací také účastnil. Hilbert byl Mockerovým následovníkem a převzal po něm také dostavbu chrámu sv. Víta v Praze již věnoval třicet let. Na rozdíl od svého předchůdce se jeho dostavby opíraly o vědecký výzkum a byly realizovány citlivě

⁹⁶ Patrně tento Jan Čermák také postavil novogotický kostel sv. Petra a Pavla na místě zbořeného v Zaloňově (Náchod). Příštího roku přestavoval nádraží v Hradci Králové. VLČEK, Pavel (ed.). *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia, 2004. s. 124. ISBN 80 – 200 – 0969 – 8.

⁹⁷ PAUL, Vojtěch. Chrám sv. Mikuláše v Jaroměři. In *Hradecký kraj* III, 1906, č. 3, s. 127.

⁹⁸ Viz. *Nová encyklopedie českého výtvarného umění. A/M*, Praha, 1995, s. 525 – 526. ISBN 80 – 200 – 052 – 8. VLČEK, Pavel (ed.). *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia, 2004. s. 431 - 432. ISBN 80 – 200 – 0969 – 8.

⁹⁹ *Jaroměř 1126 – 1976. Sborník u příležitosti 850. výročí založení města*. Jaroměř: MěNV 1976. s. 64.

¹⁰⁰ Viz: *Dějiny českého výtvarného umění IV/1, 1890/1938*. Praha 1998. s. 138 – 13. ISBN 80 – 200 – 0587 – 0. *Nová encyklopedie českého výtvarného umění A/M*, Praha 1995. s. 259. ISBN 80 – 200 – 0521 – 8.

s respektováním všech památkových hodnot. Nebyl zastáncem gotizujících puristických tendencí a i jako restaurátor chtěl být tvořivý a vyhledával spolupráci s moderními umělci a v tvarování detailů se spoléhal na vlastní invenci.

Jeho dílem je také například úprava kostela sv. Martina v Praze ve stylu vladislavské gotiky nebo návrh na nájemní dům na Masarykově nábřeží, palác živnostenské banky v Moravské Ostravě nebo kostel sv. Jana Nepomuského ve Štěchovicích. Kromě množství staveb a restaurování mnoha kostelů se zasloužil také o objevení rotundy sv. Václava a základů Svytlahovi basiliky.¹⁰¹

5.2. SECESE

Tvůrci nového uměleckého směru secese již zavrhuji vyčerpané historizující slohy, které podle nich nemohou přinést do tvorby nic nového a přicházejí s novou ornamentikou a stavebními prvky. Tento směr se vyznačuje mimořádnou dekorativností a oblibou v křivkách a ornamentech.

Secese v Čechách zdomácněla po roce 1900. Projektanti z této zprvu opovrhované „vídeňské módy“ začali postupně přejímat řadu detailů, které kombinovaly s prvky historizujících slohů. Na stavbách Antonína Balšánka, Jana Kouly a Josefa Fanty a dalších se objevují segmentové štíty, okna s náznaky asymetrie a elegantní secesní linie a květinové motivy. Mezi secesní autory patřil svého času také Jan Kotěra, jehož pojetí secese je však jemnější a užívá také folklorní prvky.¹⁰²

5.2.1. Fügnerova sokolovna

Také v Jaroměři bylo v prvním desetiletí 20. století postaveno mnoho nových staveb, které nesou znaky různých uměleckých stavebních stylů z počátku nového století. Se secesí se však setkáváme poměrně zřídka.. Hodnotnou a nejnápadnější secesní stavbou v Jaroměři je sokolovna, budova dnešního divadla upravená v letech 1904 – 1905.

První zárodek fondu pro vystavění Sokolského domu lze nalézt v usnesení výboru po návrhu cvičitele pana Kolarského ze dne 15. listopadu 1863. Poté co bylo usneseno, že obec

¹⁰¹ Právě K. Hilbert se zasloužil o zachování mladších doplňků na věži chrámu sv. Víta, proti navrhované gotizaci. VLČEK, Pavel (ed.). *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha, 2004, s. 234–235. ISBN 80 – 200 – 0969 – 8.

¹⁰² *Dějiny českého výtvarného umění IV/1, 1890/1938*. Praha 1998. s. 127 - 153. ISBN 80 – 200 – 0587 – 0.

dá místo pro stavbu zvané „na obci“ a ležící za dívčí školou zdarma, rozhodl se výbor vypsát konkurs na dodání plánů a rozpočtů do dne 1. ledna 1899. Konkurs byl vypsán a došlo cekem 20 návrhů. Protože však žádný plán nevyhovoval podmínkám, nebyla první cena vůbec udělena a místo toho byla rozdělena na tři odměny.

Ačkoli ke stavbě nebyla přikročeno, zájem o stavbu se rozšířil mezi veřejnost a značně byl rozmnožen stavební fond. Objevily však také nové spory o místo stavby. Jedni totiž souhlasili s výborem, který po dlouhých úvahách rozhodl pro místo „na obci“ za školou, druzí však popírali příhodnost tohoto místa a poukazovali na to, že na tomto místě nebude mít budova žádný užitek. Valná hromada se však postavila na stanovisko výboru a schválila původní místo. Mezi tím se ale naskytla příležitost zakoupit Lorencovu zahradu, která ke stavebnímu místu těsně přiléhala. Mimořádná výborová schůze dne 8. května 1899 tedy koupí zahrady schválila.

Protože plány a náčrtky získané veřejnou soutěží nevyhovovaly, kuratorium stanovilo, které místnosti má budova mít a usneslo se na tom, požádat místní stavitele Jana Čermáka a Františka Hellmana o plány. Kromě toho kuratorium vyslalo své členy, aby si prohlédli tělocvičny v Chrudimi, Jičíně a Turnově. Takto získaných zkušeností pak použil stavitel Čermák v náčrtcích, které kuratoriu předložil dne 7. března 1900 a zavázal se, že do konce dubna 1900 vyhotoví a předloží plány a rozpočty, ale slib nesplnil a ani ke konci roku 1900 plány nebyly dodány. Proto se kuratorium usneslo objednat plány jinde. Po předložení náčrtků panem Hellmanem si u něho kuratorium objednalo zhotovení plánů a rozpočtů, které předložil v dubnu 1901. Ve schůzi svolané dne 19. dubna 1901 předložil však také stavitel Čermák náčrtky vyhotovené architektem Josefem Podhajským.¹⁰³

Protože se však jeho rozpočet zdál kuratoriu nepřijatelný, bylo rozhodnuto s panem Podhajským vyjednávat, aby byl některými změnami stavební náklad snížen. Když byly nové rozpočty dodány, přikročilo se k zadání jednotlivých prací veřejnou soutěží. Na základě veřejného konkursu pak byla zadána práce nádenická, zednická, kamenická, tesařská, pokryvačská staviteli Čermákovi, klempířská Hynku Šlosárkovi, truhlářská J. Polákovi, Krieglerovi a paní Petrové, zámečnická panu Tylšovi a Kadečkovi, kovářská panu Matuškově,

¹⁰³ Josef Podhajský byl architekt a profesor na Umělecko – průmyslové škole v Praze a mezi jeho díla patří například úprava radnice v Náchodě z let 1902 – 04. Účastnil se mnoha architektonických soutěží, například na radnici v Pardubicích, divadlo v Plzni, chemický ústav české univerzity v Praze a na záložnu v Českém Brodě. Velmi úspěšný byl také v soutěži na projekt Živnostenské banky v Praze. VLČEK, Pavel (ed.). *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha, 2004, s. 509 - 510. ISBN 80 – 200 – 0969 – 8.

natěračská panu Nedvědovi, štukatérská panu Kraumanovi, malířská panu Hlaváčkovi. Vypravení jeviště si vzal za své dramatický odbor Sokola Vrchlický.

Dramatický odbor Vrchlický otevřel dvoranu pro divadelní sál již v prosinci roku 1902. Ruch, který pak v Sokolském domě, i když ještě nedokončeném nastal, dosvědčil, jak nezbytnou byla tato stavba pro Jaroměř, která nedostatkem vhodných místností čím dále, tím více upadala ve společenském životě a byla zastíněna sousedními městy.¹⁰⁴

Tato krásná jednopatrová budova v průčelí s pilíři a vestibulem, nad nímž se klene balkon s půlkruhově zaklenutým vchodem, zdobeným štukovou výzdobu, je umístěna v parku za chlapeckou školou. Na nárožích stavby jsou štíty také bohatě zdobené. Nad římsou na vysoké atice je například štukový reliéf, představující postavu sokola s praporem, který stojí na soklu s nápisem „Sokol“. Kolem něho jsou lipové listy a paprsky.

V přízemí stavby jsou okna segmentově zaklenutá se šambránou, v prvním patře potom obdélná s nadokenní římsou a štukovým maskaronem. Nad římsou je proveden štukový sokol s listy lípy a ve středu na architrávu nápis „tužme se“. Budova je završena cibulovou věží s oválně zakončenými okny. Stavba má dobře rozvrženou hmotu a celkový dojem navíc umocňuje zajímavé barevné provedení fasády – bílá štuková výzdoba na světle zeleném podkladu.

5.2.2. Etrichova vila

Jiným příkladem architektonicky hodnotné stavby je Etrichova vila,¹⁰⁵ secesně přestavěná v roce 1903. Autorem projektu byl František Plesnivý, stavitel z Hradce Králové.¹⁰⁶

Tato obdélná jednopatrová stavba se dnes nachází v areálu závodu Juta a slouží administrativním účelům. Stavba má nízkou obdélnou atiku s okny, zdobenou ornamenty a maskaronem. Na středu budovy se nachází hlavní vchod s nárožními sloupy, dvěma schodišti

¹⁰⁴ *Památník Sokola jaroměřského 1862 – 1903*. Jaroměř: Sokol, 1903. s. 45 – 53.

¹⁰⁵ Etrichové byli významnou textilnickou rodinou na Trutnovsku a patřily jí podniky i ve vzdálenějším okolí, z nichž některé byly technickými unikáty. Etrichova firma jako první začala v Čechách zpracovávat jutu. Josef Etrich založil roku 1858 v Jaroměři první skutečnou továrnu. Byla to přádelna lnu, kterou roku 1882 přeměnil na první českou přádelnu juty, která ve 20. letech zaměstnávala nejvíce dělníků v Jaroměři. Dnes je podnik specializován na zpracování polypropylenu. MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999. s. 45. ISBN – 80 – 85834 – 74 – X

¹⁰⁶ F. Plesnivý na výstavě architektů a inženýrů v Praze roku 1898 získal stříbrnou medaili města Prahy. VLČEK, Pavel (ed.). *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha, 2004, s. 508. ISBN 80 – 200 – 0969 – 8.

v jejichž středu se nachází štukový maskaron jako chrlič s bazénkem. Kolem oken v přízemí jsou profilované šambrány s nadokenním klenákem¹⁰⁷ a volutou.¹⁰⁸ V prvním patře jsou okna zdobena také šambránami, podokenní a nadokenní římsou s konzolami a mušlí ve středu. Na střední ose jsou dominantní plasticky zdobená sdružená okna. Nároží jsou bosována a okna jsou členěna pilastry. Tato stavba představuje kvalitní ukázkou vilové budovy, navíc působící velmi elegantně.

5.2.3. Dívčí škola

Ze secesního řešení vychází také budova dívčí školy,¹⁰⁹ stojící na návrší Na Ptákách. První úvahy o stavbě nové školní budovy se dostávají na veřejnost ze zasedání Místní školní rady. Tento orgán se na schůzi 8. listopadu 1910 usnesl na návrhu stavby. Budova měla být postavena Na Ptákách a projekt zadán, ne jak bylo původně navrhováno z vypsání konkursu, ale známému odborníkovi. Návrhy na vypracování projektu byly tedy zaslány architektu Janu Kotěrovi,¹¹⁰ Dušanu Jurkovičovi¹¹¹ a Antonínu Skřivánkovi.¹¹² Z došlých odpovědí byla finančně nejzajímavější nabídka architekta Skřivánka. Po městských volbách však nové vedení města začalo prosazovat jiný přístup a vrátilo se k původní myšlence výběru vhodného projektu konkursem.

Současně se však objevuje nová otázka, jestli má být vystavěna jedna ústřední budova nebo několik obvodových škol. Tomuto tématu byla věnována převážná část zasedání obecního zastupitelstva dne 13. března 1911. Za stavbu obvodových škol se postavili představitelé Jakubského předměstí. Při prosazování této myšlenky byli vedeni snahou přispět

¹⁰⁷ Článek klenebního oblouku, obvykle klínovitého tvaru. Klenák uprostřed ve vrcholu oblouku, často větší a zdobenější se nazývá hlavní klenák. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s. 169 - 170. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

¹⁰⁸ Spirálový závit. Tamtéž. s. 296.

¹⁰⁹ Dnes ZŠ B. Němcové.

¹¹⁰ Jan Kotěra (1871 – 1923) architekt, urbanista, návrhář nábytku a teoretik umění. Významně se podílel se na vybudování Hradce Králové na moderní velkoměsto. Viz. *Nová encyklopedie českého výtvarného umění A/M*, Praha 1995. s. 384 - 385. ISBN 80 – 200 – 0521 – 8.

¹¹¹ Dušan Jurkovič (1868 – 1947) byl architektem ve Vsetíně, Brně a posléze v Bratislavě a vnukem básníka a slovenského vlastence Samuela Jurkoviče. V letech 1908 – 1913 upravoval zpustlý zámek v Novém Městě n. M. pro továrníka Josefa Bartoně. Také přestavěl starý mlýn a pilu v Pekle na malebnou turistickou chatu a chatu na Dobrošově v Jiráskovu rozhlednu (1912, 1914). Rád využíval motivů lidového stavitelství. VLČEK, Pavel (ed.). *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha, 2004, s. 290. ISBN 80 – 200 – 0969 – 8.

¹¹² Antonín Skřivánek byl architekt a stavitel v Praze. Spolu s Jaroslavem Vondrákem vyhrál v roce 1911 soutěž na rekonstrukci hotelu Beránek v Náchodě. Tamtéž. s. 346.

k rozvoji jedné městské části, protože stavba takového rozsahu by vnesla oživení a zároveň pozvedla důležitost tohoto předměstí. Převážil však návrh pro stavbu jedné budovy podporovaný městskou školní radou, městskou radou i většinou městského zastupitelstva. Dne 6. dubna 1911 byl tedy vypsan konkurs. Náčrtky mohly být anonymně zasílány až do 25. května. Návrhů se sešlo celkem 29.

Porota brala zřetel především na správné situování objektu a v druhé řadě na školu samotnou. Příští nová ulice o silném stoupání, měla znamenat hlavní vstup do nové čtvrti. Tato ulice má po levé straně budovu řemeslnické školy, na druhé pak má stát právě zamýšlená dívčí škola. Vyhodnocení soutěžních návrhů bylo obtížné, to dosvědčuje i okolnost, že porota rozhodla sloučit první a druhou cenu a vzešlý obnos rozdělit rovným dílem mezi profesora architekta Milana Babušku z Jaroměře a stavitele architekta Františka Matějčíka z Nuslí. Třetí místo bylo přisouzeno architektu Antonínu Skřivánkovi z Prahy.

Návrhy byly důkladně prozkoumány k tomu účelu zvolenou komisí, která došla k názoru, že návrh pana Matějčíka vyniká architektonickým řešením, ale má menší půdorysné vady a náklad se zdál také neúměrně velký. Druhý návrh se komisi zdál architektonicky nepropracovaný a v půdorysu jevil také značné nedostatky (byt školníka v suterénu, příliš hluboké třídy, malá schodiště a tělocvična atd.) U projektu Antonína Skřivánka byl shledán ideální a praktický půdorys, architektonicky klidný, jednoduchý přesto však velmi příjemný. Náklad na stavbu podle tohoto projektu by byl nejmenší.¹¹³

Naproti tomu architektonický měsíčník *Styl* neposuzuje jeho návrh zrovna kladně a píše, že Skřivánek „(...) řešil budovu školy rovněž asymetricky, v půdoryse však poněkud násilně. Snaha po různém vytváření průčelí školy skončila ovšem pomínutím celku (křídlo s podloubím – schody vyjádřené jako těžká věž atd.). Celá architektura se tak drobí pod tíhou různorodých detailů.“¹¹⁴

Realizace stavby však nebyla jednoduchá. Rozhodující důraz byl pravděpodobně kladen na finanční náročnost projektu. Ve hře tedy nakonec zůstávají dva návrhy. Návrh architekta Babušky a Skřivánka, který byl mimo jiné doporučen delegátem spolku architektů pražským architektem Antonínem Balšánkem.¹¹⁵ To byl patrně rozhodující důvod, jenž

¹¹³ Stavba dívčí školy v Jaroměři. In *Okres. Neodvislý list pokrokový pro český severovýchod I*, 1911, č. 10, s. 5 – 6.

¹¹⁴ Soutěž na stavbu měšťanské dívčí školy s úpravou nejbližšího okolí v Jaroměři. In *Styl. Měsíčník pro architekturu, umělecké řemeslo a úpravu měst III*, 1911, č. 10, s. 124.

¹¹⁵ Antonín Balšánek (1865 – 1921), pražský architekt, urbanista a malíř. Byl autorem pardubického divadla a také Obecního domu v Praze (spolu s O. Polívkou). *Nová encyklopedie českého výtvarného umění A/M*, Praha 1995, s. 44 - 45. ISBN 80 – 200 – 0521 – 8.

definitivně převážil ostatní projekty a větší část členů městského zastupitelstva přesvědčil, že realizace Skřivánkova projektu je nejvýhodnější.

Projekt byl schválen, ale nastal nový problém. Jak se bude do nové školy vlastně chodit? Jedni navrhovali prokopat stráž a zásadně zasáhnout do vzhledu krajiny, druzí respektovat terén a k nové budově vést pouze schodiště. Zastánci průkopu, tj. obhájci vzniku nové silnice argumentovali nutností vést k nově se rodící čtvrti komunikaci spojující ji s centrem města. Po bouřlivé diskusi se hlasovalo. Většinou hlasů byl přijat názor prosazující výstavbu volného vjezdu. O necelé dva roky později 18. dubna 1913 zadala městská rada provedení náčrtu k průkopu architektu Vladimíru Fultnerovi z Prahy.¹¹⁶

Po schválení způsobu financování stavby byla vypsána veřejná soutěž na zadání prací. Na nabídku města reagovalo devět stavitelů a devatenáct řemeslníků. Městská rada ovšem doporučila, aby zakázka byla svěřena jednomu z místních stavitelů. Po zasedání obecního zastupitelstva 28. dubna 1913 stavební zakázku získala místní firma Máša – Fňouk – Liska. Dohlížitelem stavby byl jmenován stavitel Jan Čermák z Jaroměře.

Práce na stavbě probíhaly ve velmi rychlém tempu, které ještě urychlilo vypuknutí první světové války. Již za necelých osmnáct měsíců byly prováděny dokončovací práce. Stěhování do nové budovy mělo probíhat od 22. října. A vyučování bylo zahájeno 4. listopadu 1914. Válka byla pravděpodobně také jedním z důvodů, proč ke kolaudaci došlo o rok později a to 27. října 1915. Kolaudace proběhla mimo jiných za přítomnosti architektů Skřivánka a Čermáka. Budova i způsob stavby školy byly shledány bez závad.¹¹⁷

Tato reprezentativní dvoupatrová budova má v přízemí fasádu bez dekoru, v prvním a druhém patře jsou mezi okny naznačeny pilastry. Na hlavní vchod upozorňuje trojice oblouků, od prvního a druhého patra vybíhají naznačené, symetricky po stranách umístěné věže mezi nimiž se nachází balkon. Střecha je zakončena věžičkou. Budova na mě působí možná až příliš masivním dojmem.

5.2.4. Náměstí B. Němcové čp.145

¹¹⁶ Vladimír Fultner (1887 – 1918), architekt a stavitel, tvořící ve stylu geometrické secese až moderny, po roce 1912 se orientoval na kubismus, jeho návrhy jsou však bez prokázaných realizací. *Nová encyklopedie českého výtvarného umění A/M*, Praha 1995. s. 193 - 194. ISBN 80 – 200 – 0521 – 8.

¹¹⁷ HOVORKA, Josef. *Historie budovy školy Boženy Němcové: Projekt, výstavba a realizace nové budovy dívčí školy v letech 1910 – 1914. Jaroměř, 1994, s. 2 – 7.*

Velmi krásnou secesní stavbu z počátku století čp. 145 najdeme také v Josefově na náměstí B. Němcové. Je to několikapatrový nárožní dům s jehlancovou nárožní věžičkou zakončenou lucernou. Nároží zvýrazňuje také arkýř na krakorcích s malým balkonem. Dům má tři zaoblené secesní štíty a fasádu v okrové barvě zdobenou štukovou výzdobou. Kolem oken jsou šambrány a nadokenní přímé nebo zprohýbané římsy vyplněné plastikou rostlinných a ornamentálních motivů. Přízemí je ztvárněno pásovou rustikou. Střecha je mansardová a sedlová.¹¹⁸

5.3. INDIVIDUALISTICKÁ MODERNA

5.3.1. Peking

V roce 1907 – 1908 byla postavena přádelna firmy Čerych a současně vyrostla také poblíž nádraží tovární dělnická kolonie zvaná Peking.¹¹⁹ Název pochází zřejmě z přelidněných domů nebo z doby tzv. boxerského povstání v Číně kolem roku 1900, kdy tato událost byla u nás aktuální. Nejzachovalejší a nejzajímavější stavbou je potom patrový dům čp. 143, stojící u hlavní silnice. Domek má protáhlý obdélný půdorys a polovalbovou střechu. Dominantní jsou především dva postranní rizality s motivem polygonálních věžiček (s půlkruhově zaklenutými vstupy), které svírají na středu dvojici výrazných zaoblených štítů domu (v každém jsou dvě sdružená obdélná okna). V přízemí jsou dvě velká půlkruhově zaklenutá okna. Na domě je hojně použito zdobení rustikou z červených cihel – ostění kolem vchodu a oken, část přízemí. Stavba se nachází ve značně zchátralém stavu, ale i přesto vyniká svou originalitou a působí zároveň harmonicky.

5.3.2. Wenkeův dům

Do slohového období individualistické moderny je možno zařadit světově uznávanou moderní stavbu, Wenkeův dům¹²⁰ na Husově třídě. Tento obchodní dům firmy Wenke byl postaven v letech 1910 - 1911 podle návrhu architekta Josefa Gočára¹²¹ a jaroměřským architektem – stavitelem Josefem Mášou. Je to dvoupatrová budova se subtilní

¹¹⁸ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Josefov 145 – 149, č. 145/II.

¹¹⁹ Tamtéž. s. 108.

¹²⁰ Dnes budova městského muzea.

¹²¹ *Nová encyklopedie českého výtvarného umění A/M*. Praha, 1995, s. 211 – 212. ISBN 80 - 200 – 0521 – 8.

železobetonovou konstrukcí, která má v přízemí a v patře předsazenou celoprosklenou plochu průčelí. Druhé patro je řešeno odlišně s odsazením a použitím klasických forem propojení železobetonovou stropní deskou s oválným otvorem. Vnitřní kazetová stropní výzdoba a závěsný moderní lustr jsou také dosud dochovány.

Přestože Wenkeův obchodní dům v jaroměřských podmínkách vypadal v době svého vzniku velkoryse, jeví se ve srovnání např. s lipskými obchodními domy jako drobná budova, přesto však jedinečná. Nejen že daleko předešla tehdejší české architektonické myšlení, ale i vývoj ve světě. Ojedinělost stavby spočívá v tom, že Josef Gočár použil na obchodním domě Wenke už před první světovou válkou principu průčelí zavěšeného na krakorcích,¹²² deset let předtím, než Le Corbusier¹²³ tento princip zobecnil a vyhlásil jako součást nové architektury. Gočár vytvořil skleněné předsunuté průčelí nesené sloupy skrytými za fasádou a holé, bezozdobné stěny, členěné pouze okny s dobrými proporcemi.

Josef Gočár byl všestranný umělec a jeden z nejvýznamnějších architektů první poloviny 20. století. Jeho dílo je originální a nepodléhá vlivu historismu ani suchému funkcionalismu. Je výtvarně citlivé a funkčně dokonalé. Většinu svých prací realizoval v Praze a v Hradci Králové. Jeho rozsáhlá a mnohotvárná činnost – od urbanismu a projektování budov, přes výstavnickou tvorbu až k návrhům nábytku a pomníků – prokazuje jeho všestranné výtvarné nadání.¹²⁴

Firma „A. Wenke a syn – Továrna na mušlové zboží a ozdobné kartonáže – byla založena v roce 1872. Své jmění rodina Wenkeů získala především tím, že si v Jaroměři vybudovala bizarní podnik – továrnu na mušlové zboží. Což je ruční výroba kazet, skříněk, dóziček, pouzder, váziček apod., které byly polepovány mořskými mušličkami různých barev a velikostí.¹²⁵ Syn zakladatele firmy, Josef Wenke byl synem obchodníka Alberta Wenkeho, podnikavého Poláka z kladských Dušnik, který se usadil v Jaroměři v druhé polovině 19.

¹²² Nosný článek, vysunutý ze stěny, oproti konzole masivnější. Krakorce nesou arkýře, ochozy, balkony apod. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s. 178 - 179. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

¹²³ Francouzský architekt švýcarského původu, který vyslovil názor, že umění v architektuře má směřovat k dosažení největšího účinku nejmenšími prostředky a má se vyhýbat nahodilostem. Le Corbusier také vnesl do železobetonové konstrukce novou myšlenku, když svislé podpory spojil s vodorovnými deskami, tvořícími vždy plochu celého podlaží. Vnitřní rozdělení pater již tedy není závislé na konstrukci a každé patro může být děleno jinak. HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás. Přehled stavebních slohů*. 4. vydání. Praha: Panorama, 1981. s. 311 – 312.

¹²⁴ Viz. Kol. aut. *Dějiny českého výtvarného umění IV/1. 1890/ 1938*. Praha 1998. s. 355 – 369. ISBN 80 – 200 – 0587 – 0.

¹²⁵ ČERNÝ, František. Krátké ohlédnutí. In *Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři I*, Jaroměř: Městská knihovna a Městské muzeum v Jaroměři, 1996, s. 35. ISBN 80 – 901791 – 3 – 4.

století. J. Wenke se zasloužil o rozkvět rodinného podniku, takže mohl nejen uvažovat o přestěhování výroby, ale zároveň o výstavbě nového obchodního domu. Za architekta si zvolil Josefa Gočára. Jeho projekt je z roku 1908. Vliv velkoobchodníka Josefa Wenkeho, který měl vřelý vztah k modernímu umění, se zřejmě uplatňoval pouze v konkrétních požadavcích na moderní prodejnu. Zcestovalý obchodník měl přesto patrně o vzhledu a funkčnosti budoucího obchodu zcela jasnou představu.

Dne 11. 5. 1911 byl slavnostně otevřen první jaroměřský obchodní dům – Velkoobchod s galanterním zbožím a kuchyňským nádobím. Už v této době si veřejnost uvědomovala jeho jedinečnost. Tento „*velkolepě postavený obchodní dům fy A. Wenke a syn, který svou velkoměstskou stavbou jest jediný svého druhu snad na celém českém venkově, takže Jaroměř byla obohacena opět o jednu přednost oproti druhým městům.*“ Ve večerních hodinách byl potom ve hlavní dvoraně uspořádán promenádní koncert místní kapely. Za tento jediný den bylo napočítáno přes 3000 návštěvníků.¹²⁶

Koncem první republiky firmu těžce postihla hospodářská krize. Tento první obchodní dům na českém severovýchodě zanikl v zásadě proto, že jej Jaroměř se svým okolím neuživila. V roce 1938 koupilo město Jaroměř v dražbě obchodní dům spolu se sousedním objektem čp. 91, kde byly umístěny kanceláře a sklady firmy. Během války došlo k odstranění výmalby stěn a mobiliáře. Budovu využívala německá firma na telefonní přístroje Mix a Genest.¹²⁷

V roce 1946 rozhodl Městský národní výbor v Jaroměři, že budova, dnes chráněná státem bude sloužit městskému muzeu, galerii a archivu. Třebaže později vznikaly naivní plány, že objekt by mohl znovu sloužit jako obchodní dům, podařilo se jej udržet pro uvedené instituce, přesto, že archiv v roce 1986 odvezen do Náchoda. Především si však dům uchoval svoji původní podobu včetně dobových osvětlovacích těles, která rovněž navrhoval Josef Gočár.¹²⁸

V roce 1947 bylo ve Wenkeově domě slavnostně otevřeno nové městské muzeum za účasti rektora akademie výtvarného umění v Praze profesora Otakara Španiela a Josefa Wagnera, profesora Vysoké školy uměleckoprůmyslové. Sbírkové byly instalovány do

¹²⁶ Poprvé otevřen. In *Okres. Neodvislý list pokrokový pro český severovýchod* I, 1911, č. 5b, s. 56.

¹²⁷ MERTLÍKOVÁ, Olga. Krátce o historii Wenkeova obchodního domu. In *Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři* VI, 2001, Jaroměř: Městská knihovna a Městské muzeum v Jaroměři, 2003, s. 30 – 32. ISBN 80 – 903131 – 3 – 2.

¹²⁸ ČERNÝ, František. Krátké ohlédnutí. In *Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři* I, Jaroměř: Městská knihovna a Městské muzeum v Jaroměři, 1996, s. 34 – 36. ISBN 80 – 901791 – 3 – 4.

tematických okruhů na ochozu prvního patra a ve všech prostorách zadního traktu, ve druhém patře byla umístěna obrazová galerie. Vstupní hala sloužila výměnným výstavám.¹²⁹

5.4. KUBISMUS

Období českého kubismu bylo sice krátké, ale zato velmi plodné a významné. Za vůdčího teoretika směru je pokládán Pavel Janák. Základními tvary kubismu byl podle něho jehlan, trojúhelník a pyramida, které oživují hmotu a dodávají jí pohyb. Důraz je kladen také na hru světla a stínu. Dalšími významnými autory kubismu byli také Josef Gočár a Josef Chochol, pro něhož byla typická krystalická hra tvarů a zdůraznění ostrých hran za pomoci stínů.

Během první světové války tento směr vyústil v rondokubismus, který klade důraz na intenzitu estetického účinku a vyzdvihuje plasticitu. Mezi výrazovými prostředky dominuje především křivka, válec, koule, kružnice, kruh, kruhová výseč apod.¹³⁰

5.4.2. Josefovská vodárna

Mezi kubistické stavby můžeme zařadit také věž vodárny v Josefově. S její stavbou se započalo 1. 8. 1912 a do chodu byla uvedena 7. 12. 1912. Autorem projektu byl ing. Bohumil Balada, stavební inženýr a podnikatel na Vinohradech. Stavitelem byl Karel Lamač.

Věž se vypíná nad střechou klasicistních kasáren. V dolní části je věž prolamovaná s malými čtvercovými okénky. Nad třech předsazených odstupňovaných římsách potom spočívá její širší krychlová část, plasticky zdobená jakýmsi lisénovými rámy, které jsou hustě vyplněny drobnými plastickými kolečky v řadách. Ve střední části se nachází dvojice sdružených oken nad sebou. Věž je zakončena valbovou střechou. Fasáda je světle šedá, ale přesto působí svojí výzdobou, která využívá i světla a stínu velmi kontrastně.¹³¹

5.4.1. Čerychova vila

¹²⁹ UHLÍŘ, Jiří. *Městské muzeum v Jaroměři 1883 – 1983*. Jaroměř: Městské muzeum 1984. s. 54 – 56.

¹³⁰ Kol. aut. *Dějiny českého výtvarného umění IV/1. 1890/ 1938*. Praha 1998. s. 329 - 353. ISBN 80 – 200 – 0587 – 0.

¹³¹ Soukromý archiv. Jindřich Polák - Pražské Předměstí, Smetanova 719, Jaroměř.

V Jaroměři mezi architektonicky cenné stavby v kubistickém stylu patří především Čerychova (Polického) vila¹³², postavená původně v roce 1912 - 1913 pro Karlu a Otakara Čerychovi. Projekt pochází od Josefa Fňouka, stavitele z Jaroměře a známého architekta Oldřicha Lisky z Hradce Králové. Během stavby však Otakar Čerych zemřel a manželka dala patrně podnět ke změně projektu. Dodnes tak není jisté, zda byl oním autorem Vladimír Fultner nebo dokonce Josef Gočár.¹³³

V roce 1926 došlo k přístavbě bytu pro domovníka, která je od ing. arch. Oldřicha Brabce, stavitele z Karlína. Kolaudace proběhla v únoru 1927. V roce 1928 bylo přistavěno nové schodiště ze salonu do zahrady a kubisticky upravena střecha a fasáda staviteli K. Marvanem a Macháčkem z Hradce Králové. Na úpravě interiéru se podílel také Bohumil Kubeček. Vila byla přepychově vybavená se suterénem a podkrovím. Stěny byly v některých pokojích táflované a jeden vykládaný koženými tapetami. Podlahy měly dubové parkety. Kolem vily se nachází okrasná zahrada parkově upravená.¹³⁴

Továrna na kůže firmy F. Polického byla za první republiky největším závodem svého druhu ve státě. Velikými novostavbami továrních budov rozšířila svůj závod a zmodernizovala jej posledními technickými vymoženostmi. Akciová společnost Polický – Popper si například vybuodovala správní budovu firmy na Husově třídě a v roce 1941 byla postavena rozsáhlá výrobní hala firmy Polický – Popper v areálu závodu.¹³⁵

Tato jednopatrová stavba je ve své podstatě secesní, před ukončením však byl projekt posledního patra změněn do kubistické formy. Vilu mezi kubistické dílo řadí především detaily na fasádě, ostění oken a střecha s oplechovanými a prolamovanými boky. Dřevěný plot s kamennými (také prolamovanými) sloupky je rovněž kubistický. Okolo budovy se rozprostírá okrasná zahrada parkově upravená.

Kolem vstupních dveří se nachází štuková ornamentální výzdoba a nad nimi plný balkon s několika balustrami. Směrem do zahrady najdeme předsazený prosklený vchod se širokým schodištěm a plným balkonem na dvou pilířích. Fasáda světle zelené barvy je zdobena lisénami. Plochou střechu lemuje plná atika s několika mřížemi (balkon), která je nesena předsazenou římsou. Nad tím se nachází oplechovaná střešní přístavba s prolamovanými ozdobami kolem oken.

¹³² Dnes mateřská škola.

¹³³ Kol. aut. *Dějiny českého výtvarného umění IV/1. 1890/ 1938*. Praha 1998. s. 342 - 343. ISBN 80 – 200 – 0587 – 0.

¹³⁴ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí: 318 – 321/III, čp. 321.

¹³⁵ *Jaroměř 1918 – 1928*. Jaroměř, 1928. s. 20.

5.4.3. Činžovní domy

Na pravé straně komunikace směrem na Náchod, nás upoutají dva dvoupatrové obecní činžovní domy postavené na popud města ve dvacátých letech. Domy sice nejsou kulturní památkou, ale nacházejí se v ochranném pásmu městské památkové zóny a jsou součástí dochovaného výrazu urbanistické struktury této části města. Autorem projektů obou domů je Bohumil Kubeček z Jaroměře, stavitelem je Josef Trnka. Ministerstvo sociální péče na novostavbu dvou nájemních domů s dvaceti čtyřmi byty o padesáti osmi obytných místnostech, dvěma malými provozovnami a příslušenstvím, přispělo finanční podporou a přešlo záruku státu za hypoteční zápůjčku jaroměřské spořitelny.

Obecní zastupitelstvo dalo povolení ke stavbě prvního domu (čp. 119) dne 22. 5. 1923 a dokončen byl 31. 12. 1924. Vedle stojící dům (čp. 120) byl potom dokončen dne 31. 12. 1925 (stavební povolení bylo uděleno dne 27. 6. 1924). Podél obou objektů měl být zároveň zřízen chodník.¹³⁶

U domu čp. 119 můžeme nalézt na fasádě prvky rondokubismu – jakési červené válečky mezi okny a podél vchodu. Stavba je členěna několika římsami a zakončena drobným trojúhelníkovým štítem s kulatým okénkem. Po stranách štítu je nacházejí symetricky umístěné zaoblené vikýře.

Dům čp. 120 je podobného typu, ale jeho fasáda je zdobena pouze v horním patře několika sruženými lisénami¹³⁷ a drobnými konzolami. Tvar štítu je zaoblený, doplněný třemi malými čtvercovými okénky a jedním obloučkovým. Stavba má také v přízemí několik obloukově zaklenutých oken.

¹³⁶ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Jakubské Předměstí: 118 – 120, č. 119/IV, 120/IV.

¹³⁷ Plochý svislý architektonický článek bez hlavice a patky (tím se liší od pilastru), provedený v mírně předstupujícím zdivu nebo jen v omítce. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s. 196. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

5.4.4. Obecní dům

Za již čistě rondokubistickou stavbu můžeme považovat obecní dům na Husově třídě čp. 378 podle projektu Bohumila Kubečka, postavený v roce 1924. Tříposchodový dům je členěn římsami a fasáda je zdobena různě tvarovanými konzolami a plastickými kruhovými, půlkruhovými a ostrohrannými motivy. Od prvního patra nahoru nad vchodem vystupují mírně do popředí tři lomené rizality, které jsou vertikálně vzhůru členěny prstencovými pilastry. Na střeše se nachází několik zaoblených vikýřů.¹³⁸

6. PRVNÍ REPUBLIKA

Po válce se Jaroměř nacházela v neutěšeném stavu a trpěla nedostatkem potravin i jiného. Poslední dvě válečná léta měla nejmenší počet narozených dětí. V roce 1917 se narodilo ve zdravotním obvodě pro město Jaroměř 49 dětí a v roce 1918 dětí 60. Naproti tomu byl v roce 1918 největší počet zemřelých. Později počet narozených rok od roku stoupá.¹³⁹ Za války ustal kulturní, hospodářský a také stavební rozvoj města. Škody utrpěly hlavně školy a veřejné budovy, kde bylo ubytováno vojsko. První a hlavní práce nové zprávy města¹⁴⁰ směřovala, vedle organizace zásobování, k opravě zpusťšených škol a veřejných budov. Dále byly činěny opatření pro řešení tehdy nejnaléhavější otázky bytové krize.

Ještě ve dvacátých letech byly pořízeny plány na celkovou likvidaci hradeb a rozparcelování uvolněných pozemků. Dokonce si veřejnost stěžovala na to, že se s touto „*životní záležitostí města*“ příliš otálí. Hradby byly vnímány jako „*pouta, svírající město naše a překážející rozvoji.*“¹⁴¹

Zřizovány byly také nové komunikace a v roce 1926 byl postaven také nový železobetonový most přes mlýnský náhon. Dále byl v letech 1927 – 28 zbudován nový vodovod, který se pne na skále zvané Vinice. Asi největší událostí pro město však byl den 11. července 1926, kdy město navštívil prezident T. G. Masaryk. V roce 1928 byl potom tomuto „osvoboditeli“ postaven a odhalen pomník.¹⁴²

¹³⁸ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 376 – 378, č. 378/III.

¹³⁹ *Jaroměř 1918 – 1928*, Jaroměř, 1928, s. 12.

¹⁴⁰ Tehdejší starosta města, Josef Šenke, sezval zástupce všech stran v úřadě a veškeré rakouské instituce byly přeměněny na české. Byl utvořen národní výbor, v jehož čele stál Václav Pácalt. Tamtéž. s. 2.

¹⁴¹ Hradební otázka. In *Naše hlasy. Neodvislý týdeník*, 1921, č. 5, s. 1 – 2.

¹⁴² *Jaroměř 1918 – 1928*, Jaroměř: Sbor pro oslavu desetiletí republiky, 1928, s. 6.

Stavební ruch v těchto letech byl přímo horečný. Na místech orných polí vznikaly celé nové čtvrti a vznikala četná stavební a bytová družstva. V letech 1925 – 1928 bylo v Jaroměři postaveno 16 domků na Pražském předměstí, 21 domů na Jakubském předměstí 13 na Cihelnách. Dohromady tedy 50 nových staveb.¹⁴³ V době desetiletého trvání státní samostatnosti přibýlo v Jaroměři celkem 210 obytných domů a podniknuto bylo 518 různých adaptací a nástaveb. Mimo to byla vystavěna celá řada veřejných budov.¹⁴⁴

Roku 1926 se zprovožňuje nová Tyršova sokolovna, neboť původní je přenechána pouze ke kulturním účelům. Dokončena byla roku 1926 a autorem projektu je stavitel Bohumil Kubeček a stavitelem František Toušek z Jaroměře. Před sokolovnou byl zbudován stadion, tehdy největší sportovní sál ve východních Čechách.¹⁴⁵

Také Josefov měl svou sokolovnu, která vznikla přestavbou staršího domu. Tento Patrový řadový trojkřídlý dům s vnitřním dvorem byl postaven v roce 1826 Antonínem Králíčkem a sloužil jako hostinec U Slunce. Tento objekt v roce 1925 získala sokolská jednota a nechala ho přestavět.¹⁴⁶

Uliční průčelí je pětiosé, zvýrazněno lisénami a rámováním. Nad střechou vystupuje nápadný atikový štít s emblémem „S“. Hlavní křídlo je se sedlovou střechou, dvorní křídla jsou zastřešena pultově. Během celkové přestavby v polovině 20. století byl v patře hlavního křídla vytvořen sál, který slouží jako tělocvična.

Za první republiky se také dále rozvíjel průmysl a přibývaly další podniky: Růžičkova (později Stárkova) slévárna, Frankensteinova stužkárna Na Špici, Červeného popruhárna na Cihelnách, Knížkova cihelna na Cihelnách, Petruželkova parní pila na Pražském Předměstí, jatka řeznického společenstva pod kostelem a v Korunních hradbách, zde byla též Černého parní vulkanizace. Uživila se tu také například tiskárna a Marhova výroba pianin. Z několika zahradnictví byly nejznámější Černého a Vackovo. V provozu byly mlýny Na Ostrově, v Dolních Dolcích a na Starém Plese.¹⁴⁷ Bylo tu také několik stavebních firem, z nichž největší byla firma *Kubeček a Steklík*, která postavila v Jaroměři mnoho domů, například Boučkovo divadlo, palác spořitelny, aj.

Ze vzpomínek pamětníka Jiřího Fejtka se dočítáme, že po smrti stavitele Bureše (v roce 1921), který sídlil v hotelu u Černého koně na náměstí (čp.15), „jeho kancelář i

¹⁴³ Kolik bylo postaveno. In *Naše hlasy. Neodvislý týdeník* XI, 1929, č. 51, s. 21.

¹⁴⁴ *Jaroměř 1918 – 1928*, Jaroměř, 1928, s. 3.

¹⁴⁵ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 425 – 428, č. 426/III.

¹⁴⁶ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Josefov 39 – 42, č. 41/II.

¹⁴⁷ MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999. s. 46. ISBN – 80 – 85834 – 74 – X

stavební materiál převzal stavitel O. Kubeček, snad původem z Červeného Kostelce. Po jeho smrti převzal stavitelskou firmu jeho syn Otto.¹⁴⁸ Ten brzy po příchodu do Jaroměře onemocněl a ochrnuté mu zůstalo hlasové ústrojí. Přesto vedl podnik úspěšně a má zásluhu o výstavbu města. Některé významné budovy navrhl, jiné postavil. Později přijal za společníka architekta V. Steklíka. Mladší bratr Lubor byl stavitelským asistentem. Jejich sestra se provdala do Brna.¹⁴⁹

S rozvojem města je také spojen růst obyvatelstva. V roce 1900 žilo v Jaroměři a v Josefově něco přes 6 tis. Obyvatel, ale i s vojenskou posádkou. Podle sčítání lidu z roku 1921 měla Jaroměř 7 902 obyvatel. Národnostní složení vypadalo následovně: 7 638 Čechů, 193 Němců, 8 Poláků a 3 národnosti jiné. Je zajímavé, že číst a psát neumělo 109 obyvatel města. V roce 1923 bylo ve městě 25 automobilů, z čehož bylo 18 vozidel osobních.¹⁵⁰ Nejvíce potom žilo v Jaroměři a Josefově v roce 1930 – dohromady 15000 lidí! Tedy více lidí než v Náchodě. Od té doby však počet obyvatel klesal.¹⁵¹

V roce 1900 žilo v Josefově 6 127 obyvatel a to i s vojenskou posádkou, která v Josefově dlouhodobě tvořila polovinu všech obyvatel. Nejvíce obyvatel měl potom Josefův stejně jako Jaroměř v roce 1930 a to 7015 obyvatel. Od té doby počet obyvatel klesal. Josefův byl národnostně mnohem rozmanitější než Jaroměř a to díky tomu, že při zakládání pevnosti se tu usadili lidé z různých částí monarchie a vojenská posádka bývala také mnohonárodnostní. K tomu je třeba přičíst zejména zajatce. Žilo zde také několik židovských rodin. Předpokládá se také existence židovského oddělení vojenského hřbitova nebo samostatného pohřebiště, dosud však nebyla prokázána.¹⁵²

6.1. FUNKCIONALISMUS

Architektonický směr funkcionalismus (konstruktivismus) vyplňuje větší část dvacátých a třicátých let a sahá až do počátku druhé světové války, která opět zastavila

¹⁴⁸ Podle policejní přihlášky se mi podařilo zjistit, že otcem Otty Kubečka byl stavitel Bohumil Kubeček, narozený roku 11. 4. 1864 v Polici nad Metují. Syn Otto se narodil 24. 4. 1898 v Hronově. Jeho společníkem byl Václav Steklík, narozený 30. 8. ve Frenštátě p. R.

¹⁴⁹ TAUSCHOVÁ, Eva. Domy na náměstí v Jaroměři. In *Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři VI*, 2001, Jaroměř, 2003, s. 23. ISBN 80 – 903131 – 3 – 2.

¹⁵⁰ HOVORKA, Josef. *Dvanáct kapitol z historie Jaroměrska*. Náchod: Jaroměř: Městská knihovna, 1996. s. 45. ISBN – 80 – 901 – 791 – 2 – 6.

¹⁵¹ MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999. s. 98 - 99. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

¹⁵² KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku II*. Praha: Libri, 1997, s. 582 - 584. ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

výstavbu a zbrzdila vývoj architektury, po válce se však tento směr opět nakrátko stává východiskem pro novou tvorbu. Jak už vyplývá z názvu, tento směr klade hlavní důraz na funkci objektu, na jeho praktické využití a snaží se architekturu očistit od dekorativismu.

Začínají převládat stavby v základních geometrických tvarech, stále častěji ukončených vodorovnou střechou nebo terasou, s minimálním plastickým členěním. Důraz se klade na proporce a skladbu hmot, poměr okenních otvorů a vůbec prosklených ploch ke stěně. Vnějšek je buď omítaný, nebo pokrytý keramickými obklady, popřípadě se ponechává v neomítnutém zdivu z cihel, popřípadě se ponechává viditelný betonový skelet (baťovské stavby ve Zlíně se šedým železobetonovým skeletem a červenými cihlovými vyzdívkami podokenních parapetů).¹⁵³

6.1.1. Eden

Na vrcholu kopce „šobrák“ v Josefově stojí velmi zajímavý dům, který je jakýmsi kontrastem k strohému funkcionalismu a naopak upoutá svou zdobnou, ale přesto vkusnou fasádou. Tzv. „Eden“ byl postaven roku 1923 podle projektu Milana Babušky jako obecní dům.¹⁵⁴ Působivé je především použití cihlové rustiky okrové barvy (ostění kolem oken a středová část průčelí) na světle modrém podkladu. Celkový dojem dotváří kombinace různých typů oken a zdobné prvky jako podokenní římsy na konzolách, trojúhelníkové plastické nadokenní ozdoby a na nároží malé okenní pilíře symetricky umístěné nad sebou. Budova má také nápadnou předsazenou korunní římsu a na střeše je několik malých trojúhelníkových vikýřů.

6.1.2. Obecní reálka

Jedním z prvních důležitých kroků pro město bylo státní schválení, aby v Jaroměři mohla být konečně zřízena po léta požadovaná střední škola. V létě roku 1919 tak město získává obecní reálku. Ta byla o čtyři roky později převzata státem. V prvních letech byly třídy umístěny ve škole Na Ostrově a v dívčí škole než byla v letech 1925 – 1928 postavena konečně nová budova.

¹⁵³ HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás. Přehled stavebních slohů*. 4. vydání. Praha: Panorama, 1981. s. 309 – 316.

¹⁵⁴ MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999, s. 108. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

První pokusy města o vlastní reálku spadají už do šedesátých let minulého století, ale nedosáhly úspěchu. V listopadu roku 1919 podává tehdejší starosta J. Wenke v podatelně Národního výboru žádost Jaroměře o reálku. Byla to první žádost toho druhu v republice. Po nesčetných intervencích bylo pak výnosem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 17. června 1919 v Jaroměři její zřízení povoleno.

Novou starostí však bylo umístění reálky. Pomýšlelo se na starou školní budovu u kostela sv. Mikuláše, jež měla být adaptována. Z finančních důvodů i jiných se však od tohoto záměru upustilo. Objevila se také myšlenka umístit ji prozatím v přízemí levého křídla chlapecké školy Na Ostrově. Hned od počátku se ale sbor musel domáhat jiného umístění reálky, protože učebny nevyhovovaly. Poté se ústav stěhoval do dívčí školy Na Ptákách, která ovšem také nevyhovovala, městská rada tak musela začít pomýšlet na stavbu vlastní budovy.

V roce 1923 potom ústav přebírá stát s podmínkou, že bude pro ústav postavena nová budova. Kuratorium reálky vypisuje 28. listopadu soutěž na vypracování náčrtků. Jako nejlépe vyhovující a nejehospodárnější z ní vychází návrh architekta Oldřicha Lisky z Hradce Králové, známého především jako spolupracovníka Jana Kotěry a Josefa Gočára, kteří se společně zasloužili o vybudování moderního Hradce Králové a tak proměnili toto pevnostní město v moderní metropoli severovýchodních Čech.¹⁵⁵

Poté co byly Liskovi plány schváleny ministerstvem školství a ministerstvem veřejných prací, byla vypsána soutěž na provedení stavby a ve schůzi kuratoria dne 21. října 1925 zadána firmě Novotný, Trnka a Batík v Jaroměři a se stavbou se započalo 2. 11. 1925. Na původním plánu nebylo celkem mnoho měněno. Nejdůležitější změny byly, že byla včleněna výstavná síň, která k budově měla přiléhat. Chráněné letní cvičiště ale bylo z úsporných důvodů vynecháno a celá budova posunuta o něco dopředu, aby se ušetřil lesík za budovou. Stavba postupovala velice pomalu, takže nemohlo být vyhověno podmínce postátňování smlouvy, aby byla novostavba postavena nejpozději do 1. 9. 1926. Teprve v dubnu 1928 mohl být ústav odevzdán státní správě.¹⁵⁶

Převzetí budovy reálky do státní správy se konalo dne 4. dubna komisí, v níž byla zastoupena ministerstva vyučování a veřejných prací a zemská školní rada. Komise se

¹⁵⁵ Oldřich Liska vystavěl například také spolu s Josefem Fňoukem kostel církve českobratrské v Hradci Králové, kde budoval také městskou elektrárnu. Mimo jiné byl spolujednatel projekční kanceláře Fňouk – stavitel a Liska – architekt. Liska patřil ke generaci architektů, která se účastnila přechodu dekorativní architektury ve funkční stavitelství. Přesto je jeho funkcionalismus ještě v umírněnější a klasicizující podobě. VLČEK, Pavel (ed.). *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia, 2004. s. 373. ISBN 80 – 200 – 0969 – 8.

¹⁵⁶ IX. *Zpráva státní reálky v Jaroměři za školní rok 1927 – 1928*. Jaroměř: Nákladem státní reálky v Jaroměři, 1928, s. 7 – 24.

účastnili dále zástupci okresní politické správy ve Dvoře Králové, starosta města Jaroměře a jiní. Pan rada Kafka od zemské školní rady jako předseda komise vyjádřil „neličený obdiv“ nad „účelně a obětavě zařízenou budovou“. Poté bylo uděleno svolení k používání budovy. Jak píšou Naše hlasy: „Zařízení ústavu je opravdu skvělé a jsou v ní místnosti, již by ji mohla záviděti leckterá škola vysoká.“ Především ředitelna a sborovna je „skvostně zařízená“ a aula „nádherná. Reálka je skvělým pomníkem vzdělávacích snah dneška.“¹⁵⁷

Tato velkolepá dvoupatrová stavba ve funkcionalistickém stylu má střízlivou fasádu zdobenou lisénami a mohutnými konzolami balkonů a hlavních říms a s nezvykle tvarovanými atikami. U vchodu se nachází předsazený portikus na dvou pilířích a v prvním patře nesou pilastry předsazenou římsu. Pásová okna horizontálně člení průběžné římsy. Korunní římsa je předsazená. Vpravo se nachází bezosé křídlo se státním znakem v průčelí. Dojem velkoleposti dotváří mohutná věž, kterou obíhá předsazená římsa s konzolami. Střecha je valbová s několika vikýři.

6.1.3. Nemocenská pojišťovna

Jinou ukázkou regionální funkcionalistické architektury je budova nemocenské pojišťovny¹⁵⁸ postavená roku 1926. Autorem projektu je Milan Babuška. Josef a Václav Wagnerové jsou autory alegorické sochařské výzdoby v průčelí této stavby.

Akademický sochař a restaurátor Josef Wagner, rodák z Jaroměře, vytvořil množství památek v tomto městě právě s nejstarším ze svých bratrů Václavem. Jedná se o alegorie na budově polikliniky a občanské záložny na náměstí. Václav (1897 – 1944) pak sám vytvořil bustu B. Němcové u stejnojmenné základní školy.¹⁵⁹

Tato dvoupatrová budova stojící v mírném svahu se skládá ze tří objektů tvořících podkovu kolem středového dvora (půdorys nesymetrického U). Mimo osu umístěný vchod má předsazené boky, které nesou malý balkon. Na sedmi pilířích, vystupujících z římsy prvního patra je mezi okny na konzolách umístěno sedm ženských a mužských polopostav. Kolem oken jsou šambrány a okna druhého patra jsou navíc zvýrazněny červenou rustikou mezi okny. Kolem budovy obíhá profilovaná předsazená římsa a valbovou střechu doplňují

¹⁵⁷ Převzetí budovy. In *Naše hlasy. Neodvislý týdeník VIII*, 1928, č. 15, s. 37.

¹⁵⁸ Dnes poliklinika.

¹⁵⁹ HOVORKA, Josef. *Dvanáct kapitol z historie Jaroměřska*. Náchod: Jaroměř: Městská knihovna, 1996. s. 47 – 48. ISBN – 80 – 901 – 791 – 2 – 6.

čtyři malé štíty s okny. Přesto, že je tato budova postavena ve funkcionalistickém stylu, působí hravě, především svým provedením fasády, která připomíná „zvlněný závěs“. Příjemný dojem dotváří také barevné sladění – kombinace světle šedé, bílé, červené a pískovcové bosáže v přízemí.

6.1.4. Husův sbor

V roce 1928 byl otevřen Husův sbor, který je moderním zpracováním klasických principů pro sakrální účely.

Československá církev v Jaroměři dlouhou dobu usilovala o stavbu vlastního sboru. Proto se 15. 6. 1924 konala valná schůze a jednala o návrhu na stavbu. Místo mělo být v nové čtvrti na Ptákách. Stavební výbor požádal Bohumila Kubečka, aby vypracoval návrh kostela a fary. Přání rady však bylo, aby nový sbor stál naproti dívčí škole. Musel se tedy změnit půdorys a byly objednány nové plány u stavitele B. Kubečka, navíc došly i návrhy od jiných stavitelů. Dne 2.12. byla podána žádost o subvenci na stavbu kanceláři Ústřední rady v Praze.

Farní budova a sbor byly původně navrženy samostatně. Plány však musely být přepracovány. Fara i sbor měla být jeden celek, měla mít věž a neměla se podobat vile. Ještě několikrát však plány musely být změněny. Stavba byla nakonec budována podle návrhu Bohumila Kubečka a provedl ji František Toušek. Základní kámen byl položen 14.5. 1927 a konečně 10. června 1928 byl sbor slavnostně otevřen.¹⁶⁰

Jednopatrová stavba má dobře rozvrženou hmotu, mohutné přízemí odlehčují nástavby prvního a druhého patra. Zajímavý je dekor fasády v ryze funkcionalistickém duchu. Nad okny jsou rovné římsy, u některých oken šambrány a podokenní římsy. Tvar a velikost oken dotvářejí celkový harmonický dojem stavby. Dominantním prvkem stavby je přístavba před vchodem podepřená sedmi mohutnými pilíři. Další portikus s pěti pilíři najdeme před stěnou z boku budovy. Na masivnosti stavbě dodávají také dva střešní hranolové nástavce nad sebou, od kterých vybíhají na tři strany křídla budovy. Nad středním vchodem s předsazenými dvěma pilíři se nachází vydutý balkon. Budova je také jedinečná tím, že církevních staveb z tohoto období na našem území příliš není.

¹⁶⁰ SOKA Náchod, *Pamětní kniha církve československé v Jaroměři*, s. 335.

6.1.5. Boučkovo divadlo

Raritou města je silně folklorizující stavba Boučkova loutkového divadla. Je to malá roubená chaloupka, která se nenápadně krčí ve stínu vznešeného secesního divadla, ale to jí nic neubírá na jejím kouzlu a jedinečnosti. Loutkové divadlo bylo postaveno podle návrhu firmy Kubeček a Steklík v roce 1928. Interiéry jsou provedeny podle plánů Rudolfa Boučka. Divadlo je druhou nejstarší stálou loutkovou scénou v České republice a za kulturní památku bylo prohlášeno dne 15. 1. 2004.

Původní stavba byla povolena v roce 1923 úřadem města Jaroměře jako přístavba zahradní šatny. Tato budova sloužila jako skladiště. Plán vstupní přístavby vypracoval prof. Schneider jako „pohádkově bizarní vchod“, obsahující předsíň. Prof. Schneider také postavil šikmou podlahu. Všechnu tesařskou provedli studenti mistrovských kursů průmyslové školy ze dřeva. Malbu jeviště je od p. Síly a nové lavice a čtyři svítelníky jsou podle Boučkova návrhu. Divadlo však velikostně nevyhovovalo a proto prof. Schneider dle přání R. Boučka vypracoval plán přístavby, ale stavební komise plán pro skromné rozměry neschválila a radila provést přestavbu ve větším měřítku. Stavba je tedy ofertním řízením zadána staviteli J. Trnkovi, podle plánů O. Kubečka. Veškerá vnitřní výzdoba ale i technické zařízení je provedeno podle návrhu R. Boučka.

Koncem května roku 1928 počalo tedy bourání starého domu, z něhož zůstal stát pouze jeden roh. Stavební práce jsou dokončeny v říjnu 1928. Technickou novinkou na jiném loutkovém divadle do té doby nepoužitou, je kruhové otáčecí jeviště. V září byla postavena přístavba šatny a hygienického zařízení, která byla kolaudována dne 2. 12. 1931. Po válce byla provedena rozsáhlá předělávka jevištní konstrukce a po stránce technického zařízení bylo divadlo přebudováno a bylo odstraněno otáčivé jeviště. Původní proscénium od R. Boučka bylo nahrazeno novým zlatým orámováním. V letech 1948 a 1949 je divadlo zavřeno.¹⁶¹

Stavba má dvě křídla a předsíň a napodobuje lidovou architekturu. Divadlo zdobí slohově provedený zdobný vchod. Hlavní křídlo se sedlovou střechou a hranolovitou věží nese ve štítu nápis Boučkovo loutkové divadlo 1928.

¹⁶¹ *Almanach Boučkova loutkového divadla v Jaroměři vydaný u příležitosti 80. výročí založení tohoto divadla: 1921 – 2001.* Jaroměř: LS Bodi, 2001. s. 11 – 12.

6.1.6. Masarykův dům sociální péče

Jaroměř věnovala za první republiky také pozornost sociálně potřebným. Roku 1922 byly ve staré škole zřízeny první jesle a roku 1930 byl na Jakubském Předměstí otevřen Masarykův dům sociální péče. Dům, jehož plány vypracoval stavitel Karel Šilinger z Jaroměře, stavěla firma Batík. Slavnostní položení základního kamene se konalo 26. – 27. července 1924, avšak dům byl postaven až v letech 1928 – 1929. Stavba byla finančně kryta z veřejných sbírek, milodarů, příspěvku okresu a města Jaroměře. Byly tu jesle, mateřská škola, okresní sirotčinec, studentský a učňovský domov s vyvařovnou i pro ostatní školní mládež. Proti tomu v Josefově byly jesle otevřeny až po roce 1945.¹⁶²

Dům má zelenou střechu a fádni šedivou fasádu. Zajímavým prvkem je snad pouze do popředí vystupující oválný rizalit, který je ve výši prvního patra po stranách vykrojený a zakončeným půdorysně shodným balkonem. Na středu rivalitu je umístěn obdélný vchod, nad nímž se nachází malý kovový balkon.

6.1.7. Spořitelna v Josefově

V starší zástavbě Josefova působí poněkud nemístně funkcionalistický nárožní dům České spořitelny. Objekt byl postaven již v roce 1835 Františkem Faltisem. V roce 1838 pak v domě nějaký čas bydlela Božena Němcová. (Pamětní deska na domě byla odhalena 25. 9. 1932.) Novou fasádu stavba získala v roce 1929.

Nehezky šedivý dvoupatrový dům upoutá svou zvláštní masivní výzdobou – na nároží jsou okna od prvního patra členěna nápadnými pilíři, které jsou u střechy rovně zaklenuty a tvoří tak jakési propojené obdélné útvary na fasádě.¹⁶³

6.2. TŘICÁTÁ LÉTA

Hospodářský rozmach byl na počátku třicátých let vystřídán obdobím krize, která do té doby neměla obdoby. Zdejší textilní průmysl prodělal výrazný útlum výroby spojený s častým propouštěním a velkou nezaměstnaností, jež vedla k radikalizaci velmi početné vrstvy zdejších dělníků. Obě města se snažila tento tvrdý sociální dopad zmírnit prováděním

¹⁶² MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999. s. 67. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

¹⁶³ Soukromý archiv. Jindřich Polák - Pražské Předměstí, Smetanova 719, Jaroměř.

různých veřejných prací (například dláždění vozovek) a poskytováním chudinské podpory. Součástí péče Jaroměře o méně majetné byla i výstavba obecních bytů. Na počátku třicátých let byly také na jaroměřském náměstí postaveny dvě funkcionalistické budovy, které se do zdejší zástavby příliš nehodí.

6.2.1. Palác spořitelny

V letech 1932 - 1935 je na náměstí budována honosná stavba **spořitelny** podle projektu architekta J. Rösslera z Prahy a jaroměřských stavitelů Kubečka a Steklíka.¹⁶⁴

O vhodném místě pro spořitelnu se uvažovalo již v roce 1929. Měla být původně zbudována na místě hotelu U Dvou jelenů, ale nakonec došlo k přestavbě kupeckého domu s dvorem a hradební zdí. Jeden z domů, které Městská spořitelna koupila, měl otevřený dvorek na vysoké, z velkých kvádrů vyzděné terase zakončené kapličkou sv. Jana Nepomuckého. Právě tato terasa byla při stavbě nové stavby zbořena, aby mohla být rozšířena silnice a tak mohl být také kopec do náměstí, při stavbě nového mostu přes Labe snižen.¹⁶⁵ Tak došlo v roce 1930 ke stavbě reprezentační budovy s prostornou úřadovnou Jaroměřské spořitelny a třemi prodejny a řadou větších i menších bytů.¹⁶⁶

Třípodlažní dům s železobetonovou konstrukcí, který tvoří zástavbu na jižní straně náměstí má střídme členění fasády architektonickými kamennými články. Na spodní části je fasáda členěna pískovcovým obkladem, v suterénu a přízemí jsou pískovcové pilíře do úrovně nadpraží oken a ve vyšších partiích břizolitem střední hrubosti v okrověšedé barvě. Okna jsou v šambránách nebo v ustoupené ploše mezi pilíři. Římsa je z pískovcového kvádrů.

¹⁶⁴ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Náměstí ČSA: 36 – 38, č. 38/I

¹⁶⁵ PÁCALT, Václav. Pražské předměstí a náměstí v Jaroměři letech sedmdesátých XIX: století. Náměstí. In *Ročenka městského muzea v Jaroměři VI*, 1935, Jaroměř, 1935, s. 5.

¹⁶⁶ TAUSCHOVÁ, Eva. Domy na náměstí v Jaroměři. In *Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři VI*, 2001, Jaroměř, 2003, s. 28. ISBN 80 – 903131 – 3 – 2.

6.2.2. Prodejna obuvi Baťa

V roce 1931 staví v sousedství firma Baťa¹⁶⁷ **prodejnu obuvi**, která svým strohým řešením působí rušivě v zástavbě náměstí. Jako dům služeb byl obchod otevřen 31. 5. 1931. Je to dvoupatrový dům, kde přízemí bylo kryto výklady obchodu a nad obchodem byly vybudovány byty. Fasáda této funkcionalistické stavby je hladká a střecha plochá. Dům tvoří železobetonový skelet a je postaven na sloučené parcele dvou zbořených domů.¹⁶⁸

Hned o několik domů vedle stojí podobný funkcionalistický dům **čp. 27** postavený také roku 1931. Dvoupatrový dům si nechal vystavět místní řezník podle návrhu architektů Kubečka a Steklíka. Tento úzký kvádrový dům sice zaujme zajímavě řešenou fasádou, ale stejně jako dům obuvi se mezi domy s převážně s převážně klasicistní a barokní fasádou příliš nehodí.

Nároží domu je zdobeno červenou rustikou ve tvaru připomínajícím „žebříků“, která svírá sdružená okna uprostřed. Přízemí je celé proskleno.

6.2.3. Kaple sv. Jiljí

Za zmínku stojí také pravoslavná kaple sv. Jiljí,¹⁶⁹ která se nenápadně krčí ukrytá v zeleni tzv. „mlejnské promenády“, v místech před bývalou jaroměřskou branou, na horní části kopce zvaného „šobrák“ (na severní straně pevnosti). Je to prostá jednolodní kaple se sedlovou střechou zakončenou malou cibulovou věží. Vpředu se nachází portikus s několika schody a vzadu apsida. Fasáda je téměř bez ozdob.

Tato kaple byla vystavěna roku 1932 nákladem továrníka Ladislava Čerycha podle projektu firmy Kubeček – Steklík. Téhož roku byla vysvěcena od biskupa Gorozda. Ze vzácných relikvií se zde nachází například tzv. „Plaštěnice“ – textilní obraz se staroslověnským nápisem.¹⁷⁰

Po rozpuštění pravoslavné církve za heydrichiády byl objekt na základě přípisu Gestapa roku 1944 zabaven ve prospěch Německé říše. Po osvobození, když byla pravoslavná

¹⁶⁸ Jaroměř 1126 – 1976. Sborník u příležitosti 850. výročí založení města. Jaroměř: MěNV 1976. s. 62.

¹⁶⁹ Sv. Jiljí je jugoslávský světec, v kapli je namalován na skle.

¹⁷⁰ Soukromý archiv v Jaroměři. Jindřich Polák - Pražské Předměstí, Smetanova 719, Jaroměř.

církev obnovena a vzhledem k přírůstku členů návratem krajanů, byla pro Jaroměř zřízena pravoslavná církevní obec.¹⁷¹

7. VILOVÁ ČTVRŤ NA PTÁKÁCH

Na Pražském Předměstí hned za dívčí školou se rozprostírá reprezentativní vilová čtvrť, která je z hlediska své pestré zástavby velmi zajímavá. Regulační plán této čtvrti byl pořízen v roce 1906 Dušanem Jurkovičem a v této době započala také stavba prvních domů.¹⁷² Ve dvacátých letech se dokonce počítalo s tím, že se tato čtvrť stane novým centrem Jaroměře i Josefova. Zdejší pole měla být rozparcelována pro rodinné domy a uprostřed mělo být umístěno náměstí s velikou administrativní budovou. K realizaci plánu však už po válce nedošlo.¹⁷³

Čtvrť je pozoruhodná i tím, že má hned několik dominant stojících takřka vedle sebe. Je to řemeslnická a dívčí škola, gymnázium a také Husův sbor. Především v blízkosti těchto veřejných budov se nachází několik originálních vil, které si zde nechala postavit místní honorace na počátku 20. století. Většina domů byla realizována převážně místními stavebními kanceláři (Kubeček – Steklík) nebo staviteli (Bohumil Kubeček, Josef Máša, Jaroslav Sýkora).

Pozoruhodnou stavbou z počátku století je například dům čp. 297. Byl postaven Josefem Mášou, stavitelem z Jaroměře. Majitel Václav Ezra si podal žádost na stavbu domu v roce 1910.¹⁷⁴ Jednopatrový dům má členitou polovalbovou¹⁷⁵ střechu. Na fasádě se objevují prvky hrázdění a zdobí ji bílo – černý sgrafitový dekor na oranžovém pozadí ve stylu kubismu. Na domě je dominantní především podkrovní lodžie s nízkým bílým zábradlím a pod níž se nacházejí bílé vchodové dveře se světlíkem, které po stranách doplňují symetricky umístěná úzká obdélná okénka se sgrafitovou ozdobou. Celý dům je i do nejmenších detailů barevně sladěn a působí harmonickým dojmem.

¹⁷¹ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Kaple sv. Jiljí 226/II.

¹⁷² MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999. s. 108. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

¹⁷³ Tamtéž. s. 54.

¹⁷⁴ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 295 – 297, č. 297/III.

¹⁷⁵ Trojúhelné zkosení střechy nad lichoběžníkovým štítem. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s. 229. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

Jako z pohádky vystřiženou stavbou je vedle stojící vila čp. 275, kterou si nechal postavit soukromník František Verner v roce 1908. Stavitelem byl opět Josef Máša.¹⁷⁶ Dům je postaven ve stylu secesní vily obohacené o hrázdění. Objekt zaujme svou členitou hmotou a bílo – černou sgrafitovou výzdobou v horních partiích. Architektonické prvky věží, arkýže,¹⁷⁷ lodžie, sgrafitová výzdoba a okna různých podob a velikostí (termální, sdružená, půlkruhově zakončená atd.) zdobená šambránami činí tuto vilu jedinečnou.

Další historizující stavbou z počátku století je jednopatrová vila čp. 276. Dům si nechal postavit továrník František Čeněk stavitelem Josefem Mášou a Čěnkem O. Staňkem, architektem a stavitelem z Vysokého Mýta v roce 1909.¹⁷⁸

Zdobí jej především jehlancová věžička a dopředu vystupující rizalit s neorenesančním volutovým štítem zdobeným plastickým dekorem. Štít zakončují lucerničky¹⁷⁹ s koulemi a na vrcholu oválně zakončený nástavec. Na štítě je nápadné také odstupňování oken – na vrcholu malé kulaté okénko a poté pod sebou dvě termální, z nichž spodní je největší. Okna jsou zdobena šambránami a podokenní římsou. Pod touto vilkou stojí další pěkný jednopatrový dům čp. 264 z počátku století, který zaujme svým jemným květinovým dekorem fasády a nárožní bosáží. V patře vystupuje oblý rivalit se čtyřmi úzkými obdélnými okny a pod ním v přízemí je zaoblené okno. Tento jednopatrový dům, působící velmi harmonickým dojmem, si nechal postavit Eduard Hlaváček, účetní spořitelny. Povolení ke stavbě dostal v roce 1907 a dokončen byl objekt o rok později.¹⁸⁰

Jiným typem stavby z tohoto období je přízemní domek čp. 296 u něhož jsou dominantním prvkem symetricky po stranách umístěné polygonální rizality. Uprostřed domu ze střechy vystupuje trojúhelníkový vikýř. Dekor obdélníčků umístěný mezi a nad okny dotváří půvab této secesní stavby. Vilku vystavěl místní stavitel Jan Bureš v roce 1910 pro majitelku Matyldu Postlerovou.¹⁸¹

¹⁷⁶ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 272 - 275, č. 275/III.

¹⁷⁷ Vysunutý výběžek vnitřního prostoru v poschodí, zevně vystupující z nároží nebo z líce stavby jako čtyřboký, polygonální nebo válcový útvar, mnohdy bohatě architektonicky ztvárněný, vysazený buď na konzole, krakorcích, nebo spočívající na noze. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s.115 - 116. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

¹⁷⁸ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 276 - 280, č. 276/III.

¹⁷⁹ Drobný architektonický útvar podobný válcové, čtyřboké nebo polygonální věžičce, v pozdní renesanci vkládaný do rozeklaných vrcholů štítů a stavěný k jejich patám. HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek*. 3. vydání. Praha: Tvorba 2001. s. 119. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

¹⁸⁰ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 264 - 276, č. 264/III.

¹⁸¹ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby. spisová a plánová dokumentace Pražské Předměstí 295 - 297, č. 296/III.

Své domy si tu také vystavělo podle vlastních návrhů několik místních stavitelů. Přízemní dům čp. 351 jaroměřského stavitele Františka Novotného už nepoutá pozornost svojí zdobnou fasádou, která je pouze střízlivě zdobená, ale spíše svou mohutně působící mansardovou střechou s arkýřem a několika štíty. Stavba byla dokončen roku 1915 a oproti předchozím vilám působí už poněkud obyčejně.¹⁸²

Dům podobného typu také s mansardovou střechou čp. 361, který je navíc doplněn zaobleným štítem se čtyřmi okny, si postavil místní zednický mistr Alois Rulík v roce 1922.¹⁸³

Z třicátých let tu najdeme několik rodinných domů, které se svým provedením hlásí k funkcionalismu jako například dům čp. 493 stavitele Josefa Trnky. Vila byla dokončena roku 1932. V roce 1939 nechal pozdější majitel Adolf Bouchal, profesor gymnázia, provést přístavbu podle plánů Josefa Sýkory, stavitele z Jaroměře.¹⁸⁴ Dům má fasádu bez ozdob a plochou střechu, ale přesto nepůsobí fádně, zajímavě řešené je v patře zaoblené nároží se sdruženými okny. Střechu doplňuje několik komínů z červených cihel a obíhá jí subtilní kovové zábradlí.

Jaroslav Sýkora je také autorem vedle stojící funkcionalistické vilky čp. 494, kterou si nechaly postavit manželé Vágnerovi v roce 1932.¹⁸⁵ Tato stavba je také typická svou plochou střechou, rozložení hmoty domu je však členitější. Zajímavé je především na rohu domu zaoblené provedení schodiště nad vchodem doplněné dvěma malými kulatými okénky. Střechu zde zdobí betonová pergola a také subtilní kovové zábradlí.

Velmi originální - jak barevně tak i rozložením hmoty - je vilka čp. 520 stavitele Karla Šilingera z roku 1934, která je nápadná především svým mohutným válcovitým rizalitem s velikým obdélníkovým oknem nad vchodem. Ze strany vchodu přiléhá balkon pozdější krychlové přístavby, která objekt poněkud znehodnotila. Střecha domu je sedlová.¹⁸⁶

Autorem mnoha pěkných domků z dvacátých let je jaroměřský stavitel Bohumil Kubeček. Je to například vila čp. 394 z roku 1926 pro technického radu státních drah Josefa Šadu. Dům má členitou sedlovou střechu a nejnápadnější je na něm do popředí vystupující

¹⁸² Tamtéž. Pražské Předměstí 349 – 352, č. 351/III.

¹⁸³ Tamtéž. Pražské Předměstí 361 – 365, č. 361/III.

¹⁸⁴ Tamtéž. Pražské Předměstí 491 – 493, č. 493/III.

¹⁸⁵ Tamtéž. Pražské Předměstí 491 – 498, č. 494/III.

¹⁸⁶ Tamtéž. Pražské Předměstí 516 – 520, č. 520/III.

rizalit doplněný římsami a různými typy oken. Asymetricky umístěný obloukový vchod doplňují po stranách pilastry. Z boku stavby vystupuje menší polygonální rizalit.¹⁸⁷

Jinou stavbou také z roku 1926 je přízemní dům Eduarda Mikýska. Přízemní dům čp. 396 s motivem vstupního oblouku má do ulice vystupující půlkruhový rizalit dekorovaný rustikou a nad ním je půdorysně shodný balkon. Střecha je členitá a se dvěma štíty.¹⁸⁸

Dalším domem je například čp. 391, který si nechal postavit Josef Hodek. Dům má velmi zajímavé členění hmoty, která jakoby vzhůru uskakuje. Fasáda je zdobena pilíři a červenou rustikou kolem oken. Objekt dotvářejí v horním patře sdružené lisény a strmý nárožní štít s obloukovým oknem, po patrech odstupňované římsy a oblý balkon nesený konzolami. Drobnější konzoly nesou také štít. Kombinace cihlové rustiky, říms a celkové odstupňování hmoty domu je velmi povedené.¹⁸⁹

Podle projektu B. Kubečka je také dům čp. 425 místního továrníka Františka Polického. Přízemní dům s polopatrem byl postaven roku 1928. Stavbě dominují dva strmé štíty v nárožích. Přesto že je dům z každé strany jiný – v jednom štítu jsou dvě kulatá okna a v druhém trojice malých oken nesoucích ostění – působí dům harmonicky. Objekt je členěn také několika římsami.¹⁹⁰

Z třicátých let tu potom najdeme domy již zmiňované místní firmy Kubeček – Steklík. Je to například vila čp. 513 pro manžele Valterovi postavená roku 1933. Tato funkcionalistická stavba má plochou střechu a nápadná je na ní především světle zelená fasáda a přístavba vchodu s balkonem.¹⁹¹

Dům čp. 516 pro úředníka firmy Etrich, Jana Šedivého, postavený roku 1934. Stavba má obdélný půdorys a nízkou sedlovou střechu, kterou obíhá kolem dokola nízká a rovná atika. Fasáda má světle zelený odstín a hmotu domu rozbíjí pouze přístavba verandy s plným balkonem a mírně vystupující obdélný rizalit zadní strany domu.¹⁹²

Z množství rodinných vil a domů jsem vybrala pouze několik nejzajímavějších, které nejlépe dokumentují stavební vývoj této čtvrti od počátku 20. století do třicátých let. Bohužel tu narazíme i na množství fádňi a nevzhledné činžovní zástavby z minulého režimu. Některé architektonicky hodnotné domy jsou také poznamenány necitlivými a nevhodnými úpravami.

¹⁸⁷ Tamtéž. Pražské Předměstí 392 – 396, č. 394/III.

¹⁸⁸ Tamtéž. Pražské Předměstí 392 – 396, č. 396/III.

¹⁸⁹ Tamtéž. Pražské Předměstí 388 – 391, č. 391/III.

¹⁹⁰ Tamtéž. Pražské Předměstí 425 – 428, č. 425/III.

¹⁹¹ Tamtéž. Pražské Předměstí 511 – 515, č. 513/III.

¹⁹² Tamtéž. Pražské Předměstí 516 – 520, č. 516/III.

8. OKUPACE

Také druhá světová válka zanechala v Jaroměři a okolí své stopy. V roce 1937 byl proveden cvičný nálet na Jaroměř a 22. září vyhlásil prezident všeobecnou mobilizaci všech mužů do 40 let. Do Jaroměře dorazili první uprchlíci z Trutnovska a Broumova. První německé okupační jednotky přijely do Jaroměře 15. března 1939 před šestou hodinou ranní ve směru od Hořenic.

Ustala veškerá veřejná činnost, mezi lidmi vstoupila apatie a lhostejnost. Z kasáren odešli vojáci už bývalé československé armády a v josefovských skladech získali okupanti obrovské množství vojenského materiálu. Na budovách silnicích a křižovatkách byly umístěny německo-české nápisy a také místní školy a závody se dostaly do rukou Němců jako například textilní závody Jakuba Bondyho a Josefa Frankensteina. Čerychova přádelna byla zabavena a stala se skladištěm vojenského materiálu pro námořnictvo a berlínské firma Mix und Genest obsadila nové výrobní haly firmy Polický-Rieker, kde se vyráběly telefonní přístroje. Dívčí škola byla zase přeměněna na německou obecnou školu a domov pro evakuované děti z různých částí říše.

Za heinrychiády byli z obou měst deportováni všichni Židé a byli odvezeni do ghetta v Terezíně. V roce 1941 se ve městě se usadilo několik desítek německých rodin a také NSDAP a Hitlerjugend. V roce 1944 začali Němci stahovat k Josefově, Jezbinám a Semonicím svá letadla a na lukách zřídili polní letiště. Stupňovali se také totální nasazení, na nucené práce byli odvedeni živnostníci, učitelé a další.¹⁹³

Někteří muži se rozhodli odejít do zahraničí k cizím armádám, mnozí se však už po válce nevrátili. Další skupina lidí, která se nechtěla smířit s okupací, se podílela na vytvoření jaroměřské odbojové organizace *Obrana národa*. Členové této skupiny převážně pocházeli z vojenských kruhů. Vznikly i sokolské odbojové skupiny. (Náčelníkem 6. sokolského okrsku byl rotmistr Antonín Ivanov, otec spisovatele Miroslava Ivanova, jenž byl popraven v prvních dnech heydrichiády. Odboj na Jaroměřsku však nikdy nepřerostl do ozbrojeného odporu. Ke konci války přemístil do nedalekého lázeňského městečka Velichovky svůj hlavní stan generál-polní maršál Ferdinand Schörner. Úkolem této skupiny bylo bránit za každou cenu území středních Čech.)

¹⁹³ MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999. s. 25. ISBN – 80 – 85834 – 74 – X

V dubnu 1945 už nebylo pochyb o brzkém konci války a ve středu 9. května procházeli Jaroměří poslední němečtí vojáci. Národní stráž je odzbrojovala a soustřeďovala v Josefově na sokolském stadionu. V 7 hodin ráno následujícího dne vstoupily do města první jednotky sovětské armády. Lidé je vítali s obrovskou radostí.

Z dosavadní evidence vyplývá, že na bojištích, ve věznicích, na popravištích, koncentračních táborech a na následky útrap zemřelo v Jaroměří, Josefově a tří sloučených obcí téměř 100 osob.¹⁹⁴ Jména 86 padlých a zemřelých jaroměřských a josefovských občanů nám připomínají bronzové desky umístěné u Památníku osvobození vedle městského divadla.

Tragickou událostí konce války byly také pochody smrti, jimiž byly přemístováni tisíce vězňů z koncentračních táborů v blízkosti fronty. Jeden z transportů směřoval také v polovině února roku 1945 od Trutnova k Jaroměří. Další z pochodů procházel přímo městem ve směru na Dvůr Králové. Po válce byl v Choustníkově Hradišti postaven pomník 147 vězňům, kteří nedošli.¹⁹⁵

Pro celá čtyřicátá léta je typická určitá kritika funkcionalismu, jehož stoupenci si již před 2. světovou válkou začali uvědomovat jeho nedostatky a omezenost. V této době se příliš nestavělo (nejen z důvodů válečných útrap), spíše probíhaly různé diskuse, jakým směrem se bude architektura ubírat v budoucnu. Osobnosti jako Jaroslav Fragner nebo Jindřich Kris se snažily oživit funkcionalismus určitým monumentalismem. Typickým příkladem stavby tohoto typu je přehrada a vodní elektrárna v Předměřicích nad Labem od Josefa Štěpánka.¹⁹⁶

Také v Jaroměří stavební činnost téměř ustala. Bylo postaveno pouze několik obecních domů, například v roce 1940 obecní dům č. 557 – 558 na Husově třídě a o rok později rozsáhlá výrobní hala firmy Polický – Popper v areálu závodu.

Činžovní tříposchodový dům městských elektrárenských podniků pochází od architekta a stavitele Jaroslava Sýkory a Josefa Kadlečka z Jaroměře. Sousední dům č. 558 postavila firma Kubeček – Steklík.¹⁹⁷ Oba domy se vyznačují střízlivou fasádou.

¹⁹⁴ Tamtéž. 29.

¹⁹⁵ HOVORKA, Josef. *Dvanáct kapitol z historie Jaroměřska*. Náchod: Jaroměř: Městská knihovna, 1996. s. 50 - 52. ISBN – 80 – 901 – 791 – 2 – 6.

¹⁹⁶ Kol. aut. *Dějiny českého výtvarného umění V. 1938/1958*, Praha 2005, s. 31 – 37. ISBN 80 – 200 – 1390 – 3.

¹⁹⁷ Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 556 - 558, č. 557/III.

9. PO ROCE 1945

Po válečných útrapách zavládlo revoluční nadšení . V roce 1945 byly převzaty do národní správy jako německý konfiskát továrny firem Etrich a Schreiber (původně Bondy) a z důvodu zajištění chodu výroby firma Čerych. Firma Polický byla znárodněna.

Z válečné výroby se nepodařilo nic zachovat. Jak již bylo řečeno, zařízení pro zbrojní výrobu ve firmě Bondy zabrala sovětská armáda jako válečnou kořist a výroba telefonů německé firmy Mix und Genest skončila.

Od roku 1946 byly v Jaroměři dva národní podniky: Polický a Juta (Erich) a v Josefově Přádělny a tkalcovny bavlny (Čerych). V roce 1948 nastala druhá fáze znárodnování, která postihla další jaroměřské podniky. Některé služby převzal komunální podnik, o byty se staral bytový podnik. Následně došlo ke sloučení Jaroměře a Josefova, pozdější protest josefovských občanů nebyl přijat.¹⁹⁸

Změna politického režimu měla pro Jaroměř vážné důsledky. Centrální plánování přisoudilo městu téměř podřadnou roli. Důležité bylo především zemědělství Jaroměřska. Vlastní město začalo vykazovat trvalý úbytek obyvatel a místním podnikům scházeli pracovní síly. Prakticky se zastavila výstavba. Postaveno bylo pouze několik činžovních a družstevních domů. V padesátých letech však došlo k přestavbě Fügnerovy sokolovny na divadlo podle projektu Jaroslava Fišera. Vznikla tak jedna z nejlepších divadelních budov ve východních Čechách. Od konce šedesátých let pak nastala mohutná výstavba panelových domů, které výrazně poznamenaly tvář města. (Později roku 1960, kdy byl zrušen jaroměřský okres město dál pokleslo na významu.)¹⁹⁹

Po druhé světové válce doznalo nejvíce změn Pražské předměstí. V sedmdesátých letech došlo k rozsáhlému bourání. Nové výstavbě ustoupila původní silniční síť a mnohé obytné domy. Demolice změnily vzhled i Jakubského Předměstí.. Zmizely některé domky před kostelem sv. Jakuba u tzv. Prasečího rynku. Proto byl v této době zaznamenán jen velmi malý absolutní přírůstek počtu domů, způsobený bouráním drobnější předměstské zástavby. Staví se především rodinné a panelové domy.²⁰⁰

¹⁹⁸ MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999. s. 30. ISBN – 80 – 85834 – 74 – X

¹⁹⁹ Tamtéž. 110 – 111.

²⁰⁰ Tamtéž. s. 80.

Přes rozsáhlou stavební činnost nedošlo k vytvoření skutečně reprezentativní městské třídy. Takový charakter nezískala ani hlavní ulice směrem ku Praze. Právě tento rys je třeba přičíst na vrub nevhodnému vedení turnovské trati, která proměnu Pražského předměstí do značné míry znemožnila. Během druhé poloviny 20. století Jaroměř zaznamenala jen velmi malý absolutní přírůstek počtu domů, to však bylo do značné míry ovlivněno likvidací drobnější předměstské zástavby. Stavební bilance tohoto období je naopak poměrně rozsáhlá. Staví se především rodinné domy a na některých místech bohužel také nevzhledné panelové domy. Historické jádro města bylo uchráněno negativních zásahů, přesto je škoda, že některé domy kolem kostela sv. Mikuláše, vytyčené ještě na úzkých středověkých parcelách, jsou v zanedbaném stavu a některé moderní stavby naopak působí rušivě v zástavbě města.

Značně narušeno bylo navazující jádro Pražského předměstí, které bylo postiženo průrazem silničního průtahu na severní straně, rozsáhlými demolicemi, výstavbou typových domů a z části i dalším rozvojem průmyslových závodů. Vlastní Jakubské předměstí bylo vesměs přestavěno.²⁰¹

Některým projektům trvalo mnoho let, především z finančních důvodů, než došlo k jejich realizaci. Například roku 1894 žádala Jaroměř o rozšíření železničního viaduktu na Husově třídě, avšak ulice se stala průjezdnější až roku 1967. V třicátých letech se také plánovala stavba **krematoria**.

V roce 1943 vypsala společnost Krematorium veřejnou soutěž na návrh krematoria, jejímž účelem bylo nalézt úsporný a vyhovující typ krematoria pro menší město. Konkrétně byla vybrána města Jaroměř a Třebíč, která v té době zamýšlela postavit krematorium. Architektonická podoba však nebyla vyřešena naprosto přesvědčivě ani jediným návrhem a celková architektonická úroveň soutěže byla slabší než se očekávalo: „*Objevily se i neumělé a zastaralé návrhy bez nejmenší stopy výtvarné hodnoty jaké v našich soutěžích nebyly od dávných dob.*“ Každý se snažil o nový výraz krematoria a pouze některé návrhy se pokoušely navázat na dosavadní vývoj nové architektury. Jiné návrhy naopak navazovaly na tradiční prvky. Jsou patrné také vlivy především chrámové architektury a severských krematorií a vlivy secese. Poloha Jaroměře i Třebíče v rovině činí také výtvarné řešení obtížnější a méně efektní.²⁰²

²⁰¹ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku II.* Praha: Libri, 1997. s. 580. ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

²⁰² *Krematorium. Veřejné soutěže z roku 1943: Jaroměř – Třebíč – Kolín*, Praha, 1946, s. 3.

Jelikož žádný z návrhů nesplnil požadavky soutěže bezvadně a ani jeden návrh nebylo možné uznat za nejlepší, nebyla udělena první cena (16 000 Kč), ale udělili se tři druhé ceny (12 000 Kč) a tři třetí ceny (8 000 Kč), (dále 4 návrhy byly odměněny po 4 000 Kč a čtyři po 3 000Kč).

Z návrhů pro Jaroměř byly odměněny druhou cenou dva návrhy. První od architekta Jindřicha Krise, jehož návrh se liší od ostatních odvážným užitím hmot – nejen kamene, ale i skla a kovů. Převážným užitím skla na celých bočních stěnách a kovů klade důraz na volný prostor a okolní upravenou přírodu a jeho obřadní síň se podobá zasklenému stanu. Komín se zvonicí, kůrem a předsíní tvoří dominantní vertikální hmotu zdaleka viditelnou.

Druhý soutěžní návrh pro Jaroměř a Třebíč je od architekta Dr. Emanuela Hrušky. Jeho řešení je založeno na vytvoření kubisticky dokonalé obřadní síně. Zvolil centrální kopulovou formu. Jeho návrh je uzavřeností krajním opakem představy J. Krise.

V roce 1952 tehdejší KNV rozhodl, že se bude stavět, nakonec bylo krematorium otevřeno až v roce 1994. Autorem projektu byla firma B. Sedláček z České Skalice.²⁰³

Jiné projekty nebyly uskutečněny vůbec. Od roku 1899 existoval záměr splavit Labe až do Jaroměře a vybudovat zde přístav. Dnes už se s touto možností nepočítá. V roce 1937 byla v Jaroměři vyhlášena první soutěž na projekt kulturního domu a v letech 1939 – 1940 se o jeho stavbě vážně uvažovalo. Byl však veden spor jak o jeho umístění, tak i podobu. Kromě společenských sálů tu měla být knihovny, muzeum, ubytovna aj. Válečná léta však stavbu znemožnila a později už nebyla realizována. V roce 1939 se jednalo o stavbě administrativní budovy pro umístění státních úřadů a budovy pošty. Také tento projekt nebyl uskutečněn.²⁰⁴

²⁰³ Tamtéž. 12 – 15.

²⁰⁴ MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí*. Jaroměř: Městský úřad, 1999. s. 53 - 54. ISBN – 80 – 85834 – 74 – X

10. ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo vylíčení moderního stavebního a urbanistického vývoje města Jaroměře, které jsem si vybrala zejména pro architektonickou pestrost jeho zástavby. Dnes je Jaroměř méně významným městem, jeho historie je však poměrně bohatá a zajímavá, především také proto, že vždy leželo na významné komunikační trase.

Historie města sahá až do 11. století, kdy zde stávalo raně středověké hradiště, založené patrně biskupem Jaromírem, od něhož je odvozován název města. Na počátku 14. století se Jaroměř stala nejmenším královským věnným městem v Čechách a v jeho držení se vystříдалo hned několik českých královen. Do dnešních dnů se zachovalo historické centrum města s gotickým chrámem sv. Mikuláše a podsínové, v jádře gotické a renesanční domy po obou stranách náměstí přistavěné původně k hradbám. Z období baroka potom pocházejí dvě velmi cenná díla z dílny Matyáše Bernarda Brauna – náhrobek Anny Miseliusové a Mariánské sousoší na náměstí. Městu se však nevyhnulo také několik ničivých požárů a opakované vpády Švédů.

První velký stavební a urbanistický rozvoj zažila Jaroměř na konci 19. a počátku 20. století, kdy došlo k bourání hradeb a významně se začalo rozvíjet především textilnictví a školství. Jaroměř se v té době mohla pochlubit hned několika honosnými školními budovami, jejichž realizaci město zadávalo, stejně jako u jiných veřejných staveb, známým architektům. Jmenujme například dívčí školu Antonína Skřivánka, chlapeckou školu Na Ostrově Arnošta Jenšovského, nebo řemeslnickou školu Františka Hellmana. Za pozornost stojí také malebná budova divadla, někdejší sokolovny. Právě z počátku století pochází také nejznámější a architekty obdivovaná budova Wenkeova domu (dnešního muzea), postavená podle projektu Josefa Gočára. Wenkeův dům byl svého času prvním velkoobchodem v severovýchodních Čechách.

Druhý stavební a hospodářský rozmach zažila Jaroměř v období první republiky, která sice byla poznamenána bytovou krizí, ale o to usilovněji se jí město snažilo řešit. V této době zde bylo postaveno několik významných veřejných staveb, byly zbudovány nové čtvrti s pestrou zástavbou rodinných domů a vilek vzniklých převážně podle plánů místních stavitelů. Z nových architektonických stylů se tu uplatnil kubismus (Čerychova vila) a ve větší míře pak zejména meziválečné proudy purismu, konstruktivismu a funkcionalismu. Z veřejných staveb stojí za pozornost především budova Husova sboru a monumentálně působící gymnázium.

Ve třicátých letech 20. století byla Jaroměř dokonce větší než Náchod a počet obyvatel včetně Josefova dosáhl počtu přes osm tisíc. Od té doby však již počet obyvatel klesal a po válce začalo město ztrácet na významu, roku 1948 došlo také k odloučení Josefova, který se stal samostatným městem.

Jelikož byl Josefov vybudován podle jednotného plánu v přísně klasicistním slohu, pro nové stavby zde nebylo příliš prostoru. Přesto i zde nalezneme několik architektonicky zajímavých objektů. Z konce 19. století je to neorenesanční radnice podle projektu Arnošta Jenšovského, obecní dům tzv. Eden z období první republiky nebo zajímavě provedená věž vodojemu s kubizujícím dekorem fasády.

Cílem mé práce nebylo podat úplný přehled domů postavených v rozmezí let 1900 – 1945, ale zevrubně nastínit celkový stavební a urbanistický vývoj, kterým se v té době město ubíralo. Zajímavým námětem pro další bádání by jistě bylo srovnání stavební kultury Jaroměře s některými dalšími východočeskými městy, například Českou Skalicí, Dvorem Králové nad Labem, Červeným Kostelcem nebo Broumovem.

11. SOUPIS BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ

Monografické publikace:

Almanach Boučkova loutkového divadla v Jaroměři vydany u příležitosti 80. výročí založení tohoto divadla: 1921 – 2001. Jaroměř: LS Bodi, 2001.

GOČÁR, Josef. *Kubistický interiér.* Jaroměř: Městské muzeum, 1983.

HEROUT, Jaroslav. *Slabikář návštěvníků památek.* 3. vydání. Praha: Tvorba, 2001. ISBN 80 – 85386 – 92 – 5.

HEROUT, Jaroslav. *Staletí kolem nás. Přehled stavebních slohů.* 4. vydání. Praha: Panorama, 1981.

HOVORKA, Josef. *Dvanáct kapitol z historie Jaroměrska.* Jaroměř: Městská knihovna, 1996. ISBN – 80 – 901791 – 2 – 6.

IX. Zpráva státní reálky v Jaroměři za školní rok 1927 – 1928. Jaroměř: Nákladem státní reálky v Jaroměři, 1928.

Jaroměř 1126 – 1976. Sborník u příležitosti 850. výročí založení města. Jaroměř: MěNV, 1976,.

Jaroměř 1918 – 1928, Jaroměř: Sbor pro oslavu desetiletí republiky, 1928.

Jaroměrsko 1926, Jaroměř, 1926.

Kol. aut. *Dějiny českého výtvarného umění IV/1. 1890/ 1938.* Praha 1998. ISBN 80 – 200 – 0587 – 0.

Kol. aut. *Dějiny českého výtvarného umění V. 1938/1958,* Praha, 2005. ISBN 80 – 200 – 1390 – 3.

Krematorium. Veřejné soutěže z roku 1943: Jaroměř – Třebíč – Kolín, Praha, 1946.

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezku II,* Praha: Libri, 1997, ISBN 80 – 85983 - 14 – 1.

MAXOVÁ, Ivana, NEJEDLÝ, Vratislav, ZAHRADNÍK, Pavel. *Mariánské, Trojiční a další světecké sloupy a pilíře v okrese Náchod,* Praha, 2002. ISBN 80 – 86234 – 24 – X.

MERTLÍK, Pavel. *Jaroměř na přelomu tisíciletí.* Jaroměř: Městský úřad, 1999. ISBN 80 – 85834 – 74 – X.

MERTLÍK, Pavel. *Wenkeův dům,* Jaroměř: Městské muzeum, 1990.

Nová encyklopedie českého výtvarného umění. A/M, Praha, 1995. ISBN 80 – 200 – 052 – 8.

Památník Sokola jaroměrského 1862 – 1903. Jaroměř: Sokol, 1903.

PAUL, Vojtěch. *M. B. Braunův Mariánský sloup a Plačící žena v Jaroměři*, Jaroměř, 1925.
POCHE, Emanuel - HOŘEJŠÍ, Jiřina. *Umělecké památky Čech I, A / J*. Praha: Academia, 1977.

Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři I, Jaroměř, 1930.

Ročenka městského muzea v Jaroměři VI, Jaroměř, 1935.

Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři I, Jaroměř: Městská knihovna a Městské muzeum v Jaroměři, 1996. ISBN 80 – 901791 – 3 – 4.

Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři IV, 1999, Jaroměř: Městská knihovna a Městské muzeum v Jaroměři, 2000. ISBN 80 – 901791 – 7 – 7.

Ročenka knihovny a muzea v Jaroměři VI, 2001, Jaroměř: Městská knihovna a Městské muzeum v Jaroměři, 2003. ISBN 80 – 903131 – 3 – 2.

UHLÍŘ, Jiří. *Městské muzeum v Jaroměři 1883 – 1983*. Jaroměř: Městské muzeum, 1984.

VLČEK, Pavel (ed.). *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80 – 200 – 0969 – 8.

VOLŠIČKA, Karel. *Almanach Středního odborného učiliště v Jaroměři: 115 let učňovského školství 1886 – 2001*. Jaroměř: SOU Jaroměř u příležitosti 115 let učňovské školy a 50 let zemědělské učňovské školy v Jaroměři, 2001.

HOVORKA, Josef. *Historie budovy školy Boženy Němcové: Projekt, výstavba a realizace nové budovy dívčí školy v letech 1910 – 1914*. Jaroměř, 1994.

Prameny:

SOkA Náchod, spisová a plánová dokumentace, Wenke Jaroměř, fasc. 1

SOkA Náchod, spisová a plánová dokumentace, Reálka Jaroměř, plány

SOkA Náchod, spisová a plánová dokumentace, Sokolovna, plány

SOkA Náchod, spisová a plánová dokumentace, Chlapecká škola, plány

Soukromý archiv, Jindřich Polák - Pražské Předměstí, Smetanova 719, Jaroměř.

Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace k domům:

Pražské Předměstí: 11 – 15/III, čp. 12.

Josefov 145 – 149, č. 145/II.

Pražské Předměstí: 318 – 321/III, čp. 321.

Jakubské Předměstí: 118 – 120, č. 119/IV, 120/IV.

Pražské Předměstí 376 – 378, č. 378/III.
Pražské Předměstí 425 – 428, č. 426/III.
Josefov 39 – 42, č. 41/II.
Náměstí ČSA: 36 – 38, č. 38/I
Josefov, kaple sv. Jiljí 226/II.
Pražské Předměstí 295 – 297, č. 297/III.
Pražské Předměstí 272 - 275, č. 275/III.
Pražské Předměstí 276 - 280, č. 276/III.
Pražské Předměstí 264 - 276, č. 264/III.
Pražské Předměstí 295 - 297, č. 296/III.
Pražské Předměstí 349 – 352, č. 351/III.
Pražské Předměstí 361 – 365, č. 361/III.
Pražské Předměstí 491 – 493, č. 493/III.
Pražské Předměstí 491 – 498, č. 494/III.
Pražské Předměstí 516 – 520, č. 520/III.
Pražské Předměstí 392 – 396, č. 394/III.
Pražské Předměstí 392 – 396, č. 396/III.
Pražské Předměstí 388 – 391, č. 391/III.
Pražské Předměstí 425 – 428, č. 425/III.
Pražské Předměstí 511 – 515, č. 513/III.
Pražské Předměstí 516 – 520, č. 516/III.
Pražské Předměstí 556 - 558, č. 557/III.

Seriálové publikace:

Hradecký kraj III, 1906, č. 3.

Hradecký kraj V, 1908, č. 1 – 2.

Hradecký kraj V, 1908, č. 5.

Naše hlasy. Neodvislý týdeník VI, 1921, č. 5.

Naše hlasy. Neodvislý týdeník VIII, 1928, č. 15, s. 37.

Naše hlasy. Neodvislý týdeník XI, 1929, č. 51.

Okres. Neodvislý list pokrokový pro český severovýchod I, 1911, č. 5b.

Okres. Neodvislý list pokrokový pro český severovýchod I, 1911, č. 10.

Stavitelské listy. Věstník společenstva stavitelů pro obvod obchodní a živnostenské komory v Praze II, 1906, č. 1.

Stavitelské listy. Věstník společenstva stavitelů pro obvod obchodní a živnostenské komory v Praze III, 1907, č. 3.

Stavitelské listy. Věstník společenstva stavitelů pro obvod obchodní a živnostenské komory v Praze IV, 1908, č. 5.

Stavitelské listy. Věstník společenstva stavitelů pro obvod obchodní a živnostenské komory v Praze V, 1909, č. 20.

Styl. Měsíčník pro architekturu, umělecké řemeslo a úpravu měst III, 1911, č. 10.

12. SEZNAM PŘÍLOH, VLASTNÍ PŘÍLOHY

Příloha č. 1 – Adresář staveb

Příloha č. 2 – Seznam obrazové přílohy

Příloha č. 2 – Obrazová příloha

Příloha č. 1 – Adresář staveb

Jaroměř:

Chrám sv. Mikuláše – 2. pol. 14. století, Havlíčkova 2
Kostel sv. Jakuba – asi 1374, Palackého 107
Škola Na Ostrově – 1884 – 1885, Komenského 4
Sgrafitový dům – 1888, Husova 105
Náhlovského vila (městská knihovna) – 1888, Vojtěcha Probošta 180
Fügnerova sokolovna (divadlo) – 1901 – 1903, Albieriho 240
Etrichova vila – secesně přestavěna 1903, Na Kameni 27
Fejtkova vila – 1905 – 1906, Sladovna 12
Řemeslnická škola (SOU) – 1905 – 1906, Studničkova 260
Wenkeův obchodní dům (muzeum) – 1910 – 1911, Husova 295
Polického vila (mateřská škola) – 1913, Lužická 321
Dívčí škola (ZŠ B. Němcové) – 1914, Otakara Španiela 352
Obecní činžovní domy – 1924 – 1925, Palackého 119, 120
Obecní dům – 1924, Husova 378
Nemocenská pojišťovna (poliklinika) – 1926, Dr. E. Beneše 191
Obecní reálka (gymnázium) – 1926 – 1928, Lužická 423
Husův sbor – 1927 – 1928, Otakara Španiela 424
Tyršova sokolovna – 1926 – 1928, Lužická 426
Boučkovo divadlo – 1928, Albieriho 230
Masarykův dům sociální péče (jesle) – 1928 – 1929, Palackého 142
Dům obuvi firmy Baťa – 1930 – 1931, nám. ČSA 35
Palác spořitelny – 1931 – 1932 nám. ČSA 38
Obecní činžovní dům – 1940, Husova 557 – 558

Josefov:

Nám. B. Němcové 145
Josefovská radnice – 1883 – 1884, Husova 110
Dělnická kolonie tzv. Peking – 1907 – 1908, Průmyslová 143
Obecní dům tzv. Eden – 1923, ul. Zdeňka Němečka 178

Sokolovna – 1925, Jiráskova 41

Česká spořitelna – 1929, Jiráskova 67

Pravoslavná kaple sv. Jiljí – 1932, ul. Zdeňka Němečka 266

Vilová čtvrť Na Ptákách:

Na Ptákách 264 – 1907

Studničkova 275 - 1908

Na Ptákách 276 – 1908 - 1909

Studničkova 297 – 1910

Na Ptákách 296 – 1910

Studničkova 351 – 1915

Jiráskova 361 – 1922

Pionýrská 391 – 1926

B. Němcové 396 – 1926

Otakara Španiela 394 – 1926

Pionýrská 425 – 1928

B. Němcové 516 – 1934

Hradecká 494 – 1932

Jiráskova 493 – 1932

Na Ptákách 513 – 1933

Otakara Španiela 520 – 1934

Příloha č. 2 – Seznam obrazové přílohy:

- Obr. 1 Chrám sv. Mikuláše, dobové foto - NOVÁK, Václav. *Chrám sv. Mikuláše v Jaroměři*, Jaroměř, 2006. ISBN 80 – 903131 – 5 – 9.
- Obr. 2 Chlapecká škola (ZŠ Na Ostrově) - foto autorka
- Obr. 3 Půdorys chlapecké školy - SOkA Náchod, Chlapecká škola, plány
- Obr. 4 Vila dr. Náhlovského (knihovna) - foto autorka
- Obr. 5 Sgrafitový dům - foto autorka
- Obr. 6 Fejtkova vila - foto autorka
- Obr. 7 Fejtkova vila, detail slunečních hodin - foto autorka
- Obr. 8 Řemeslnická škola (SOU), dobové foto - *Jaroměř 1918 – 1928*, Jaroměř: Sbor pro oslavu desetiletí republiky, 1928.
- Obr. 9 Fügnerova sokolovna (divadlo) - foto autorka
- Obr. 10 Fügnerova sokolovna, plán stavby - SOkA Náchod, Sokolovna, plány
- Obr. 11 Dívčí škola (ZŠ B. Němcové) - foto autorka
- Obr. 12 Wenkeův dům (muzeum) - foto autorka
- Obr. 13 Wenkeův dům, plán domu - SOkA Náchod, Wenke Jaroměř, fasc. 1.
- Obr. 14 Wenkeův dům, dobové foto - MERTLÍK, Pavel. *Wenkeův dům*, Jaroměř, 1990.
- Obr. 15 Wenkeův dům, interiér - GOČÁR, Josef. *Kubistický interiér*, Jaroměř, 1983.
- Obr. 16 Čerychova vila (mateřská škola) - foto autorka
- Obr. 17 Čerychova vila, plán stavby - Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, Pražské Předměstí 318 – 321, 321/III.
- Obr. 18 Obecní dům - foto autorka
- Obr. 19 Činžovní dům čp. 120 - foto autorka
- Obr. 20 Činžovní dům, plán stavby – Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, Jakubské Předměstí 118 – 120, 120/IV.
- Obr. 21 Činžovní dům čp. 119 - foto autorka
- Obr. 22 Činžovní dům, plán stavby - Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, Jakubské Předměstí 118 – 120, 119/IV.
- Obr. 23 Obecní reálka (gymnázium), dobové foto - *Jaroměř 1918 – 1928*, Jaroměř: Sbor pro oslavu desetiletí republiky, 1928.
- Obr. 24 Obecní reálka, půdorys stavby - *IX.Zpráva státní reálky v Jaroměři za školní rok 1927 – 1928*. Jaroměř: Nákladem státní reálky v Jaroměři, 1928.

- Obr. 25 Obecní reálka, plán reálky - SOkA Náchod, Reálka Jaroměř, plány
- Obr. 26 Nemocenská pojišťovna (poliklinika) - foto autorka
- Obr. 27 Husův sbor - foto autorka
- Obr. 28 Boučkovo divadlo - foto autorka
- Obr. 29 Masarykův dům sociální péče – foto autorka
- Obr. 30 Dům obuvi Baťa a palác spořitelny - foto autorka
- Obr. 31 Palác spořitelny, půdorys - Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, náměstí ČSA 36 – 38, 38/I.
- Obr. 32 Dům obuvi Baťa, nákres - Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, náměstí ČSA 36 – 38, 35/I.
- Obr. 33 Na Ptákách čp. 264 - foto autorka
- Obr. 34 Studničkova čp. 275 - foto autorka
- Obr. 35 Studničkova čp. 275, pohled z boku - foto autorka
- Obr. 36 Studničkova čp.275, plán domu, příčný řez - Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 272 – 275, 275/III.
- Obr. 37 Na Ptákách čp. 276 - foto autorka
- Obr. 38 Na Ptákách čp. 276, nákres domu - Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 276 – 280, 276/III.
- Obr. 39 Na Ptákách čp. 276, pohled z jihu - Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 276 – 280, 276/III.
- Obr. 40 Studničkova 297 - foto autorka
- Obr. 41 Studničkova 297, nákres domu - Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace Pražské Předměstí 295 – 297, 297/III.
- Obr. 42 Pionýrská 391 - foto autorka
- Obr. 43 Pionýrská 391, plán domu - Stavební úřad Jaroměř – odbor, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 388 – 391, 391/III.
- Obr. 44 Jiráskova 493 - foto autorka
- Obr. 45 Jiráskova 493, plán domu - Stavební úřad Jaroměř – odbor, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 491 – 493, 493/III.
- Obr. 46 Hradecká 494 - foto autorka
- Obr. 47 Otakara Španiela 520 - foto autorka
- Obr. 48 Otakara Španiela, nákres domu - Stavební úřad Jaroměř – odbor výstavby, spisová a plánová dokumentace, Pražské Předměstí 516 – 520, 520/III.
- Obr. 49 Josefovská radnice – foto autorka

Obr. 50 Dělnická kolonie Peking - foto autorka

Obr. 51 Vodojem v Josefově - foto autorka

Obr. 52 Secesní dům v Josefově - foto autorka

Obr. 53 Obecní dům, tzv. Eden - foto autorka

Obr. 54 Obecní dům, tzv. Eden, plán - Stavební úřad Jaroměř – odbor, spisová a plánová dokumentace, Josefov, 178 – 182/II.

Obr. 55 Budova České spořitelny v Josefově - foto autorka

Obr. 56 kaple sv. Jiljí v Josefově - foto autorka

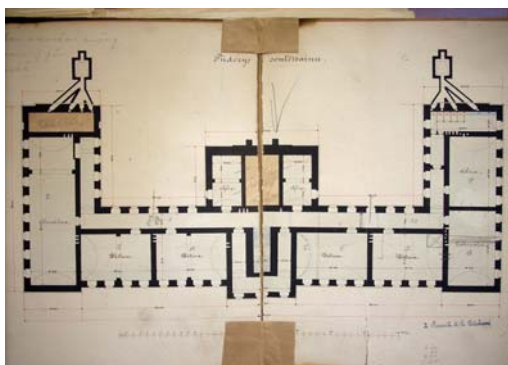
Příloha č. 3 – Obrazová příloha:

Obr. 1 Chrám sv. Mikuláše

Obr. 2 Chlapecká škola (ZŠ Na Ostrově)

Obr. 3 Půdorys chlapecké školy

Obr. 4 vila dr. Náhlavského (knihovna)

Obr. 5 Sgrafitový dům

Obr. 6 Fejtkova vila

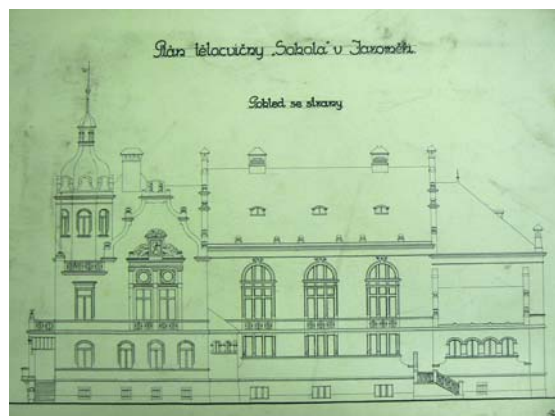
Obr. 7 Detail slunečních hodin

Obr. 8 Řemeslnická škola (SOU)

Obr.9 Fügnerova sokolovna (divadlo)

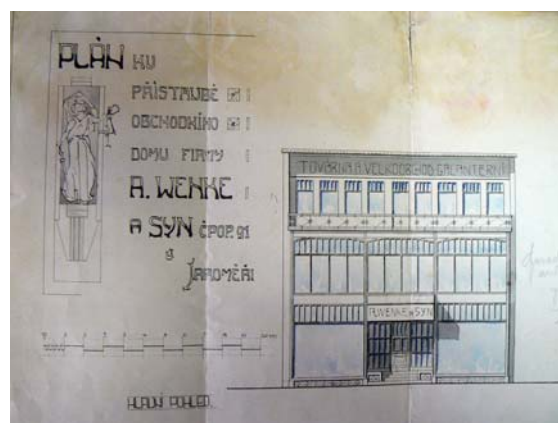
Obr.10 Plán sokolovny

Obr. 11 Dívčí škola (ZŠ B. Němcové)

Obr. 12 Wenkeův dům

Obr. 13 Plán Wenkeova domu

Obr. 14 Dobové foto

Obr. 15 Interiér domu

Obr. 16 Čerychova vila (mateřská škola)

Obr. 17 Plán Čerychovy vily

Obr. 18 Obecní dům

Obr. 19 Obecní činžovní dům čp. 120

Obr. 20 Plán činžovního domu čp.120

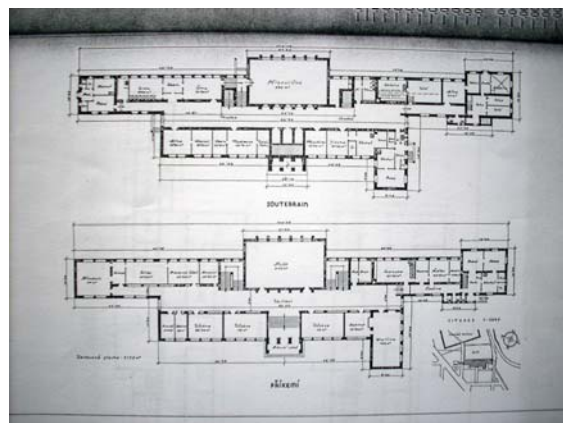
Obr. 21 Činžovní dům čp. 119

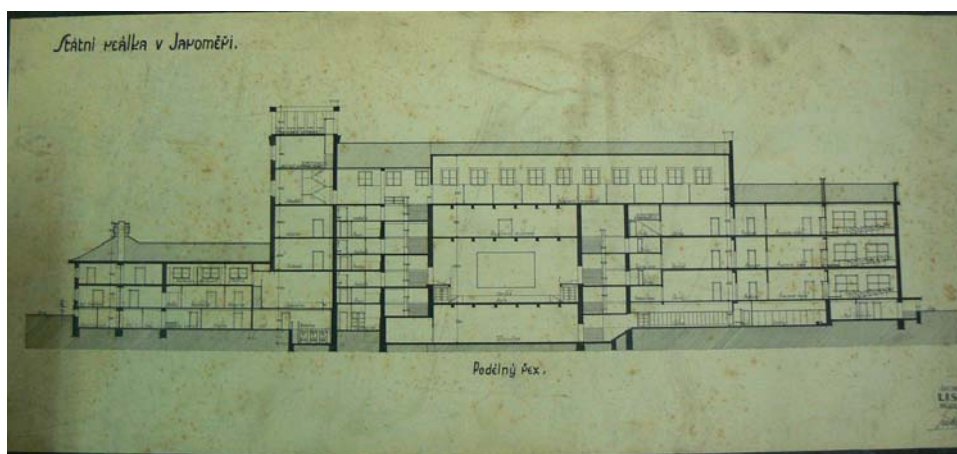
Obr. 22 Plán činžovního domu čp. 119

Obr. 23 Obecní reálka (gymnázium)

Obr. 24 Plány reálky

Obr. 25 Plán reálky

Obr. 26 Nemocenská pojišťovna (poliklinika)

Obr. 27 Husův sbor

Obr. 28 Boučkovo divadlo

Obr. 29 Masarykův dům sociální péče

Obr.30 Dům obuvi Baťa a palác spořitelny

Obr. 31 Plán spořitelny

Obr. 32 Nákres domu Baťa a spořitelny

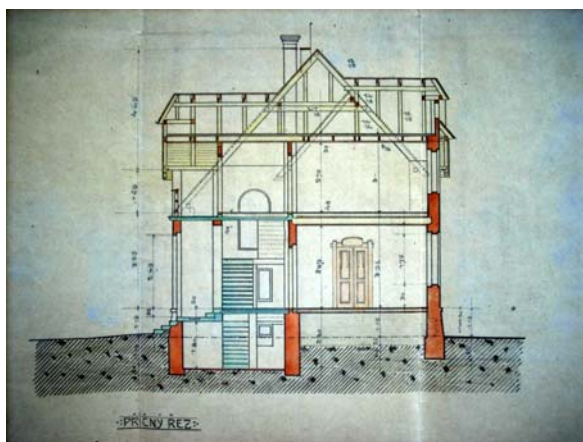
Obr. 33 Na Ptákách 264

Obr. 34 Studničkova 275

Obr. 35 Pohled z boku

Obr. 36 Plán domu příčný řez

Obr. 37 Na Ptákách 276

Obr. 38 Nákres domu

Obr. 39 Pohled z jihu

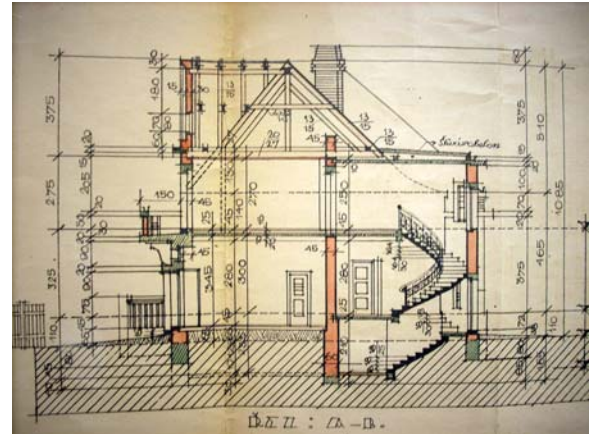
Obr. 40 Studničkova 297

Obr. 41 Náskres domu

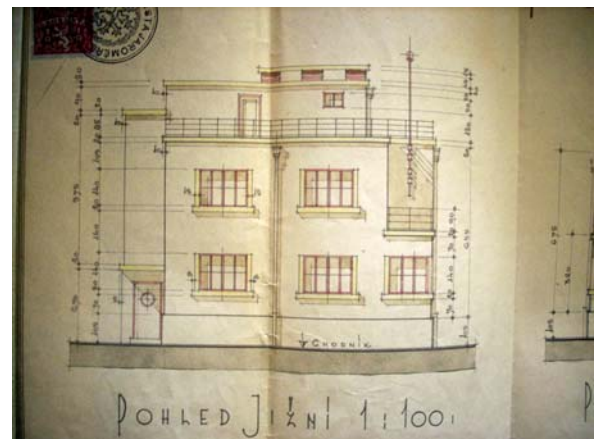
Obr. 42 Pionýrská 391

Obr. 43 plán domu

Obr. 44 Jiráskova 493

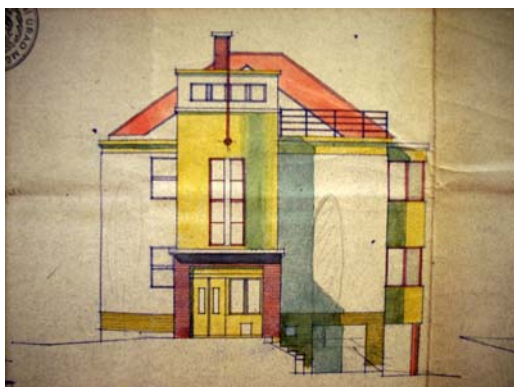
Obr. 45 Plán domu

Obr. 46 Hradecká 494

Obr. 47 Otakara Španiela 520

Obr. 48 Nákras domu

Obr. 49 Josefovská radnice

Obr. 50 Dělnická kolonie Peking

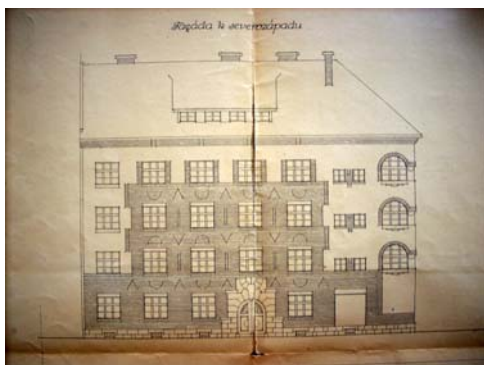
Obr. 51 Vodojem v Josefově

Obr. 52 Secesní dům v Josefově

Obr. 53 Obecní dům tzv. „Eden“

Obr. 55 Budova České spořitelny v Josefově

Obr. 54 Plán Edenu

Obr. 56 Pravoslavná kaple sv. Jiljí

13. RESUME

Meine Arbeit konzentriert sich auf städtische Entwicklung Zusammenfassung der Stadt Jaroměř Gebäuden im Bereich von Jahren von 1900 bis 1945. Ich habe konzentrierten ihre Aufmerksamkeit nicht nur auf einen Vertreter der öffentlichen Gebäude als Museum, Schule oder sokolovnu, aber ich versuchte zu beobachten, die Tätigkeit von privaten Gebäuden und lokalen Bauherren, Planer, sind, insbesondere lokale Familienhäuser und vilových Viertel. Geringfügig beschäftigt sich auch Bauvorhaben in der Nähe Joseph, war bis vor kurzem ein Teil von Jaroměř.

Das Ziel meiner Arbeit ist eine kumulative Zusammenfassung der Ereignisse in dem Gebäude Jaroměř in den größeren Rahmen der lokalen sozialen und kulturellen Veranstaltungen nicht nur innerhalb der gesetzten Frist, sondern zu einer besseren Veranschaulichung der Entwicklung der lokalen Ältesten gibt es auch eine Geschichte der Stadt. Einzelne Gebäude und ihre Autoren und stavebníci bei der Interpretation in den Kontext der Gesamtentwicklung der Stadt Bau.

Die Arbeit basiert hauptsächlich auf Feld-Umfrage, studieren geplanten Materialien und Dokumente aus den Archiven des Fonds Stadtplanung Behörde, Zeitungspapier und Druck regionaler Literatur.

Heute ist ein relativ Jaroměř nur Provinzstadt, seine Geschichte, aber ist reich und interessant, vor allem, weil sie immer war die wichtige Kommunikation Route. Die Dominante der Stadt ist auch heute das historische Zentrum mit der gotischen Kirche St. Nikolaus und mit dem Stadtplatz. Die Note ist sicherlich zwei Juwelen barocker Kunst-Workshops Matthias Bernard Braun - Mariensäule auf dem Platz und der Grabstein von Anna Miseliusové.

Auch die neueren Standorten finden Sie hier architektonisch wertvolle Gebäude wie Wenke Haus (heute Museum) von Josef Gočár, Čerych Villa, die zählt zu einer der wenigen lokalen kubistische Gebäude, oder funktionalistischen Schule unter Pläne Oldřich Liska. Jaroměř zeichnet sich auch große Zahl von Schulen, vor allem aus dem frühen 20. Jahrhundert als prachtvolle des Palastes, die waren der Stolz der Stadt.